

ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Έτος 70όν - Τεύχος 5ον

«Ονειρεύτηκα ότι η Ελλάδα ήταν ελεύθερη...»

Σεπτέμβριος - Οκτώβριος 2021

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑ του Μακ. Αρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος
κ. ΙΕΡΩΝΥΜΟΥ

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ: Κλάδος Ἐκδόσεων τῆς Ἐπικοινωνιακῆς καί Μορφωτικῆς
Υπηρεσίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΚΛΑΔΟΥ: Ἐπίσκοπος Ὁρεῶν κ. Φιλόθεος
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ: Ἀλέξανδρος Ἰ. Κατσιάρας

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ 2020-2021 ΜΕ ΔΙΕΤΗ ΘΗΤΕΙΑ (ἀλφαβητικά): πρωτ. Ἀκίνδυνος Δαρδανός (Ι.Μ. Ὑδρας, Σπετσῶν καί Αἰγίνης), π. Κωνσταντῖνος Καλλιανός (Ι.Μ. Χαλκίδος), πρωτ. Ἰγνάτιος Καλογεράκης (Ι.Μ. Γουμένισσης, Ἀξιουπόλεως καί Πολυκάστρου), π. Ἡλίας-Συμεών Λαουλάκος (Ι.Μ. Κηφισίας, Ἀμαρουσίου καί Ὠρωποῦ), πρωτ. Νικόλαος Μεντζελίδης (Ι.Μ. Καλαβρύτων καί Αἰγιαλείας), Ἀθανάσιος Β. Γλᾶρος, (Ἀναπλ. Καθ. ΕΚΠΑ) – ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΥΛΗΣ: Ζαμπία Ἀγριμάκη – ΕΙΚΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Ἀλέξανδρος Κατσιάρας – ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ: Ζαμπία Ἀγριμάκη, Ἐμμανουήλ Πλούσος – ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Ζαμπία Ἀγριμάκη – ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος – Ὑπεύθυνος Τυπογραφείου: Β. Μπίτσης, Πρωτομαγιάς 3 - 145 68 Κρουονέρι Ἀττικῆς, Τηλ.: 210-8160.127 – Fax: 210-8160.128. Τιμή τεύχους 1 € (γιά ὄσους δέν τό δικαιούνται δωρεάν).

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ:

Ἀθηνᾶς 30, 105 51 ΑΘΗΝΑ | Τηλ.: 211 48.25.298, Fax: 211 48.24.317
e-mail: efimerios@ecclesia.gr

Προμετωπίδα ἐξωφύλλου: Στίχος ἀπό τό ποίημα τοῦ λόρδου Βύρωνος
«Τά νησιά τῆς Ἑλλάδος» ("The isles of Greece", 1819)

Φωτογραφία ἐξωφύλλου: Θεόδωρος Βρυζάκης, Ἡ Ἑλλάς εὐγνωμονοῦσα (1858),
Ἀθήνα, Ἐθνική Πανακοθήκη

Τό τεῦχος εἰκονογραφεῖται μέ πίνακες Ἑλλήνων καί ξένων ζωγράφων,
μέ θέματα ἀπό τόν φιελληνισμό καί τήν Ἐπανάσταση τοῦ 1821

ΠΑΡΑΚΛΗΣΗ: Τά κείμενα τῶν συνεργατῶν νά μὴν ὑπερβαίνουν τίς 750 λέξεις. Δέν γίνονται δεκτά δημοσιευμένα κείμενα.

Τό περιοδικό Ἐφημέριος δέν εὐθύνεται γιά τό γλωσσικό ἴδιωμα τῶν ἀρθρογράφων του.

Δέν ἐπιτρέπεται ἡ ἀναδημοσίευση, ἡ ἀναπαραγωγή –ὀλική ἢ μερική– τοῦ περιεχομένου τοῦ περιοδικοῦ Ἐφημέριος καθ' οἷονδήποτε τρόπο. Ἐπιτρέπεται μόνον ἡ παράθεση ἀποσπασμάτων ἀποκλειστικῶς γιά ἐπιστημονικούς καί ἐκπαιδευτικούς σκοπούς, μέ ἀναφορά τῆς πηγῆς προελεύσεως.

ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ

Έτος 70όν

Σεπτέμβριος - Οκτώβριος 2021

Τεύχος 5ον

Περιεχόμενα

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΚΑΤΣΙΑΡΑ

Εισοδικόν 3

ΠΡΟΣΟΜΟΙΑ

Ίωάννης Μ. Δαμβέργης, «Τό τίμιο ξύλο»..... 6

π. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΜΠΑΘΡΕΛΛΟΥ

Η γοητεία του άνορθολογισμού8

ΜΙΑΤΙΑΔΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Σχόλιο στην Απόδοση τής γιορτής τής Ύψώσεως του Τιμίου Σταυρού..... 10

ΙΩΑΝΝΗ ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΥ

Η ριζοσπαστική άποψη του Άπ. Παύλου περί ισότητας άνδρών και γυναικών 13

Πρωτ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ

Άνθρωπολογικές προσεγγίσεις. Ίερός Αύγουστίνος 16

ΔΗΜΗΤΡΗ ΜΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ

«Τò γνωστòν του Θεοῦ»..... 18

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ Ι. ΣΚΑΛΤΣΗ

Βάπτισμα-Χρίσμα-Σφραγίδα 21

Πρωτ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΘΕΡΜΟΥ

Ο μαθητής τής αγάπης μās διδάσκει, με τή σειρά του, όσα έμαθε! 23

Πρωτ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΔΟΡΜΠΑΡΑΚΗ

Ο Άγιος Μεγαλομάρτυς Δημήτριος..... 25

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Ν. ΜΟΣΧΟΥ

Μνήμη Οικουμενικών Συνόδων και θεολογία 27

Άρχιμ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Δ. ΠΑΠΑΘΩΜΑ

Εισαγωγή στό Κανονικό Δίκαιο και τήν Κανονική Οικονομία (ΙΣΤ΄)..... 29

ΣΤΑΥΡΟΥ ΓΟΥΛΟΥΛΗ

«άνδρας έξ ύμών μαρτυρουμένους έπτά...» (Πράξ 6.3) 32

Άρχιμ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ ΤΣΟΡΜΠΑΤΖΟΓΛΟΥ

Ο Χριστιανισμός στά Βρετανικά νησιά, VIII 34

Πρωτ. ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΛΟΝΤΟΥ

Ο Παῦλος στη Νικόπολη (Πρός Τίτον 3,12) 36

ΕΛΕΝΗΣ ΚΑΚΛΑΜΑΝΟΥ

Πλάτων και τέχνη 38

Πρωτ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Α. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ

Οι Εὐαγγελικαλικοί 40

ΖΑΜΠΙΑΣ ΑΓΡΙΜΑΚΗ

«Και ποῦ είσαι έσύ / Πατρίδα μου;»..... 42

Πρωτ. ΗΛΙΑ ΔΡΟΣΙΝΟΥ

Πρωτοπρεσβύτερος Έμμανουήλ Μυτιληναίος 45

Βιβλιοπαρουσίαση 47

Έφημεριακά 48

Σατομπριάν, Υπόμνημα περί τῆς Ἑλλάδος

(ἀποσπάσματα)

Ἡ Γαλλία, ἡ ὁποία ἀφῆκεν εἰς τὴν Ἀνατολήν τόσα ἔνδοξα μνημεῖα καὶ εἶδε τοὺς στρατηγούς της βασιλεύοντας εἰς τὴν Αἴγυπτον, τὴν Ἱερουσαλήμ, τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὰς Ἀθήνας· ἡ Γαλλία ἡ πρωτότοκος θυγάτηρ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν ἀνδρίαν, τὴν εὐφυῖαν καὶ τὰς τέχνας, μέ ἀγαλλίασιν ἤθελεν ἰδεῖ ἐλευθέραν ταύτην τὴν εὐγενῆ καὶ δυστυχή γῆν, καὶ ἤθελε σταυροφορήσει μ' εὐσέβειαν καὶ ἐνθουσιασμόν ὑπὲρ αὐτῆς. Ἄν ἡ φιλανθρωπία ὑψώνη τὴν φωνὴν ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος, ἂν οἱ πεπαιδευμένοι καθὼς καὶ οἱ πολιτικοὶ ἐπιθυμοῦν μεγάλως νὰ ἰδοῦν τὴν ἀναγέννησιν τῆς μητρὸς τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν νόμων, ἀπαιτεῖ καὶ ἡ θρησκεία τὴν ἀνέγερσιν τῶν ἱερῶν βωμῶν της εἰς τὴν πόλιν ὅπου ὁ Ἅγιος Παῦλος ἐκήρυξε τὸν ἄγνωστον Θεόν.

[...]

Ἡμεῖς οἱ ἀπλῶς ἰδιῶται ἅς διπλασιάσωμεν τὸν διὰ τὴν εὐτυχίαν τῶν Ἑλλήνων ζῆλον μας· ἅς διαμαρτυρήσωμεν ὑπὲρ αὐτῶν ἐνώπιον τοῦ κόσμου· ἅς ἀγωνισθῶμεν εἰς βοήθειάν των· ἅς ὑποδεχθῶμεν εἰς τὰς ἐστίας μας τὰ ἐξωρισμένα τέκνα των, ἀφ' οὗ ἐφιλοξενήθημεν μεταξὺ τῶν ἐρειπίων τῆς πατρίδος των.

[...]

Ἄλλ' ὁποιαιδῆποτε καὶ ἂν ἤθελαν εἶναι τῆς πολιτικῆς αἰ ἀποφάσεις, τῶν Ἑλλήνων ὁ ἀγὼν κατήντησεν ἀγὼν κοινός ὅλων τῶν ἐθνῶν. Φαίνεται ὅτι τὰ ἀθάνατα τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Ἀθηνῶν ὀνόματα ἐκίνησαν εἰς οἶκτον καὶ συμπάθειαν ὅλον τὸν κόσμον· εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς Εὐρώπης ἐσυστήθησαν ἐταιρεῖαι πρὸς βοήθειαν τῶν Ἑλλήνων· αἱ συμφοραὶ καὶ τὰ ἀνδραγαθήματά των προσήλωσαν ἐκ νέου ὅλων τὰς ψυχὰς εἰς τὴν ἐλευθερίαν των. Εὐχαί, προσφοραὶ στέλλονται εἰς αὐτοὺς ἕως ἀπὸ τοὺς αἰγιαλοὺς τῆς Ἰνδίας καὶ ἕως ἀπὸ τοὺς μυχοὺς τῶν ἐρήμων τῆς Ἀμερικῆς· παρόμοια δὲ δείγματα τῆς εὐγνωμοσύνης τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐπιθέτουν τὴν κορωνίδα εἰς τὴν δόξαν τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ Francois-René de Chateaubriand (1768-1848), ποιητής, πεζογράφος καὶ πολιτικός, ἀπὸ τίς κορυφαῖες μορφές τοῦ γαλλικοῦ ρομαντισμοῦ, ἦταν ἀπὸ τὰ ἰδρυτικὰ μέλη τοῦ Φιλελληνικοῦ Κομιτάτου στό Παρίσι. Τὸ *Υπόμνημα περί τῆς Ἑλλάδος* ἐκδόθηκε τὸ 1825 καὶ μεταφράσθηκε ἀνωνύμως στὰ ἑλληνικά (*Υπόμνημα περί τῆς Ἑλλάδος*, τοῦ κ. ἀντικόμητος Σατωβριάνδου, μέλους μιᾶς ἀπὸ τὰς ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων ἐταιρείας, μεταφρασμένον ἀπὸ τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν, ἐν Παρισίοις, τύποις Φιρμίνου Διδότου 1825, σ. 21-23).

Είσοδικόν

Ἑλληνες στόν πολιτισμό, στήν πίστη Ὁρθόδοξοι:
Ἡ ἀδιάλειπτη συνέχεια τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐντός
τοῦ νέου χριστιανικοῦ κόσμου στήν Ἀνατολή

Στό Εἰσοδικό τοῦ τχ. 4 ἀναφερθήκαμε περιληπτικά σέ γεγονότα, πού ἀναδείκνυαν τήν ἀγωνία τῶν δυτικῶν (τῶν Φράγκων) στόν μεσαίωνα νά ἀντλήσουν ταυτότητα ὡς ἀποκλειστικοί συνεχιστές τῆς ἐκχριστιανισμένης ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, στίς μεθοδεύσεις τους νά ἐξαφανίσουν τό ἑλληνόφωνο imperium romanorum μέ πρωτεύουσα τήν Κωνσταντινούπολη. Ἡ ἄλωση τοῦ 1204 καί ἡ ἴδρυση τῶν φραγκικῶν κρατιδίων ἐπιβεβαιώνει τά παραπάνω συναισθήματά τους. Ὁ φθόνος τους δέν κόπασε οὔτε μέ τήν ἄλωση τοῦ 1453. Ἀπεναντίας τό 1562 ὁ Γερμανός ἱστορικός Ἱερώνυμος Βόλφ, ἐπινόησε τοὺς, ἄγνωστους μέχρι τότε, ὄρους "Βυζαντινός" καί "Βυζαντινή αὐτοκρατορία" γιά τήν ἐξυπηρέτηση τῶν φραγκικῶν συμφερόντων. Ἦθελαν τό ὄνομα *Ρωμαῖος* γιά τόν ἑαυτό τους, καί νά περιορίσουν τήν αἵγλη τῆς Αὐτοκρατορίας τοῦ Ἀνατολικοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους, ἃν ἦταν δυνατόν, στό δακτυλικό ἀποτύπωμα τῆς ἀποικίας τῶν Μεγαρέων: Βυζάντιο.

Ἡ ἀπαξιωτική τους διάθεση συνεχίζεται καί τοὺς ἐπόμενους αἰῶνες. Ὅταν ὁ Ρακίνας (1639-1699) γράφει τήν τραγωδία *Φαίδρα*, ρωτάει τόν Γάλλο πρεσβευτή στήν Ὑψηλή Πύλη κατά πού πέφτει ἡ Ἑλλάδα. Ὁ Ἄγγλος Ἔντουαρντ Γκίμπον στό ἔργο του *Παρακμή καί Πτώση τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας* παρουσιάζει τήν Αὐτοκρατορία μετά τόν 6^ο αἰ. ὡς ἕνα ἔπος μονότονης ἀθλιότητος καί διαφθορᾶς. Ὁ Μοντεσκιέ, ἐνῶ μιλοῦσε μέ ἐνθουσιασμό γιά τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας, θεωροῦσε τήν Αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινούπολης διεφθαρμένη καί παρηκμασμένη. Ἡ ὀθωμανική κυριαρχία ἐπιτείνει τήν αἴσθηση στοὺς Δυτικούς ὅτι ἡ Ἑλλάδα εἶναι κάτι ἄθλιο, πολιτισμικά κατώτερο ἀπό τίς χώρες τῆς Δύσης. Βεβαίως, σ' αὐτό συνέβαλε ὅτι ἡ Εὐρώπη εἶναι ὅλη ἀντιορθόδοξη.

Σέ αὐτήν τή νοοτροπία θά πρέπει νά ἀναζητηθεῖ καί ἡ διαιώνιση, καί κατά τόν 18^ο αἰ., τῆς ἀποψῆς ὅτι οἱ Δυτικοί διέσωσαν τά φῶτα τῆς ἀρχαιότητος, σέ ἀντίθεση μέ τοὺς αὐτόχθονες Ἑλληνας, πού τά ἔχασαν, ἡ ὁποία στήν πιό ἀκραία της ἐκδοχή προβάλλει τή φυλετική ἀσυνέχεια τῶν Ἑλλήνων (Φαλμεράυερ, 1790-1861). Βεβαίως ὅλα αὐτά κατανοοῦνται στό πλαίσιο τῆς ἐποχῆς πού ἡ Ἱερά Συμμαχία στοχεύει στήν ἀνατροπή τῆς ἐξιδανικευμένης εἰκόνας τῶν ρομαντικῶν καί φιλελευθέρων γιά τοὺς Ἑλληνας, στήν ἀμφισβήτηση τῆς συνέχειας τῆς ἀρχαιοελληνικῆς καταγωγῆς των, στόν ἀπόλυτο διαχωρισμό τῶν, ὑπό τήν ἐπήρεια τῶν βαρβαρικῶν ἠθῶν τῆς Ἀνατολῆς, κατοίκων τῆς περιοχῆς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας ἀπό τοὺς ἐκσυγχρονισμένους Εὐρωπαίους. Ἄν αὐτή ἦταν ἡ περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα, ἀπό μία ἀποψη θά μπορούσε κάποιος νά κατανοήσει τά περί μετακένωσης τοῦ Κοραῆ, ὥστε οἱ δυτικοί νά μὴ μᾶς θεωροῦν «ἔθνος ἡλίθιον, ἀνωφελές βάρος τῆς γῆς».

Ἡ παρουσίαση τῆς Δύσης ὡς ἐκσυγχρονησμένης καί τῆς Ἑλλάδας ὡς ἐκβαρβαρωμένης ἔθετε ἓνα ἐπιπλέον μέγα χάσμα ἀνάμεσα στή Δύση καί τήν Ἑλλάδα, πού μέχρι σήμερα καταδυναστεύει πολλούς Νεοέλληνες. «Τό ἄμεσο ἐθνικό παρελθόν στήν πνευματική μας ἱστορία διαγράφεται μέ μία φοβερή γιά τίς συνέπειές της μονοκοντυλιά. Ἀφήνοντας τήν ἀρχαία Ἑλλάδα διασκελίζουμε βιαστικά καί μέ συγκατάβαση δέκα αἰῶνες βυζαντινῆς ἱστορίας καί ἀποστρέφοντας τό πρόσωπο μέ συναίσθημα πικρίας ἀπό τούς χρόνους τῆς Φραγκοκρατίας καί τῆς Τουρκοκρατίας, προσπαθοῦμε νά ξαναβροῦμε τόν μετά τό Εἰκοσιένα ἐλεύθερο ἑαυτό μας μέσα ἀπό τήν ἰταλική, τήν ἀγγλική, τή γαλλική καί τή γερμανική Ἐπιστήμη καί Φιλοσοφία τῶν τετρακοσίων τελευταίων ἐτῶν. Νά ξανακολλήσουμε στήν Εὐρώπη γίνεται ἡ ἔννοια μας καί ἀγωνιζόμαστε νά ἀνακουρίσουμε τόν πληγωμένο ἐθνικό μας ἐγωισμό μέ τήν προσπάθεια νά ἀποδείξουμε, ὅτι οἱ προχωρημένοι στόν πολιτισμό Εὐρωπαῖοι ὀφείλουν τά φῶτα τους στούς ἀρχαίους μας προγόνους. Πῶς δημιουργήθηκε καί κυρίως πῶς διαδόθηκε καί ἔπιασε αὐτός ὁ μύθος; Πῶς ἡ ἐλεύθερη μετά τήν ἐθνική ἀποκατάσταση πατρίδα ἔπεσε σ' αὐτή τή θανάσιμη πλάνη καί ἔκανε τήν ἀσύγνωστη ἀδικία νά σκίσει μέ τά ἴδια της τά χέρια τόσες ἑκατοντάδες λαμπρῶν σελίδων, μέ ἀποτελέσματα νά ἀκρωτηριάσει τήν πνευματική της ἱστορία;» (Ε.Π. Παπανοῦτσος)

Ὡς ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς νοοτροπίας ὁ εὐρωπαϊκός πολιτισμός δομήθηκε πάνω στόν ἄξονα ἀρχαία Ἑλλάδα-Ρώμη-μεσαιῶνας-Ἀναγέννηση-Νεώτεροι χρόνοι, παραγνωρίζοντας τήν προσφορά τῆς ἀποκλιθείσης "Βυζαντινῆς" Αὐτοκρατορίας.

Ἀλλά ἀκόμα καί ἂν μεταθέταμε τό κέντρο βάρους τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀπό τήν πολιτισμική του διάσταση στή γεωγραφική, ἢ φυσική συνέχεια τῆς "οἰκουμένης" εἶναι ἡ "Βυζαντινή" Αὐτοκρατορία, ὄχι ἡ Ἁγία Ρωμαϊκή αὐτοκρατορία τοῦ Καρλομάγνου. Ὁ ἑλληνισμός πέρα ἀπό τή φυλετική του διάσταση εἶναι μία πολιτισμική κατηγορία πού τή χαρακτηρίζει ὁ δυναμισμός καί ἡ ἀφομοιωτική του δύναμη. Μέ τήν ἐμφάνισή του ὁ χριστιανισμός, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἀπώθησε τήν εἰδωλολατρική ἠθική, τίς θυσίες σέ εἰδῶλα· στράφηκε ἐναντίον τῆς εἰδωλολατρίας ὄχι ἐναντίον τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ὁ ἀρχαῖος κόσμος βρέθηκε ἀντιμέτωπος μέ μία πίστη ριζικά ἀντίθετη σέ ἐπίπεδο νοήματος ζωῆς. Στήν Πνύκα τέθηκαν τά θεμέλια ἐνός διαλόγου μεταξύ ἑλληνισμοῦ καί χριστιανισμοῦ, πού δέν ἦταν εὐκόλος καί πού μέχρι σήμερα συμβαίνει στόν φυσικό του χῶρο. Συγκατοίκησαν στόν ἴδιο χῶρο μιλώντας τήν ἴδια γλῶσσα, μέχρι σήμερα χωρίς διακοπή, σέ ἀντιδιαστολή πρός τή Δύση πού μέ κέντρο τή Ρώμη δέν εἶχε ποτέ ἑλληνική ταυτότητα καί ἡ πολιτιστική ἐπίδραση τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀνακόπηκε ἀπότομα, ὑπό τήν πίεση τῆς λατινικῆς γλῶσσας καί τῆς μετακίνησης λαῶν, μέ ἀποκορύφωμα τήν κατάρρευση τῆς Ρώμης (476) καί τήν ἐπικράτηση τῆς νοοτροπίας τῶν Φράγκων. Συνεπῶς, ἡ συνέχεια τοῦ ἑλληνισμοῦ δέν μπορούσε νά εἶναι στή Δύση, στή λατινική νοοτροπία (filioque, κ.ἄ.), τήν ὁποία ἀπεχθάνονταν οἱ Ἕλληνες καί στόν ἄκαμπτο καθολικισμό πού διαμορφώθηκε. Ἀντίθετα στό "Βυζάντιο" ὁ ἑλληνικός πολιτισμός (ἀρχαία φιλοσοφία, γλῶσσα, θεσμοί, λογοτεχνία, τέχνη, μορφές κοινωνικῆς ζωῆς καί ὀργάνωσης κ.ἄ.), συνεχίζει νά ὑπάρχει, μεταποιημένος στήν ἐκκλησία, στήν ἐκκλησιαστική τέχνη (Ἁγία Σοφία, Ρα-

βέννα, Μονή Χώρας κ.ά.) ή ακόμα και αυτονομημένος. Οί εκχριστιανισμένοι Έλληνες συνεχίζουν τή μελέτη τών κλασικῶν. Οί καθηγητές τών Νεοπλατωνικῶν σχολῶν ὑπομνημάτιζαν κυρίως τόν Πλάτωνα καί τόν Ἀριστοτέλη, διδάσκοντας τά ἔργα τους καί σέ χριστιανούς καί σέ ἔθνικούς, μέχρι καί τόν 6^ο αἰ. Πολλοί Πατέρες χρησιμοποιοῦν τά ὑπομνήματα τών σχολιαστῶν, στά ὁποῖα εἶχαν ἄμεση πρόσβαση, λόγω τῆς συνέχειας τῆς γλώσσας. Ἡ ἑλληνική γλώσσα, βασικό συστατικό τῆς ἑλληνικότητος, ὁμιλεῖται ἀδιάλειπτα μέχρι σήμερα. Ὁ Ἰουστινιανός θά ἐξελληνίσει ὅλο τό Δίκαιο. Τό Βυζάντιο εἶναι ἐπίσημα ἑλληνόφωνο ἀπό τόν 7^ο αἰ.

Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, μέ τίς λαμπρές ὀριοθετήσεις τών Καππαδοκῶν καί τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ, δημιουργοῦν τόν ὀρθόδοξο πολιτισμό, ἀφομοιώνοντας τίς δυνατότητες τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας, γιά νά ἐκφράσουν τό ἐν Χριστῷ καινόν. Οἱ μοναχοί διασώζουν στά ἀντιγραφικά ἐργαστήρια τών μοναστηριῶν τά κείμενα τών ἀρχαίων (Μυριόβιβλος). Ἡ οἰκουμενικότητα τοῦ χριστιανισμοῦ συναντᾶ τήν ἀφομοιωτική δύναμη τοῦ ἑλληνισμοῦ καί ἐκχριστιανίζει καί ἐκπολιτίζει τούς Σλάβους (Κύριλλος καί Μεθόδιος). Ἡ ἀδιάκοπη ἐπαφή μέ τούς κλασικούς ἐπιβεβαιώνεται στό παιδευτικό σύστημα τῆς τριττύος καί τετρακτύος, πού συντελεῖ σέ ἕνα πρῶμο οὐμανισμό τόν 9^ο αἰ. Ὅλα αὐτά τούς δίνουν τή βεβαιότητα ὅτι εἶναι Ἕλληνες, ἄν καί στό ὄνομα Ρωμιοί. Καί ὑπερηφανεύονται, ὅπως ὁ Γεώργιος Πλήθων Γεμιστός: «Ἕλληνες ἐσμεν τὸ γένος, ὡς ἦ τε φωνή καί ἡ πάτριος παιδεία μαρτυρεῖ».

Στό Βυζάντιο διαμορφώθηκε ἄλλη κουλτούρα σέ ὅλες τίς μορφές βίου, τό καθολικό δέν εἶναι ποσοτικό, ἡ ἀλήθεια δέν ταυτίζεται μέ ἕναν ἄτεγκτο σχολαστικισμό ἀλλά εἶναι κοινωνία· ὁ Θεός εἶναι πρόσωπο. Ἡ Δύση στενάζει κάτω ἀπό τόν ὑποκειμενισμό καί τήν ἐσωστρέφεια τοῦ ἁγίου Αὐγουστίνου καί τή ρωμαϊκή προτεραιότητα στή χρησιμοθηρία καί τή δράση, μέ ἀποτέλεσμα ἐσωτερικές πολώσεις καί ἀντινομίες. Ὁ δογματικός ὀρθολογισμός τους δέν τούς ἐπιτρέπει νά φιλοσοφοῦν οὐσιαστικά, ἀφοῦ λογοκρίνει τά πάντα, σέ ἀντίθεση μέ τούς "Βυζαντινούς", πού διακρίνονται γιά τήν ἐνόρασή τους, τόν προβληματισμό τους γιά τά οὐσιώδη, ὅπως τί εἶναι ὁ Θεός, ὁ ἄνθρωπος κ.ά.

Ἡ ἑλληνικότητα διατηρήθηκε καί ἐπί ὀθωμανικῆς κυριαρχίας στίς κοινότητες, τίς συντεχνίες, τήν παράδοση. 400 σχεδόν χρόνια ἕνα πλῆθος νεομαρτύρων προκρίνει αὐθόρμητα τοῦ Χριστοῦ τήν πίστη τήν ἁγία ἀπό τόν εὐδαιμονισμό. Ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1821, στό πείσμα τῆς δυτικοευρωπαϊκῆς "λογικῆς", μαρτυρεῖ τό σθένος ἑνός λαοῦ πού μέχρι σήμερα μπορεῖ νά ἀναστατώνει τήν οἰκουμένη εἴτε θετικά εἴτε ἀρνητικά.

Γιά τούς παραπάνω λόγους, καί πολλούς ἄλλους πού δέν ἀναφέρονται ἐλλείψει χώρου, τό «βυζαντινόν» παρελθόν μας ἦταν τό μῆλον τῆς ἔριδος, γι' αὐτό τό ἐποφθαλμοῦσε Δύση καί Ἀνατολή. Καί ὅσο οἱ ὀριοθετήσεις τών ἁγίων Πατέρων λειτουργοῦν στό σήμερα, θά μᾶς κάνουν ἠνίοχους ἑνός ἀκόμα λαμπροῦ μέλλοντος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. Ἄδ. Κοραῆς, «Προλεγόμενα» στό Βεκκαρίου, *Περὶ ἁμαρτημάτων καὶ ποινῶν*, Παρίσι 1802 καὶ *Προλεγόμενα στοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες συγγραφεῖς*, τ. Δ', Ἀθήνα: ΜΙΕΤ 1995. St. Runciman, "Gibbon and Byzantium", *Daedalus* 105/3 (1976) 103-110. Ε.Π. Παπανοῦτσος, *Νεοελληνική Φιλοσοφία* (Βασική Βιβλιοθήκη, τ. 35), Ἀθήνα: Ζαχαρόπουλος 1956.

Ἰωάννης Μ. Δαμβέργης, «Τό τίμιο ξύλο»*

Οἱ μπάλες πέφτουνε σάν βροχή. Κάθε στιγμή ὁ καπετάνιος γυρίζει μιὰ ματιά ἔς τὰ παλληκάρια του, καί κάθε φορά βλέπει καί ἕνα νά στρώνεται νεκρός μέσα ἔς τὰ σπαρμένα.

—Πάει κι ἄλλος! βγαίνουν δυό λόγια ἀπό τό στόμα του. Πάει κι ἄλλος! ξαναλέει σιγανά, καί φουσκώνουν τά γυμνωμένα στήθια του, γιά νά ξεφύγει ἕνας ἀναστεναγμός, ὁ ὕστερινός χαιρετισμός τοῦ καπετάνιου ἔς τούς λεβέντες, πού τούς εἶδε ν' ἀνασταίνονται ἀπό μικρά παιδιὰ ἔς τά γόνατά του ἀπάνω.

Μά πού νά φοβηθεῖ αὐτός! Ἄς ἦτανε τετρακόσιοι οἱ Τοῦρκοι, κι ἄς ἦτανε σκοτωμένα ἐφτά ἀπό τά παλληκάρια του καί λαβωμένα τέσσερα. Τοῦ ἔμεναν ἀκόμη δέκα, τουφέκια ἕνα κι ἕνα, πού βαρούσανε γερά καί βόλι δέν τούς ἔφευγε.

—Καρδιά, παιδιὰ, κτυπάτε καί θά φύγουνε· δέν ξέρουν πόσοι εἴμαστε· κανεῖς μή σταματήσει καί μᾶς ἔφαγαν.

Ἀδειάζει τό τουφέκι του, γεμίζει πάλι στή στιγμή, καί ξαναδειάζει πάλι. Καί τά δυό του βόλια πήγανε καλά. Μά τί ἐβγήκε; ἄλλος ἀναστεναγμός ἀκούεται σιμά του, καί γέρνει ἔς τή γῆ τῆς ἀδελφῆς του τό παιδί, καί τά στάχια ἀνοίγουνε καί τό σκεπάζουνε κι αὐτό.

—Καρδιά, παιδιὰ, φωνάζει μέ φωνή πού ἔμοιαζε μέ μούγκρισμα.

Μά τή στιγμή πού ἐγέμιζε, νά κι ἕνα βόλι χώνεται ζεστό, καυτό, ἔς τό ἀριστερό του χέρι. Μά ἔχει συνηθίσει ἀπ' αὐτά. Σφίγγει τό στόμα, καί μ' ἕνα τρίξιμο τῶν δοντιῶν κρατάει τόν πόνο, μήν ἀκουστεῖ πώς λαβώθηκεν ὁ καπετάνιος καί σαστίσουν τά παιδιὰ. Μόνο τό πρωτοπαλληκάρου του τόν εἶδε καί τρέχει ἔς τή στιγμή καί τοῦ δένει τό χέρι. Γεμίζει πάλι καί τραβᾷ. Γεμίζει καί τραβᾷ. Μά συχνακούει ἀναστεναγμούς καί τόν πιάνει φόβος νά γυρίσει νά ἰδεῖ, μήν ἀντικρύσουνε τά μάτια του καί ἄλλο σκοτωμένο.

—Ἄχ! δέν θ' ἀπομείνει ἕνας ἀπό τό χωριό. Δέ θ' ἀπομείνει ἕνας νά πετάξει ὡς ἐκεῖ καί νά τούς πει νά φύγουνε, νά πάρει τίς γυναῖκες, νά τίς πάει ἔς τό βουνό.

Οἱ μπάλες ἔρχονται ἀκόμη σάν βροχή, μὰ τά τουφέκια τῶν Χριστιανῶν σπαίρνουν ἕνα ἕνα.

[...]

—Καρδιά, παιδιὰ!

Μά ποιός νά τόν ἀκούσει! Ὅλοι εἶναι λαβωμένοι καί νεκροί. Φοβᾶται νά γυρίσει νά τούς δεῖ. Φοβᾶται μή δέ βρεῖ κανένα ὀρθό, καί ὕστερα ποιός θά πάει ἔς τό χωριό νά πει νά φύγουνε τά γυναικόπαιδα, μήν πέσουν εἰς τά χέρια τοῦ πασᾶ; Τοῦρθε στό νοῦ νά στείλει τό Γιαννάκη, τό ἀγαπημένο του πρωτοπαλληκάρου. Μπάλα Τοῦρκου

δέν τόν ἔπιανεν αὐτόν, γιατί φοροῦσε τό ἀγιασμένο χαϊμαλί μέ τό τίμιο ξύλο. Τά βόλια, σάν νά ἦταν σταφυλόρρωγες, τόν ἄγγιζαν καί ἔπεφταν ἔς τά πόδια του. Αὐτόν νά στείλει συλλογίστηκε καί φώναξε:

–Γιαννάκη! ἔ, Γιαννάκη!

Μά κανείς δέν ἀποκρίθηκε. Γυρίζει. Τί νά ἰδεῖ! Σέ τρία βήματα μακριά, μέ μιά πληγή ὀρθάνοιχτη ἔς τό κούτελο, σπαρτάριζε σάν ψάρι καί ψυχομαχοῦσεν ὁ Γιαννάκης. Ἐκόπηκαν τά πόδια του, ἐρράγισε ἡ καρδιά του κι ἀναστέναξε.

[...]

Οἱ Τοῦρκοι ρίχνουνε ἀκόμη μπαλοτιές, μά δέν τραβοῦν μπροστά. Ποῦ νά τό ξέρουν πώς σκοτώθηκαν ὅλοι, ἕνας κι ἕνας οἱ Χριστιανοί; Καρτέρι θά μᾶς κάμουν, λέγει ὁ ἕνας τοῦ ἄλλου. Ἄς σταματήσουμε νά ἰδοῦμε. Καί βλέπουν ἕνα μόνο, ἕνα Χριστιανό, τόν καπετάνιο, νά παραμερίζει τά σπαρτά, καί νά σκύβει ἐδῶ κ' ἐκεῖ. Καί τόν σημαδεύουν ὅλοι καί τραβοῦν. Μά ἐκεῖνος ἤσυχος, σάν νά ἦταν φιλή βροχοῦλα τό χαλάζι τῶν βολιῶν, σκύβει, κοιτάζει ἕνα ἕνα τούς λεβέντες του. Ἀπάνω ἀπό δεκαπέντε ἦσαν σκοτωμένοι. Οἱ ἄλλοι, μέ δυό τρεῖς λαβωματιές καθέννας, ξεψυχοῦσαν. Καί κανέννας γιά νά στείλει ἔς τό χωριό, νά πεῖ στά γυναικόπαιδα νά φύγουνε.

–Θέ μου! συχώρα με, πού τούς ἀφήνω μοναχοῦς· μά σάν δέν πάω ἐγώ, τούς ἄλλους ποιός θά τούς γλυτώσει;

Κάνει τό σταυρό του καί τραβᾷ ἐμπρός. Γιά νά προφτάξει ἔς τό χωριό, πρέπει νά περάσει ἀπό μπροστά ἀπό τόν ἐχθρό καί νά πάρει τό μονοπάτι τοῦ βουνου. Τά βόλια πέφτουν σάν βροχή τριγύρω του. Ὁ καπετάνιος τρέχει· κι οἱ Τοῦρκοι σημαδεύουν καί τραβοῦνε ὅλοι καταπάνω του... μά στέκονται σάν καρφωμένοι εἰς τή θέσι τους καί τρέμουνε, γιατί τέτοιο πρᾶμα δέν τό εἶδανε ποτέ, νά μήν τόν πιάνει μπάλα ἕναν ἄνθρωπο, πού μήτε σίδερα φοροῦσε, μήτε ἀπό πέτρα ἦτανε...

Ἦστερα ἀπό μιᾶς ὥρας τρέξιμο, ἔφτασε ὁ καπετάνιος ἔς τό χωριό.

–Νά φύγετε, φωνάζει ἀπό μακριά, οἱ Τοῦρκοι ἔρχονται. Νά φύγετε!

Ἀκούει τή φωνή του ἡ Μαριώ ἡ κόρη του καί τρέχει.

–Ὁ Γιαννάκης; τί ἐγένηκε, πατέρα, ὁ Γιαννιός;

Ἦταν ὁ ἀρραβωνιαστικός της. Τί να τῆς εἰπεῖ; Μά πρὶν συλλογιστεῖ γιά τήν ἀπόκρισι, εἶδεν ἡ Μαριώ, εἰς τό λαιμό του περασμένο, τοῦ Γιαννάκη τό χαϊμαλί μέ τό τίμιο ξύλο.

–Νά το! φωνάζει. Ἐσκοτώθηκε ὁ Γιαννάκης μου! καί πέφτει ἔς τήν ἀγκαλιά τοῦ πατέρα της καί λιγοθυμᾷ.

Κοιτάζει ὁ καπετάνιος τό χαϊμαλί, συλλογιέται, καί τόν παίρνουνε τά δάκρυα.

–Χωρίς νά τό καταλάβω θά μοῦ τό πέρασε στό λαιμό μου... Τό ἔκαμε γιά νά γλυτώσει τόν καπετάνιο του καί τόν πατέρα της Μαριῶς... Ἄσκημα ἔκαμε. Αὐτός ἦταν γιά καπετάνιος. Ὅσο γιά τή Μαριώ... δέτε την!

* Ἰωάννης Μ. Δαμβέργης, *Οἱ Κρήτες μου*, Ἀθήνα: τυπ. Βλαστοῦ 1898

Ἡ γοητεία τοῦ ἀνορθολογισμοῦ

π. Δημητρίου Μπαθρέλλου

Ἐφημ. Ἱ.Ν. Ἀναλήψεως Ντραφι - Ἐπισκ. Καθηγητοῦ Παν. Emory

I.

Διαβάζουμε στὸν βίο τοῦ Ἁγίου Σιλουανοῦ ὅτι, ὅταν ἦταν παιδί τεσσάρων περίπου ἐτῶν, φιλοξένησαν στό σπίτι τους ἕνα πλανόδιο βιβλιοπώλη, ὁ ὁποῖος κατὰ τή διάρκεια τῆς συνομιλίας τους ὑποστήριξε ὅτι δέν ὑπάρχει Θεός. Ὅταν ὁ μικρός Συμεών (τό βαπτιστικό ὄνομα τοῦ Ἁγίου) ρώτησε σχετικά τόν πατέρα του, ἕνα πολύ ἐνάρετο ἀλλά ὀλιγογράμματο ἄνθρωπο, ἐκεῖνος ἀπλῶς τοῦ ἀπάντησε «μήν τόν ἀκοῦς». Ὁ Συμεών σκέφτηκε ὅτι «ὅταν μεγαλώσω, θά γυρίσω ὅλη τή γῆ ἀναζητώντας τόν Θεό». Μέσα του ὅμως ἔμεινε ἡ ἀμφιβολία. Δεκαπέντε χρόνια ἀργότερα ἄκουσε γιά τά θαύματα πού γίνονταν στὸν τάφο ἑνὸς σπουδαίου Ρώσου ἀσκητῆ καὶ ἀναλογίστηκε ὅτι «ἂν αὐτός εἶναι ἅγιος, ἄρα ὁ Θεός εἶναι μαζί μας καὶ δέν ὑπάρχει λόγος νά γυρίσω ὅλο τόν κόσμον γιά νά Τόν βρῶ». Ὁ συγγραφέας τοῦ βίου του ἐπισημαίνει: «[...] Μ' αὐτή τή σκέψη ἡ νεανική του καρδιά πυρώθηκε ἀπό ἀγάπη πρὸς τόν Θεό. Καταπληκτικό πράγμα. Ἀπό τεσσάρων μέχρι δεκαεννιά ἐτῶν διατηρήθηκε ὁ λογισμός πού ἔριξε στήν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ ἐκεῖνος ὁ πλανόδιος βιβλιοπώλης. Ὁ λογισμός αὐτός, ὅπως φαίνεται, τόν στενοχωροῦσε, γιατί ἔμενε ἄλυτος στό βάθος τῆς ψυχῆς του [...]».¹

Παρόμοιο περιστατικό μαρτυρεῖται στὸν βίο τοῦ Ἁγίου Παΐσιου. Ὅταν ἦταν δεκαπέντε ἐτῶν, ἕνας γείτονας προσπάθησε νά τοῦ “ἀλλάξει μυαλό”, ὥστε νά πάψει νά προσεύχεται καὶ νά νηστεύει. Τοῦ μίλησε, λοιπόν, γιά ... τή θεωρία τοῦ Δαρβίνου! Αὐτό κλόνισε τήν πίστη τοῦ Ἀρσένιου (τό βαπτιστικό ὄνομα τοῦ Ἁγίου Παΐσιου), ὁ ὁποῖος κατέφυγε ζαλισμένος στό ἐξωκλήσι τῆς Ἁγίας Βαρβάρας καὶ ἄρχισε νά προσεύχεται μέ τά λόγια «Χριστέ μου, ἂν ὑπάρχεις, νά μου παρουσιασθεῖς», μέχρι πού ἀπόκαμε. Τότε σκέφτηκε ὅτι, ἀκόμα κι ἂν ὁ Χριστός ἦταν ἀπλῶς καὶ μόνο ὁ πιό καλὸς καὶ δίκαιος ἄνθρωπος πού ἔζησε ποτέ, ὅπως ὑποστήριξε ὁ γείτονάς του, θά ἄξιζε νά θυσιάσει γι' αὐτόν ἀκόμα καὶ τήν ἴδια του τή ζωή. Τή στιγμή ἐκείνη, τοῦ ἐφανίστηκε ὁ Χριστός.²

Τά δύο αὐτά περιστατικά φανερώνουν πόσο μπορεῖ νά κλονιστεῖ ἡ πίστη ἀκόμα καὶ (δυνάμει) ἀγίων ἀνθρώπων ἀπό ἐπιχειρήματα καὶ θεωρίες. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι λογικό ὄν καὶ γι' αὐτό μιά φαινομενικά ὀρθολογική ἄρνηση τῆς ὑπαρξῆς τοῦ Θεοῦ μπορεῖ νά κλονίσει τήν πίστη του – ἐξ οὗ καὶ ἡ ἀξία τῆς ἀπολογητικῆς. Ἕνας στοιχειωδῶς ἐπαρκῆς χριστιανός ἀπολογητής θά μπορούσε πολύ εὐκόλα νά ἀντικρούσει τούς ἰσχυρισμούς

τοῦ βιβλιοπώλη καί τοῦ “γείτονα”, καί νά προστατέφει τόν Συμεών καί τόν Ἀρσένιο ἀπό μιᾶ ἀχρείαστη καί ἐπικίνδυνη πνευματική περιπέτεια, ἡ ὁποία σέ ἄλλες ἀντίστοιχες περιπτώσεις θά μπορούσε νά ἔχει καταστροφικά ἀποτελέσματα.

II.

Τόν 4^ο αἰ., ὁ Ἀπολλινάριος διατύπωσε τή θεωρία ὅτι ὁ Χριστός δέν εἶχε ἀνθρώπινο νοῦ, ἡ ὁποία καταδικάστηκε ἀπό τή δεύτερη Οἰκουμενική Σύνοδο. Ὁ π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ σχολίασε τή θεωρία αὐτή ὡς ἐξῆς: «Ὁ ἀπολλιναρισμός εἶναι ἡ ἄρνηση τοῦ ἀνθρώπινου λόγου, ὁ φόβος τῆς σκέψεως – “εἶναι ἀδύνατον νά μὴν ὑπάρχει [...] ἁμαρτία στίς ἀνθρώπινες σκέψεις” ([...] Γρηγ. Νύσσης, *Κατὰ Ἀπολλιναρίου*, II, 6, 8· I, 2). Καί τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ ἀνθρώπινος λόγος εἶναι ἀθεράπευτος [...], δηλαδή, πρέπει νά ἀπορριφθεῖ».³ Μποροῦμε νά συμπεράνουμε ὅτι μέ βάση τή χριστολογία τοῦ Ἀπολλιναρίου ἡ ἄρνηση τοῦ λόγου ἀποτελεῖ θεολογική ἀρετή.

III.

Ἡ αἵρεση τοῦ ἀπολλιναρισμού, ὅπως καί πολλές ἄλλες εὐσεβοφανεῖς αἱρέσεις, δέν ἔπαψε νά ἀπειλεῖ τή ζωή καί τήν πίστη τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ ἀνορθολογισμός ἐξακολουθεῖ νά ἀσκεῖ τή γοητεία του, καί μάλιστα στό ὄνομα μιᾶς δῆθεν γνησιότερης καί αὐθεντικότερης πίστεως.

Ἡ ἄρνηση τῆς πραγματικότητας, ἡ ὑπέρομετρη καχυποψία πρὸς τήν ἐπιστήμη, ἡ συκοφάντηση τῆς ἱατρικῆς, ἡ ἀπροθυμία νά μάθουμε ἀπό τά λάθη μας καί ἡ ἐμμονή στήν ἐπανάληψή τους, καθὼς καί ἡ ἄκριτη ἀποδοχή παρανοϊκῶν θεωριῶν συνωμοσίας ἀποτελοῦν συνήθη χαρακτηριστικά του. Ἡ ἀπολλιναριστικοῦ τύπου εὐσέβεια καί νοστοροπία διαβάλλουν τό θεῖο δῶρο τῆς λογικῆς καί τοὺς καρπούς της, καί ἐκθέτουν τήν Ἐκκλησία καί τή θεολογία της ἀκόμα καί στά μάτια καλοπροαίρετων ἀνθρώπων.

Ποῦ ὀφείλεται ἄραγε αὐτό τό φαινόμενο; Πιθανότατα, μεταξύ ἄλλων, στόν ἐκρηκτικό συνδυασμό ἀφενός τῆς κριτικῆς πού ἄσκησαν Ὁρθόδοξοι θεολόγοι μέ ὑπέρομετρη ροπή στόν μυστικισμό στήν οὕτως ἢ ἄλλως ξεπερασμένη νεοσχολαστική ρωμαιοκαθολική θεολογία καί ἀφετέρου τῆς μεταμοντέρνας κουλτούρας τῶν καιρῶν μας, πού καλλιιεργεῖ καί ὑπερπροβάλλει τήν ἀνορθολογική ἐμπειρία. Ἡ συνειδητοποίηση τῶν διαστάσεων τῆς νόσου θά μπορούσε νά λειτουργήσει ἀφυπνιστικά πρὸς τήν κατεύθυνση τῆς θεραπείας του. Μιά στιβαρή θεολογική, κατηχητική, καί κηρυγματική ἐκπαίδευση, πού δέν θά ἄγεται ἀπό τόν ἀνορθολογισμό, ἀλλά θά τόν θεραπεύει, ἀποτελεῖ μονόδρομο. Αὐτό θά συνιστοῦσε ὄντως ὑπεράσπιση τῆς Ὁρθόδοξης, αὐθεντικῆς πίστεως καί παράδοσης τῆς Ἐκκλησίας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. Ἀρχιμανδρίτης Σωφρόνιος, *Ὁ Γέροντας Σιλουανός τοῦ Ἄθω (1866-1938)*, Ἱερά Μονή Τιμίου Προδρόμου, Ἔσσεξ Ἀγγλίας, 1978, σ. 8-9. 2. Γέροντος Παΐσιου Ἁγιορείτου, *Λόγοι, Β'*, *Πνευματική ἀφύπνιση*, Σουρωτή Θεσσαλονίκης; Ἱερόν Ἡσυχαστήριον «Εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης ὁ Θεολόγος» 1999, σ. 262-263. 3. π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ, «Ἀποκάλυψη, φιλοσοφία, καί θεολογία», *Ἔργα 3. Δημιουργία καί Ἀπολύτρωση*, μτφ. Παναγιώτης Κ. Πάλλης, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, 1983, σ. 34-5.

Τό σημάδι τοῦ Ἰωνᾶ Σχόλιο στὴν Ἀπόδοση τῆς γιορτῆς τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ

Μιλτιάδου Κωνσταντίνου

Ὁμ. Καθηγ. Α.Π.Θ. - Ἄρχ. Διδασκάλου τοῦ Εὐαγγελίου τῆς ΜτΧ Ἐκκλησίας

Μέ τὴν ἀπόδοση τῆς γιορτῆς τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ ὁλοκληρώνεται ὁ κύκλος τῶν ἀκολουθιῶν πού σχετίζονται μέ τὴ συγκεκριμένη γιορτῆ. Κατ' ἀναλογία πρὸς τίς μεγάλες ἰσραηλιτικὲς γιορτές πού διαρκοῦσαν ὀκτώ ἡμέρες (Πάσχα: Ἔξο 12:15-19 καὶ Σκηνοπηγία Λευ 23:36-39· Ἄρι 29:35) ἐπικράτησε, ἀρχικὰ στὴν Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων καὶ στή συνέχεια καὶ σέ ἄλλες ἐκκλησιαστικὲς ἐπαρχίες, νά παρατείνεται γιὰ ὀχτώ ἡμέρες καὶ ὁ ἑορτασμός τῶν μεγάλων χριστιανικῶν ἑορτῶν. Ἡ ἀπόδοση τῆς γιορτῆς τῆς Ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ στίς 21 Σεπτεμβρίου συμπίπτει μέ τὴ μνήμη τοῦ προφήτη Ἰωνᾶ. Ἡ σύμπτωση αὐτὴ ἐμπεριέχει ἕνα βαθύτατο συμβολισμό, καθὼς ὁ ἴδιος ὁ Ἰησοῦς, ἀπαντώντας σέ ὄσους ἀμφισβητοῦσαν τὴ μεσσιανικὴ του ιδιότητα, θά παραλληλίσει τὴν ἐπικείμενη σταύρωση, ταφή καὶ ἀνάστασή του μέ τὴν περιπέτεια τοῦ Ἰωνᾶ στὴν κοιλιὰ τοῦ κήτους (Ματ 12:38-42· πβ. Ματ 16:1-4· Μαρ 8:12-12 καὶ Λου 11:29-32).

Τό βιβλίο, πού ἐπιγράφεται μέ τό ὄνομα τοῦ Ἰωνᾶ, ἀρχίζει μέ μία πρόσκληση τοῦ Θεοῦ πρὸς τόν προφήτη νά πάει νά καλέσει τούς κατοίκους τῆς ἄσσυρια-

κῆς πρωτεύουσας Νινευῆ σέ μετάνοια (1:1-2). Ὁ προφήτης ὅμως προσπαθεῖ νά ἀποφύγει τὴν ἀποστολή του καὶ δραπετεύει μέ ἕνα καράβι πού ταξίδευε πρὸς τὴν ἐντελῶς ἀντίθετη κατεύθυνση, πρὸς τὴ Θαρσίς, περιοχὴ πού ταυτίζεται ἴσως μέ τὴ φοινικικὴ ἀποικία Τάρτεσος στὴν Ἰσπανία, τό τέλος τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου πρὸς τὰ δυτικά (1:1-3), ἀλλὰ μιὰ δυνατὴ τρικυμία ἐμποδίζει τὴν πορεία τοῦ πλοίου (1:4).

Ἀπέναντι στόν κίνδυνο νά βυθιστοῦν ὅλοι, οἱ ναῦτες παρακαλοῦν ὁ καθένας τόν θεό του καὶ καλοῦν καὶ τόν Ἰωνᾶ νά κάνει τό ἴδιο (1:4-6). Παρά τίς προσευχὲς ὅμως ἡ θάλασσα ἐξακολουθεῖ νά μαινεται, ὅποτε οἱ ναῦτες ἀποφασίζουν νά ρίξουν κλῆρο, γιὰ νά ἀνακαλύψουν τόν αἴτιο τῆς συμφορᾶς. Ὁ κλῆρος πέφτει στόν Ἰωνᾶ, ὁ ὁποῖος ὁμολογεῖ τὴν ἁμαρτία του καὶ προτείνει στους ναῦτες νά τόν ρίξουν στή θάλασσα, ὥστε νά κοπάσει ἡ καταιγίδα (1:8-12). Οἱ ναῦτες διστάζουν ἀρχικὰ νά ἀναλάβουν τὴν εὐθύνη γιὰ τόν θάνατο ἑνός ἀθώου. Ὅταν ὅμως ὅλες τους οἱ προσπάθειες νά φέρουν τό πλοῖο στὴν ἀκτὴ ἀποτυγχάνουν, ἀναγκάζονται νά ρίξουν τόν Ἰωνᾶ στή θάλασσα, ἀφοῦ προηγουμένως ζή-

τοῦν συγχώρεση ἀπό τόν Θεό (1:14). Ἡ τριχυμία κόπασε ἀμέσως καί οἱ ναῦτες ἀναγνώρισαν τή δύναμη τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ (1:13-16).

Μόλις ὁ Ἰωνᾶς βρέθηκε στό νερό, ἕνα τεράστιο ψάρι τόν κατάπιε κατ' ἐντολή τοῦ Θεοῦ καί ὁ προφήτης ἔμεινε στό στομάχι τοῦ κήτους τρεῖς μέρες καί τρεῖς νύχτες προσευχόμενος (2:3-10). Ὁ Θεός τελικά ἄκουσε τήν προσευχή του καί πρόσταξε τό κήτος νά ξεράσει τόν Ἰωνᾶ στή στεριά (2:11).

Τό δεύτερο μέρος τοῦ ἔργου ἀρχίζει μέ ἐπανάληψη τῆς προσταγῆς τοῦ Θεοῦ πρὸς τόν Ἰωνᾶ νά κηρύξει στή Νινευή (3:1-2). Αὐτήν τή φορά ὁ προφήτης ὑπακούει καί φτάνει στή Νινευή, ὅπου πρὸς μεγάλη του ἔκπληξη τό σύντομο κήρυγμά του, «Τρεῖς μέρες ἀκόμα καί ἡ Νινευή θά καταστραφεῖ», βρῆκε τεράστια ἀνταπόκριση· ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς Νινευῆ μαζί μέ τόν βασιλιά τους ἀποφασισαν νά μετανοήσουν, μέ ἀποτέλεσμα τή μή πραγματοποίηση τῆς ἀπειλῆς τοῦ Θεοῦ (3:3-11).

Ἡ παραπάνω ἐξέλιξη ἀπογοήτευσε ὑπερβολικά τόν Ἰωνᾶ, ὁ ὁποῖος διαμαρτύρεται πρὸς τόν Θεό, καί ὁ Θεός ἀναλαμβάνει νά νουθετήσῃ τόν ἀνυπάκουο προφήτη του (4:1-4). Στό σημεῖο ἀπέναντι ἀπό τήν πόλη, ὅπου ὁ Ἰωνᾶς εἶχε ἐγκατασταθεῖ, ὥστε νά ἀπολαύσει τό θέαμα τῆς καταστροφῆς τῆς ἐχθρικῆς πόλης, ὁ Θεός ἔκανε νά φυτρώσει μιὰ ὑπερμεγέθης κολοκυθιά, πού ἀνακούφισε τόν προφήτη ἀπό τόν φοβερό καύσωνα, τήν ἐπόμενη ὅμως μέρα ξεράθηκε. Στή νέα ἀπογοήτευση τοῦ Ἰωνᾶ καί στήν ἀπάντηση τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτόν μπορεί

κανεῖς νά διακρίνει τόν διαφορετικό τρόπο προσέγγισης τῶν πραγμάτων. Προφανῶς, ὁ προφήτης περιφρονεῖ τοὺς κατοίκους τῆς Νινευῆ γιά τήν ἄγνοιά τους σέ ζητήματα θρησκείας, ἐνῶ ὁ Θεός τή θεωρεῖ αἰτία γιά νά τοὺς δείξει τήν εὐσπλαχνία του.

Ἕνα βασικό στοιχεῖο τοῦ κηρύγματος τῶν προφητῶν συνιστᾷ ἡ κριτική τῆς αὐτοπεποίθησης, πού προσφέρει στόν Ἰσραήλ ἡ πίστη του ὅτι εἶναι ὁ ἐκλεκτός λαός τοῦ Θεοῦ. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά, ἐξίσου συχνά στρέφονται οἱ προφῆτες μέ ιδιαίτερη δριμύτητα κατά τῶν ἐχθρῶν τοῦ Ἰσραήλ καί ἐπικαλοῦνται τήν ἐκδήλωση τῆς θείας ὀργῆς ἐναντίον τους. Ἡ περίπτωση, ὅμως, ἕνας προφήτης νά ἀποστέλλεται ὡς κήρυκας μετανοίας στόν πλέον μισητό ἐχθρό του Ἰσραήλ, καί, μάλιστα, τό κήρυγμά του νά ἔχει τόσο μεγάλη ἐπιτυχία, ὥστε ὁ Θεός νά δείχνει ιδιαίτερη συμπόνια πρὸς τόν λαό αὐτόν εἶναι μοναδική. Ἔτσι, τό βιβλίο τοῦ Ἰωνᾶ, παρά τόν ἀπλοϊκό ἀφηγηματικό χαρακτήρα του, θίγει δύο μεγάλα ζητήματα τῆς βιβλικῆς θεολογίας. Τό πρῶτο σχετίζεται μέ τό ἐρώτημα ἂν ἡ κυριαρχία καί ἡ μέριμνα τοῦ Θεοῦ περιορίζεται μόνο στόν Ἰσραήλ ἢ ἐπεκτείνεται σέ ὅλους τοὺς λαούς τῆς γῆς, καί τό δεύτερο ζήτημα ἀφορᾷ τή σχέση ἀγάπης τοῦ Θεοῦ καί δικαιοσύνης του.

Ὁ στόχος, ὅμως, τοῦ συγγραφέα νά συζητήσῃ αὐτά τά μεγάλα θεολογικά προβλήματα δέν γίνεται ἀμέσως ἐμφανῆς, καθὼς μέ τόν ὑπαινικτικό τρόπο τῆς ἀφήγησης ἀφήνει πολύ ἐλεύθερο χῶρο στόν ἀναγνώστη νά προβληματιστεῖ καί νά ἀναζητήσῃ μόνος του τίς ὀρθές ἀπα-

ντήσεις. Είναι, στήν προκειμένη περίπτωση χαρακτηριστικό, ὅτι τό βιβλίό ἀρχίζει μέ τήν πληροφορία πώς ὁ Ἰωνᾶς προσπαθεῖ νά ἀποφύγει μιᾶ ἀποστολή πού τοῦ ἀναθέτει ὁ Θεός καί τελειώνει μέ μιᾶ ἐρώτηση τοῦ Θεοῦ πρός τόν προφήτη. Ὁ συγγραφέας ὁμως δέν δίνει κάποια ἐξήγηση γιά τή συμπεριφορά τοῦ Ἰωνᾶ, ἢ ὁποῖα, μέ βάση τή θεώρηση τοῦ Κυρίου ὡς παγκόσμιου Θεοῦ, θά μπορούσε νά χαρακτηριστεῖ ἀπαράδεκτη, ἐνῶ θά μπορούσε νά δικαιολογηθεῖ μέ βάση τήν πίστη ὅτι ὁ Κύριος εἶναι ἀποκλειστικός θεός τοῦ Ἰσραήλ, οὔτε δίνει ἐπίσης κάποια πληροφορία γιά τήν ἀπάντηση τοῦ προφήτη στό ἐρώτημα τοῦ Θεοῦ, ἢ ὁποῖα καί πάλι θά μπορούσε μέ βάση τήν πίστη ὅτι ὁ Θεός ἀγαπᾷ ὅλους τούς λαούς νά εἶναι καταφατική, ἐνῶ μέ βάση τήν ἐμπιστοσύνη στή δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ θά μπορούσε νά εἶναι καί ἀρνητική, ἐφόσον οἱ Νινευῖτες, ἔστω καί ἂν μετάνιωσαν, εἶχαν προηγουμένως αἱματοκυλίσει ὅλον τόν κόσμο.

Μέ τόν τρόπο αὐτόν ἀναγκάζεται ὁ ἀναγνώστης τοῦ ἔργου νά βιώσει ὁ ἴδιος τά διλήμματα τοῦ προφήτη καί νά προβληματιστεῖ, ὥστε νά ἀποδεχτεῖ τελικά τό ἰδιαίτερα ἐπαναστατικό γιά τήν ἐποχή του μήνυμα πού προβάλλει τό βιβλίό, καθῶς, σέ ἀντίθεση πρός τίς κρατούσες ἀντιλήψεις, καί μάλιστα τῆς μεταϊουδαϊστικῆς ἰουδαϊκῆς κοινότητος ἢ ὁποῖα προσπαθεῖ νά κλειστεῖ στόν ἑαυτό της, διακηρύσσει τό ἐνδιαφέρον καί τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ γιά ὅλα τά πλάσματά του

καί τήν ἀλήθεια ὅτι ὁ λαός τοῦ Ἰσραήλ, ὅπως καί ὁ Ἰωνᾶς, κλήθηκε ἀκριβῶς γιά νά ἀπευθύνει τό μήνυμα αὐτό πρός ὅλους.

Ὅμως ὁ συγγραφέας, μέσα ἀπό τόν ὑπερβολικό τρόπο τῆς ἀφήγησής του, προχωρεῖ ἀκόμη περισσότερο τόν θεολογικό προβληματισμό τῆς ἐποχῆς του. Τό σχέδιο τοῦ Θεοῦ γιά τή σωτηρία τοῦ κόσμου δέν ἀκυρώνεται ἀπό τίς ἀδυναμίες ἢ τίς λανθασμένες ἐπιλογές τῶν ἀνθρώπων πού ἐπιλέγονται ὡς ὄργανά του. Τελικά ὁ Ἰωνᾶς καθίσταται ὄργανο τῆς ἀποκάλυψης τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ στούς ξένους λαούς εἴτε ὑπακούοντας στό θέλημά του (Νινευῖτες) εἴτε μή ὑπακούοντας (ναῦτες). Κύριος τῆς Ἱστορίας παραμένει πάντοτε ὁ Θεός, ὁ ὁποῖος παρεμβαίνει δυναμικά ὑπέρ τοῦ ἀνθρώπου.

Πρόκειται γιά ἕνα διαχρονικό μήνυμα πού ὑπερβαίνει τά στενά ἱστορικά ὄρια τῆς ἐποχῆς του. Ἡ περιπέτεια τοῦ Ἰωνᾶ στήν κοιλιά τοῦ κήτους διακηρύσσει μέ τόν πιό παραστατικό τρόπο τήν ἀλήθεια, ὅτι ὁ Θεός ἔχει τή δύναμη νά ἀνασύρει τόν ἄνθρωπο ἀπό τά βάθη τῆς ἀμφιβολίας καί τά ἔσχατα ὄρια τῆς ἀπελπισίας καί νά τόν μετατρέπει σέ ζωντανή μαρτυρία τῆς παγκόσμιας ἀγάπης του. Ἔτσι, δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι ἡ πρωτοχριστιανική κοινότητα εἶδε στήν περιπέτεια τοῦ Ἰωνᾶ τήν προτύπωση τῆς ταφῆς καί τῆς ἀνάστασης τοῦ Ἰησοῦ, ὁ ὁποῖος μέ τό παράδειγμα καί τή διδασκαλία του προσέδωσε στό μήνυμα τοῦ βιβλίου τήν πιό ἀναπτυγμένη του μορφή.

Ἡ ριζοσπαστική ἀποψη τοῦ Ἀποστόλου Παύλου περὶ ἰσότητος ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν

Ἰωάννη Καραβιδόπουλου
Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ Α.Π.Θ.

«Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε. Οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλληγ, οὐκ ἔνι δούλος οὐδὲ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἓστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Γαλ 3,27-28)

Στὴ συνάφεια πού ἀνήκουν οἱ παραπάνω στίχοι τοῦ Ἀπ. Παύλου γίνεται λόγος γιὰ τὸν Νόμο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ κυρίως γιὰ τὴν ἐλευθερία ἐναντι τοῦ Νόμου πού ἔχει ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος πιστεύει στὸν Χριστό· ἐπίσης, γίνεται λόγος γιὰ τὴ μὴ διάκριση Ἰουδαίων καὶ ἐθνικῶν, δούλων καὶ ἐλευθέρων, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν σὲ θέματα σωτηρίας. Θὰ ἐπικεντρώσουμε τὴν προσοχή μας στὸ τελευταῖο.

Γιὰ νὰ συνειδητοποιήσουμε τὸν ριζοσπαστικὸ καὶ ἐπαναστατικὸ χαρακτήρα τῆς Παύλειας ἀντιλήψεως περὶ ἰσότητος ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, πρέπει νὰ γνωρίζουμε τὰ κοινῶς ἀποδεκτὰ τῆς κοινωνίας τῆς ἐποχῆς του γιὰ τὴ θέση τῆς γυναίκας μέσα στὴν κοινωνία. Ἡ ὑποταγὴ τῶν γυναικῶν στοὺς ἄνδρες τους ἀποτελοῦσε καθιερωμένη ἀρχὴ τῆς ἐλληνορωμαϊκῆς κοινωνίας στὴν ἐποχὴ τοῦ Παύλου, ἀρχὴ πού ἀνάγεται ἤδη στοὺς κλασικοὺς χρόνους. Γνωρίζουμε ἀπὸ μαρτυρίες τῶν συγγραφέων τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος ὅτι ἡ γυναίκα δὲν εἶχε ἴσα δικαιώματα στὴν κοινωνικὴ ζωὴ μὲ τὸν ἄνδρα, δὲν μετεῖχε στίς πολιτικὲς

ἐκδηλώσεις, καὶ διέμενε σὲ ξεχωριστοὺς χώρους τοῦ σπιτιοῦ, στοὺς ὁποίους δὲν μπορούσε νὰ ἔχει πρόσβαση ἄλλο πρόσωπο ἐκτός τοῦ ἀνδρα τῆς. Ἔργο τῆς ἡταν ἡ φροντίδα τοῦ σπιτιοῦ, ἡ ἀναπαραγωγή καὶ φροντίδα τῶν παιδιῶν, ἐνῶ δὲν μπορούσε νὰ μετέχει στὴν ἔξω ἀπὸ τὴν οἰκία ζωὴ ἢ διασκέδαση τοῦ ἀνδρα, γιὰ τὸν ὁποῖο δὲν ὑπῆρχε περιορισμὸς κοινωνικὸς ἢ ἄλλης φύσεως στὴ συνάφεια φιλίας μὲ ἄλλους ἄνδρες ἢ μὲ ἑταῖρες. Ὑπῆρχε σαφὴς ἡ τάση στὸν ἀρχαῖο κόσμος, οἱ γυναῖκες «ὅσο γίνεται λιγότερα νὰ βλέπουν, λιγότερα νὰ ἀκοῦν καὶ ἀκόμη λιγότερα νὰ ἐρωτοῦν», ὅπως γράφει ὁ Ξενοφῶν (Οἰκονομικὸς 7,5) ἐξ ἀφορμῆς κάποιας γυναίκας πού τὴν ἐπαινεῖ γιὰ τὰ παραπάνω. Καὶ τὸ ἀποκορύφωμα τῆς χαμηλῆς κοινωνικῆς θέσεως τῆς γυναίκας ἡταν ἡ ἐξάρτηση τῆς διαλύσεως τοῦ συζυγικοῦ δεσμοῦ ἀπὸ τίς διαθέσεις τοῦ ἀνδρα.

Δὲν ἡταν πιὸ ἀξιοζήλευτη ἡ θέση τῆς γυναίκας στὴ ρωμαϊκὴ κοινωνία, ἂν ἐξαιρέσει βέβαια κανεὶς τίς γυναῖκες τοῦ παλατιοῦ, οἱ ὁποῖες, μὲ τὴν ἐπιρροή πού διέθεταν, κατηύθυναν πολλὲς φορὲς τοὺς

Ρωμαίους αυτοκράτορες. Ἡ εὐκολία τῆς διαλύσεως τοῦ γάμου ἀπό τήν πλευρά τοῦ ἀνδρα μαρτυρεῖ γιά τήν ὑποδεέστερη θέση τῆς γυναίκας σέ σχέση πρός αὐτόν. Γενικά παρατηρήθηκε ἀπό κάποιον νεότερο ἐρευνητή ὅτι, μεταξύ τῶν ἄλλων αἰτίων τῆς παρακμῆς τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ὑπῆρξε καί ἡ κοινωνική ἀνυποληψία τῆς γυναίκας.

Ἀλλά καί στόν ἰουδαϊκό κόσμο ἡ θέση τῆς γυναίκας τόσο θεωρητικά (π.χ. στή ραβινική θεολογία) ὅσο καί πρακτικά (στήν κοινωνική ζωή) ἦταν σαφῶς ὑποδεέστερη σέ σχέση πρός αὐτήν τοῦ ἀνδρα. Γιά νά διαμορφώσει κανεῖς μία εἰκόνα γιά τήν ὑπεροχή τοῦ ἀνδρα, ἀρκεῖ νά πληροφορηθεῖ ὅτι μία ἀπό τίς πρωινές προσευχές τοῦ Ἰουδαίου εἶναι ὅτι εὐχαριστεῖ τόν Θεό, γιατί δέν τόν ἔκανε ἐθνικό, δοῦλο ἢ γυναίκα! Οἱ ραβίνοι, μάλιστα, δίδασκαν ὅτι «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» δημιουργήθηκε μόνον ὁ ἀνδρας, ἐνῶ ἡ γυναίκα ἀποτελεῖ ἀπλῶς εἰκόνα τοῦ ἀνδρα. Ἡ εὐκολία διαλύσεως τοῦ γάμου ἐκ μέρους τοῦ ἀνδρα, πού ὑπῆρχε στόν ἑλληνορωμαϊκό κόσμο, ἴσχυε καί στόν ἰουδαϊκό.

Τά λίγα αὐτά στοιχεῖα πού ἀναφέραμε δείχνουν ὅτι ὁ Παῦλος δέν πρέπει νά ἐρμηνευτεῖ ἀνεξάρτητα ἀπό τήν ἐποχή του, τήν κοινωνία τῆς ὁποίας προϋποθέτει, καθώς ἐπίσης καί ἀπό τήν θέση τῆς γυναίκας σ' αὐτήν. Ὁ Παῦλος τοποθετεῖ ὅμως τό θέμα τῆς σχέσεως τῆς γυναίκας πρός τόν ἀνδρα σέ νέα βάση. Καταρχήν, ἡ ἰσοτιμία πού διακηρύσσει στό σωτηριολογικό ἐπίπεδο («οὐκ ἔστιν ἄρσεν καί θήλυ. πάντες γάρ ὑμεῖς εἰς ἕστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ», Γαλ 3,28) ἀποτελεῖ μιά ἐπανα-

στατική γιά τήν ἐποχή του ἀρχή, πού μέ καθυστέρηση πολλῶν αἰῶνων θά πάρει καί κοινωνική ὑπόσταση μέ τή διεκδίκηση τῶν κοινωνικῶν δικαιωμάτων τῶν γυναικῶν. Κατόπιν, ὑπερβαίνει σαφῶς τίς κοινωνικές συνθήκες τῆς ἐποχῆς του, ὅταν, σέ ἀντιστοιχία πρός τήν ὑποταγή τῆς γυναίκας στόν ἀνδρα, ἐπιτάσσει τήν ἀγάπη τοῦ ἀνδρα πρός αὐτήν, ἀγάπη μάλιστα πού πρέπει νά φθάνει μέχρι τῆς θυσίας, κατὰ τό ὑπόδειγμα τοῦ Χριστοῦ, πού θυσιάστηκε γιά τήν Ἐκκλησία (βλ. Ἐφεσ 5,21-33, περικοπή πού διαβάζεται στό μυστήριο τοῦ γάμου).

Πολλοί σύγχρονοι συγγραφεῖς, ἀπό ἄγνοια τῆς διδασκαλίας τοῦ Παύλου ἢ ἀπό προκατάληψη, διατείνονται ὅτι ὁ Παῦλος ἦταν μισογύνης καί ὅτι ὑποτιμᾷ τήν γυναίκα. Τίποτε ἀναληθέστερο τούτου, ἐάν γνωρίζει κανεῖς τήν κοινωνία καί τόν πολιτισμό τῆς ἐποχῆς τοῦ Παύλου. Ἡ ἄγνοια εἶναι κακός σύμβουλος καί ὁδηγεῖ σέ λαθεμένα συμπεράσματα.

Τήν ἄποψή του αὐτή ἐκθέτει ὁ Ἀποστολος σέ σχέση πρός τό βάπτισμα: «Ὅσοι γάρ εἰς Χριστόν ἐβαπτίσθητε, Χριστόν ἐνεδύσασθε». Τά ὅσα παραπάνω εἶπαμε, ἀπορρέουν ἀπό τό βάπτισμα τοῦ πιστοῦ, γιά τό ὅποιο ὁ Παῦλος χρησιμοποιεῖ τήν εἰκόνα τῆς ἐπενδύσεως τοῦ πιστοῦ μέ τόν Χριστό. Καί πάλι γιά νά καταλάβουμε τήν εἰκόνα, πρέπει νά γνωρίζουμε τόν πολιτιστικό του καί ἰδίως τόν θρησκευτικό περίγυρο.

Ἡ «ἀπέκδυση» τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου καί ἡ «ἐπένδυση» τοῦ Χριστοῦ, πού συντελεῖται στό βάπτισμα, θυμίζει τήν πράξη τῶν μυστηριακῶν τελετῶν, κατὰ τίς ὁποῖες ὁ μούμενος βγάζει τά ἐνδύ-

ματά του πρίν από τή μύηση, κάνει ένα καθαρτήριο λουτρό και ντύνεται κατόπιν τά ένδύματα τής θεότητας, ώστε νά ένωθει μαζί της και νά ένδυναμωθεί Ὁ Ἀπουλήιος στίς *Μεταμορφώσεις* του (11,23 ἔξ.), περιγράφοντας τίς μυστηριακές τελετές τής Ἰσιδας, μάς πληροφορεῖ ὅτι ὁ μύστης, κατά τή διάρκεια τής μύησης, ντύνεται δώδεκα φορές τά ένδύματα τής θεότητας και αἰσθάνεται πλημμυρισμένος ἀπό θεία δύναμη. Στόν Παῦλο ἡ παράσταση αὐτή τής «ἀπεκδύσεως» τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου ἢ τοῦ σώματος τῶν ἁμαρτιῶν και ἡ «ἐπένδυσις» τοῦ νέου ἀνθρώπου ἔχει σαφῶς ἠθικό χαρακτήρα και δηλώνει τήν ἀπονέκρωση τοῦ πιστοῦ κατά τό βάπτισμα ὡς πρός τήν ἁμαρτία και τή δυνατότητα νέας ζωῆς μέσα στό σῶμα τοῦ Χριστοῦ, στήν Ἐκκλησία. Κατά

τό βάπτισμα, «συναποθνήσκει» ὁ πιστός μέ τόν Χριστό και «συνεγείρεται» μαζί του. Ἡ συνέγερση τῶν πιστῶν μαζί μέ τόν Χριστό, χωρίς βέβαια νά παύσει νά ἀποτελεῖ ἀναμενόμενο μελλοντικό γεγονός, προβάλλεται συγχρόνως και ὡς παρούσα πραγματικότητα. Πρόκειται γιά τήν πραγματικότητα τής πνευματικῆς ζωῆς μέσα στό σῶμα τοῦ Χριστοῦ, τήν Ἐκκλησία. Ἡ ζωή αὐτή περιγράφεται ἀρνητικά, σάν κατάσταση στήν ὁποία οἱ πιστοί ἔλαβαν «ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν», και θετικά, σάν ζωή «σύν Χριστῶ». Μέ τήν ἔκφραση «σύν Χριστῶ» ὁ Παῦλος συνήθως δηλώνει στίς ἐπιστολές του τήν τέλεια και στενή κοινωνία τοῦ πιστοῦ μέ τόν Χριστό μετά τήν ἀνάσταση. Ἡ κοινωνία αὐτή ἀποτελεῖ ἤδη παρούσα πραγματικότητα μέσα στήν Ἐκκλησία.

Ludovico Lipparini, Ὁ θάνατος τοῦ Μάρκου Μπότσαρη (μεταξύ 1823 και 1858), Τριέστι, Civico Museo Sartorio

Ludovico Lipparini, Ὁ Βύρων ὀρκίζεται στόν τάφο τοῦ Μάρκου Μπότσαρη (δεξ. 1850), Τριέστι, Civico Museo Sartorio

Ὁ θάνατος τοῦ Μάρκου Μπότσαρη συγκλόνισε τούς φιλέλληνες στήν Εὐρώπη και τήν Ἀμερική

Ἀνθρωπολογικές ἀνιχνεύσεις Ἰερὸς Αὐγουστῖνος

Πρωτ. Ν. Ι. Λουδοβίκου
Καθηγ. Ἀνωτάτης Ἐκκλ. Ἀκαδημίας Θεσσαλονίκης

Στά προηγούμενα κείμενα παρουσιάσαμε συνοπτικά τις ἀντιλήψεις τοῦ πλατωνισμοῦ καί τοῦ νεοπλατωνισμοῦ γιά τό σῶμα καί τήν ψυχή. Συνεχίζοντας θά ἀνιχνεύσουμε τήν τύχη αὐτῶν τῶν ἀντιλήψεων στόν χριστιανικό στοχασμό, θά διερευνήσουμε δηλαδή πῶς ἐπηρέασαν τή χριστιανική ἀνθρωπολογία. Ὅπως ἔχουμε ἐπισημάνει ἐξ ἀρχῆς, αὐτό πού καταδικάζουν πολλοί νεώτεροι στοχαστές στή χριστιανική ἀνθρωπολογία, δηλαδή ἡ θεώρηση τοῦ σώματος μέσα ἀπό τό πρῖσμα τῆς ἐνοχῆς καί ἡ ἀντιμετώπισή του μέ ἓνα εἶδος περιφρόνησης, εἶναι προῖον μείξης τῆς χριστιανικῆς σωματολογίας μέ τόν χριστιανικό νεοπλατωνισμό. Ἡ νεοπλατωνική ἐπίδραση εἶναι πολύ σημαντικό στοιχείο, τόσο στή Δύση ὅσο καί στήν Ἀνατολή. Στή Δύση αὐτή ἡ ἐπίδραση θεωρήθηκε ὡς γνησίως χριστιανική καί διατηρήθηκε. Ἀντιθέτως, στόν ἀνατολικό θεολογικό καί ἐκκλησιαστικό χῶρο ἀντιμετωπίστηκε ὡς κάτι πού ἔπρεπε νά διορθωθεῖ καί ἔγιναν σημαντικές προσπάθειες πρὸς αὐτήν τήν κατεύθυνση.

Μετά τήν ἀρχαιότητα, θά περάσουμε στήν περίοδο τοῦ πρώιμου μεσαίωνα (5^{ος}-10^{ος} αἰ.), καί θά μιλήσουμε γιά τόν Αὐγουστῖνο. Γιά τόν δυτικό πνευματικό χῶρο ὁ Αὐγουστῖνος ἀντιπροσωπεύει

μία ὁλόκληρη πηγὴ συνειδητοποιήσεων, ὅσον ἀφορᾷ τόν ἄνθρωπο, ἡ ὁποία συνδέεται μέ τίς νεώτερες ἀναπτύξεις τοῦ ἀνθρωπολογικοῦ προβληματισμοῦ, πού φθάνουν μέχρι τήν ἐποχή μας. Ἀνάλογης ἔκτασης ἀνθρωπολογική ἐπίδραση ἔχει ἀσκήσει στήν Ἀνατολή ὁ Ὁριγένης, πού ἐπίσης ἦταν πλατωνικός. Θά πρέπει νά ποῦμε ὅτι στή διάρκεια τοῦ ὕστερου μεσαίωνα (13^{ος}-15^{ος} αἰ.) αὐτές οἱ παράλληλες πορεῖες τοῦ Αὐγουστίνου καί τοῦ Ὁριγένη οὐσιαστικά συνάντησαν ἢ μία τήν ἄλλη καί, σύμφωνα μέ τούς εἰδικούς, ἀναμείχθηκαν.

Στόν Αὐγουστῖνο συναντοῦμε τήν πνευματικότητα ὡς ἓνα εἶδος ἄρνησης τοῦ ἑαυτοῦ, ἀκριβῶς διότι αὐτό πού θεωρεῖται ὡς ἡ οὐσία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ψυχή του καί ὄχι τό σύνολο τῆς ψυχοσωματικότητάς του, δηλαδή τό σύνολο τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς ἀδελφωμένων μέ τήν πραγματικότητα τοῦ σώματος. Ἡ πνευματικότητα αὐτή ἔχει χαρακτηριστικά ἐκστατικά. Γιά νά μπορέσει κανεὶς νά βρεῖ τόν δρόμο πρὸς τόν Θεό, πρέπει νά βγεῖ ἀπό τόν ψυχοσωματικό χῶρο, ἀπό τό ἐπιθυμητικό τῆς ψυχῆς καί ἀπό τή σωματικότητα, διότι ὅτιδήποτε ἀποτελεῖ πάθος, εἶναι ἐξ ὀρισμοῦ πτώση. Βεβαίως, πίσω ἀπό ὅλα αὐτά ὑπόκειται ἡ ἰδέα ὅτι ἡ ψυχή τοῦ ἀνθρώπου εἶναι οὐσιαστικά

συγγενής μετά τοῦ Θεοῦ, μιά ιδέα θεμελιωδῶς πλατωνική.

Αὐτοῦ τοῦ εἴδους ἡ πνευματικότητα συνδέθηκε στενά μέ τόν στοχασμό, ὁ ὁποῖος εἶναι στήν οὐσία του βούληση, συγκεκριμένα μιά βούληση κυριαρχίας. Ἐπομένως, ὁ πνευματικός ἄνθρωπος εἶναι αὐτός πού κυριαρχεῖ πάνω σέ ὅτιδήποτε δέν εἶναι πνευματικό, εἴτε αὐτό εἶναι ἡ ἱστορία, εἴτε τό σῶμα, εἴτε τά συναισθήματα. Στη σκέψη τοῦ Αὐγουστίνου παρήχθη ἕνα εἶδος ἀνθρώπου, μέ πλατωνικές και στωικές ἐπιδράσεις, τό ὁποῖο δημιούργησε μιά ὀλόκληρη θεολογία ἐνοχῶν γύρω ἀπό τό θέμα τοῦ σώματος. Οἱ ἐνοχές αὐτές εἶναι φανερές στή θεολογία τοῦ γάμου καί τῆς ἀνθρώπινης σεξουαλικότητας, πού ἀποτελεῖ τήν αἰτία τῆς ὑποτίμησης τοῦ γάμου ἀπό τήν πλευρά τῶν δυτικῶν συγγραφέων, οἱ ὁποῖοι, ἀκόμα κι ὅταν τόν ἐξαίρουν, τόν ἀντιμετωπίζουν ὡς ἕνα γεγονός λιγότερο κακό ἀπό τήν πορνεία, πού, ἐπομένως, δέν μπορεῖ νά ἐνταχθεῖ μέσα στήν κυρίως ἀνθρωπολογία.

Στήν ἐκστατική καί ὑπερβατική ἀνθρωπολογία τοῦ Αὐγουστίνου, ὁ ἄνθρωπος καθίσταται μιά ὑπαρξη χαρακτηριστικά μοναξιασμένη. Δέν ἀντιλαμβάνεται τόν ἑαυτό του σ' ἕνα διάλογο μέ τόν κόσμο, διότι κυριαρχεῖ ἐπάνω στόν κόσμο. Δέν μπορεῖ νά ἀκούσει τή φωνή τῶν πραγμάτων, τή φωνή τῶν ὄντων καί τῆς φύσης. Μποροῦμε νά σκεφτοῦμε ὅτι ἀκόμη καί τό οἰκολογικό πρόβλημα παράγεται μέσα στούς κόλπους μιᾶς τέτοιας ἀνθρωπολογίας, ἀφοῦ στόν πυρήνα της ὑπάρχει ἡ ἔννοια τῆς ἐπικυριαρχίας ἐπάνω σέ ὅτιδήποτε δέν εἶναι πνευματικό, πού ἐπαληθεύει τό «εἶναι» τοῦ ἀνθρώ-

που, ἀκριβῶς μέσα ἀπό τή βούλησή του καί τή δύναμή του νά κυριαρχεῖ.

Σέ τελική ἀνάλυση, ὁ ἄνθρωπος γίνεται ἀντιληπτός ὡς μιά μονολογική ὑπαρξη, πού δέν μπορεῖ νά ἀκροασθεῖ τά ὄντα, τούς συνανθρώπους καί τά πράγματα, μέ ἕνα τρόπο ὥστε αὐτή ἡ ἀκρόαση νά ἀποτελεῖ μέρος καί τοῦ δικοῦ του «εἶναι». Ἡ ἀντίληψη αὐτή δημιουργεῖ προϋποθέσεις γιά μιά ἱστορική ἀνάπτυξη, ἡ ὁποία ἤδη θά δώσει σημάδια κατά τόν μεσαίωνα στή Δύση καί, βεβαίως, θά προχωρήσει ὅταν ὁ πυρήνας της ἐκκοσμικευθεῖ στή φιλοσοφία τοῦ νεώτερου ἰδεαλισμοῦ, ὅπως θά δοῦμε. Πολλούς αἰῶνες ἀργότερα, φιλόσοφοι, ὅπως ὁ Νίτσε, θά ἀναδείξουν τήν ἔννοια τῆς βούλησης γιά δύναμη, χρησιμοποιώντας κατά βάσιν τό ἴδιο μεταφυσικό σχῆμα τοῦ Αὐγουστίνου, ἕνα σχῆμα ὅπου ἡ ἰσχύς, ἐν τέλει, συνιστᾷ τήν οὐσία τοῦ ἀνθρώπινου ὄντος.

Εἶναι ἐνδιαφέρον νά σημειώσουμε ὅτι ὅταν ἐκκοσμικευθεῖ ἡ πνευματικότητα τοῦ Αὐγουστίνου, ἀκόμα καί ἡ σχέση μέ τόν Θεό θά τεθεῖ ἐν ἀμφιβόλῳ. Μέσα στή μέθη τῆς ἰσχύος, θά θεωρηθεῖ πῶς ὁ ἄνθρωπος ἐκπληρώνει τήν οὐσία του, αὐτήν τήν ὑπερβατική κυριαρχική οὐσία, ἀκόμα καί χωρίς τή βοήθεια τοῦ Θεοῦ, χωρίς τήν κοινωνία μαζί Του. Ἡ, στήν πιό ἀκραία ἐκδοχή, θά ἀναπτυχθεῖ ἕνα εἶδος ἀνταγωνισμοῦ μέ τόν Θεό, ἕνα θέμα πού ὑπῆρξε πολύ ἀγαπητό στη δυτική λογοτεχνία, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τον Φάουστ τοῦ Γερμανοῦ ποιητῆ Γκαίτε. Ὅλα αὐτά ξεκινοῦν ἀπό τήν ἐκστατική ἀνθρωπολογία τοῦ Αὐγουστίνου, τῆς ὁποίας ὁ πυρήνας εἶναι ὁ χριστιανικός νεοπλατωνισμός.

Ἡ ταυτότητα τῆς Ἐκκλησίας, ΛΗ΄ «Τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ»

Δημήτρη Μαυρόπουλου

Ὁ τίτλος τοῦ ἄρθρου λαμβάνεται ἀπὸ τὴ θεολογία τοῦ ἀποστόλου Παύλου, καὶ συγκεκριμένα ἀπὸ τὸ Ρωμ 1,19: «τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς [τοῖς ἀνθρώποις]· ὁ γὰρ Θεὸς αὐτοῖς ἐφάνερωσε». Μὴν ξεχνᾶμε ὅτι πρόκειται γιὰ βασική γραμμὴ τοῦ κηρύγματός του, προκειμένου νὰ εὐαγγελιστεῖ στοὺς ἀνθρώπους (στὰ ἔθνη) τὴ λυτρωτικὴ παρουσία τοῦ Θεοῦ. Αὐτὴ ἢ προσπάθειά του νὰ κάνει γνωστὸ τὸν Θεὸ τῆς Ἐκκλησίας, στοὺς μὲν Ἰουδαίους πείθοντάς τους ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Θεοῦ τῶν πατέρων τους, στοὺς δὲ ἐθνικούς ὅτι ὁ «ἄγνωστος» Θεὸς ποὺ εὐλαβοῦνται φανερώθηκε διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, διατρέχει ὅλο τὸ ἔργο του ὅπως τὸ γνωρίζουμε ἀπὸ τίς ἐπιστολές του καὶ ἀπὸ τίς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων. Τὸ παράδοξο εἶναι ὅτι, ἐνῶ ἐκ πρώτης ὄψεως δείχνει νὰ ἀκολουθεῖ λογικὰ καὶ φιλοσοφικὰ συμπεράσματα, ἀκολουθώντας αὐτὸ ποὺ ὀνομάζουμε τελολογικὴ ἀποδείξεις, ὁ ἴδιος μοιάζει νὰ τὰ ὑπονομεύει εἰσάγοντας μία γνώση περὶ Θεοῦ στοὺς ἀντίποδες αὐτῶν τῶν συμπερασμάτων. Θὰ πρέπει ὅμως νὰ ἔχουμε ὑπ' ὄψην μας τίς παιδαγωγικὲς ἀρχές τοῦ Παύλου ποὺ ἐφαρμόζει γιὰ νὰ διαλεχθεῖ μέ τούς ἀκροατές του, εἴτε Ἰουδαίους εἴτε ἐθνικούς, καὶ πάντως τὴν ἀρχὴ ποὺ διατυπώνει ὁ ἴδιος

ὅτι «τοῖς πᾶσι γέγονα τὰ πάντα, ἵνα πάντως τινὰς σώσω», ἢ πιὸ ἀναλυτικά: «... καὶ ἐγενόμην τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος, ἵνα Ἰουδαίους κερδήσω· τοῖς ὑπὸ νόμον ὡς ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον κερδήσω· τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομος, μὴ ὦν ἄνομος Θεῷ ἀλλ' ἔννομος Χριστῷ, ἵνα κερδήσω ἀνόμους· ἐγενόμην τοῖς ἀσθενέσιν ὡς ἀσθενής, ἵνα τοὺς ἀσθενεῖς κερδήσω» (βλ. Α' Κορ 9,20-22). Θὰ μπορούσαμε λοιπὸν νὰ ἀρκεστοῦμε στὴ δῆλωσή του ὅτι «καὶ ἐγὼ, ἀδελφοί, οὐκ ἠδυνήθην λαλῆσαι ὑμῖν ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρκίνους, ὡς νηπίους ἐν Χριστῷ. Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα καὶ οὐ βρῶμα. Οὕτω γὰρ ἠδύνασθε» (Α' Κορ 3,1-2). Αὐτὴ τὴν ἀρχὴ τὴν ὀνομάζουμε φυσικὴ ἢ καταφατικὴ θεολογία, καὶ ἀποβλέπει νὰ τροφοδοτεῖ τὸν διάλογο μέ καλοπροαίρετους ἀνθρώπους ποὺ βρίσκονται ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας, ἢ γιὰ τὴν κατῆχηση ἀπλοῦστερων ἀνθρώπων ποὺ ἐπιθυμοῦν νὰ ἐνταχθοῦν στοὺς κόλπους της.

Δίπλα σ' αὐτὴ τὴν καταφατικὴ ὁδὸ θεογνωσίας ἀναπτύχθηκε ἡ ἀποφατικὴ ὁδός, ἡ ὁποία, ἐπειδὴ ἀντιλαμβάνεται τὴ γνώση τοῦ Θεοῦ ὡς σχέση, ἀρνεῖται ἢ ἀποφεύγει νὰ ἐξαντλήσει τὴν ἀλήθεια σὲ διατυπώσεις ποὺ βασίζονται ἢ ἐξαρτῶνται ἀπὸ στοιχεῖα ἢ συνθηκὲς τοῦ κτιστοῦ κόσμου. Ὁ ἴδιος ὁ ἀπόστολος Παῦλος μᾶς εἰσάγει σὲ τέτοιες ἀποφατικὲς προσεγγίσεις, μέ

κορυφαία τήν ἐπισήμανση ὅτι «ἐκ μέρους γινώσκουμεν καί ἐκ μέρους προφητεύομεν· ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται. [...] Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον· ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, τότε δὲ ἐπιγνώσομαι καθὼς καὶ ἐπεγνώσθη» (Α΄ Κορ 13,9-10.12). Σέ συνδυασμὸ μάλιστα μὲ τήν ἄλλη ἐπισήμανση, «γνόντες Θεόν, μᾶλλον δὲ γνωσθέντες ὑπὸ Θεοῦ» (Γαλ 4,9), ἀντιλαμβανόμεσε ὅτι μόνον διὰ τῆς σχέσεως γνωρίζουμε τήν παρουσία τοῦ Θεοῦ καί τίς ἐνέργειές του.

Πρὶν προχωρήσουμε στή διαλεκτική καταφατικῆς καὶ ἀποφατικῆς θεολογίας, μιὰ διαλεκτική πού φωτίζει τό περιεχόμενο τοῦ τίτλου τοῦ παρόντος ἄρθρου («Τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ»), θά πρέπει νά δοῦμε πῶς ἀντιλαμβάνεται τήν ἔννοια τῆς γνώσης ἢ βιβλικῆ θεολογία, ἥδη ἀπὸ τήν ἐποχὴ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Γιά ἕναν Σημίτη, ἢ ἔννοια τοῦ γνωρίζω ἐκφράζει μιὰ σχέση ὑπαρξιακή. Γνωρίζω κάτι ἢ κάποιον σημαίνει ὅτι σχετίζομαι μὲ τὰ πρόσωπα ἢ τὰ πράγματα, ὅπως φαίνεται στήν ἐλληνική μετάφραση τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ὅπου οἱ Ὁ μεταφράζουν τήν ἑβραϊκὴ λέξη *yad* μὲ τὸ ἐλληνικὸ ρῆμα *γνωρίζω* (γινώσκω). Ἰδιαιτέρα ἐνδιαφέρον εἶναι ὅτι ἢ ἔννοια πού ἔχει πολλές φορές τὸ ρῆμα *γνωρίζω*, ὄχι μόνον στήν Παλαιὰ Διαθήκη ἀλλὰ καί στά ἔργα τοῦ Ἰωάννη τοῦ εὐαγγελιστῆ (εὐαγγέλιο καὶ ἐπιστολές), ἀναδεικνύει τίς συζυγικές σχέσεις ἀνδρός καὶ γυναικός, ὅπως ἐμφαίνεται σέ βιβλικές διατυπώσεις ὅπως: «Ἀδὰμ δὲ ἔγνω Εὐάν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ συλλαβούσα ἔτεκε τὸν Κάϊν» (Γέν 4,1), ἢ «εἶπε δὲ Μαριάμ πρὸς τὸν ἄγγελον· Πῶς ἔσται μοι

τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω;» (Λουκ 1,34). Μὲ αὐτὴν τήν ἔννοια θά πρέπει νά προσεγγίσουμε τήν ἐξαγγελία τοῦ Χριστοῦ ὅτι «αὕτη ἐστὶν ἢ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν...» (Ἰωάν 17,3), πού ἀναδεικνύει τήν ὁλόφυχη καὶ ὁλόσωμη ἔνωση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεό, ὅπως ἄλλωστε ἐπισημαίνει καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος: «Ἡρμοσάμην ὑμᾶς ἐνὶ ἀνδρί, παρθένον ἀγνήν παραστήσαι τῷ Χριστῷ» (Β΄ Κορ 11,2), ἢ ὁ συγγραφέας τῆς Ἀποκάλυψης ὅταν παροτρύνει τοὺς πιστοὺς: «Χαίρομεν καὶ ἀγαλλιώμεθα καὶ δῶμεν δόξαν τῷ Θεῷ, ὅτι ἦλθεν ὁ γάμος τοῦ Ἀρνίου καὶ ἢ γυνὴ αὐτοῦ ἠτοίμασεν ἑαυτήν» (Ἀποκ 19,7). Ὁ γάμος αὐτός δὲν εἶναι παρά ἢ ἔνωση Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου διὰ τῆς ἐντάξεως ἐκάστου πιστοῦ στό σῶμα τοῦ θεοανθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ, δηλαδή στήν Ἐκκλησία. Καί κατὰ τόν εὐαγγελιστὴ Ἰωάννη, αὕτη ἢ ἔνωση ὁλοκληρώνεται μὲ τήν ἴδια τή θέα-γνώση τοῦ Θεοῦ, διὰ τῆς θείας υἰοθεσίας, ἢ, ὅπως ἀναφέρει, «Ἀγαπητοί, νῦν τέκνα Θεοῦ ἐσμεν, καὶ οὐπω ἐφανερώθη τί ἐσόμεθα· οἶδαμεν δὲ ὅτι ἐὰν φανερωθῆ, ὅμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα, ὅτι ὁψόμεθα αὐτὸν καθὼς ἐστι» (Α΄ Ἰωάν 3,2).

Εἶναι λοιπὸν φανερό ὅτι ὅταν μιλάμε γιά γνώση τοῦ Θεοῦ ἀναφερόμαστε σέ βιωματικὴ ἐμπειρία. Γνωρίζουμε ὡστόσο ὅτι μιὰ τέτοια ἐμπειρία ἔχει ὡς ἀφετηρία τῆς τόν Θεό. Πρὶν ὁ ἄνθρωπος γνωρίσει τὸν Θεό, γνωρίζεται ἀπὸ τόν Θεό, ὁ ὁποῖος ἔλκει πρὸς αὐτὸν καθένα πού θά ἀποδεχθεῖ τήν ἀγάπη του. Πιὸ συγκεκριμένα, αὕτη ἢ γνώση-σχέση τοῦ Θεοῦ ἐνεργεῖται ἐντὸς τῆς καρδίας ἐκάστου πιστοῦ διὰ τῆς παρουσίας καὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Ἁγίου

Πνεύματος, κατά τήν ἀρχαία υπόσχεση τοῦ ἴδιου τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς πιστούς: «Καὶ δώσω ὑμῖν καρδίαν καινὴν καὶ πνεῦμα καινὸν δώσω ἐν ὑμῖν [...] καὶ τὸ πνεῦμά μου δώσω ἐν ὑμῖν» (Ιεζ 36,26-27).

Μένει τώρα νά δοῦμε ποιά ἰσορροπία ὑπάρχει, ἂν ὑπάρχει, μεταξύ καταφατικῆς ἢ φυσικῆς καὶ ἀποφατικῆς ἢ μυσταγωγικῆς θεολογίας. Γιατί, κακὰ τὰ ψέματα, εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὁ δρόμος τῆς πρώτης μᾶς τακτοποιεῖ κάπως, ἐνῶ ὁ δρόμος τῆς δεύτερης μᾶς δυσκολεύει, δεδομένου ὅτι ἡ πρώτη χρησιμοποιοῦν φυσιοκρατικές ἢ φιλοσοφικές ἀφετηρίες, ἐνῶ ἡ δεύτερη βασίζεται σέ μυσταγωγικές ἐμπειρίες. (Θυμίζω ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι μία ἀπόπειρα νά κατανοήσω τόν Θεό, ἐνῶ ἡ θεολογία εἶναι μία ἀπόπειρα νά σχετισθῶ μέ τόν Θεό.) Εἶναι ἀλήθεια ὅτι κατὰ καιρούς ἐπικρατοῦσε ὁ ἓνας ἢ ὁ ἄλλος δρόμος γιά νά ἀναπτυχθοῦν ἀλήθειες τοῦ Θεοῦ ἢ νά προσδιοριστεῖ τό εἶναι τοῦ Θεοῦ. Π.χ., καθ' ὅλον τόν 2^ο αἰ. ἔχουμε μία παραγωγή ἔργων χριστιανῶν συγγραφέων πού διαλέγονται μέ ἐθνικούς, μέ χρήση κυρίως φυσικῆς ἢ καταφατικῆς θεολογίας, καί ἀναφέρομαι στή γενιά τῶν Ἀπολογητῶν Πατέρων (Κοδράτος, Ἀρριστείδης, Ἀθηνάγορας, Ἰουστίνος, Τατιανός κ.ἄ.). Ἰσορροπητοί χρήση τῶν δύο δρόμων θά παρουσιαστεῖ κατὰ τόν 3^ο αἰ. μέ τό ἔργο τοῦ Μ. Ἀθανασίου *Κατὰ Ἑλλήνων*. Ἀργότερα, καί πάντως μετά τόν 11^ο αἰ., παράλληλα μέ τήν ἐξάπλωση τῆς λεγόμενης σχολαστικῆς θεολογίας, θά ἀρχίσει νά δίνεται ἔμφαση, κυρίως στοὺς κόλπους τῆς Δυτικῆς θεολογίας, στή χρήση τῆς καταφατικῆς ὁδοῦ συνδυασμένης μέ ἀρχές τῆς φιλοσοφίας, γιά νά φτάσουμε στό ἀποκορύφωμα τοῦ 17^{ου} αἰ. καί μετά, μέ ἀνάπτυξη μιᾶς

ἀπολογητικῆς θεολογίας, λόγω τῆς ἀμφισβήτησης τοῦ Χριστιανισμοῦ πού ἐγκαινίασαν ἡ Ἀναγέννηση καί ὁ Διαφωτισμός. Σ' αὐτήν τήν αἰχμαλωσία προχώρησε, δυστυχῶς, καί ἡ ὀρθόδοξη θεολογία.

Ἐν τῷ μεταξύ, καθ' ὅλη τή διάρκεια τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου, θεμελιώδης ἀρχή ἀναδείχθηκε ἡ προσέγγιση τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ διά τῆς ἀποφατικῆς ὁδοῦ, ἐφ' ὅσον παρέμεινε ἡ οὐσιώδης διάκριση ἀνάμεσα στή φύση τοῦ Θεοῦ καί στίς ἐνέργειές του. Ἴσχυε πάντοτε, γιά τόν ἐκκλησιαστικό λόγο, ἡ ἀρχή τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ὅτι «Θεὸν φράσαι μὲν ἀδύνατον, νοῆσαι δὲ ἀδυνατώτερον», καθὼς καί ἡ ἀρχή τοῦ ἁγίου Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ ὅτι «ἄπειρον οὖν τὸ θεῖον καὶ ἀκατάληπτον, καὶ τοῦτο μόνον αὐτοῦ καταληπτόν, ἡ ἀπειρία καὶ ἀκαταληψία».

Ὡστόσο, μέχρι σήμερα παραμένει ζητούμενο μέσω ποιᾶς ὁδοῦ θά συνδεθοῦμε μέ τόν Θεό καί πότε θά τόν προσεγγίζουμε καταφατικά ἢ ἀποφατικά, ὥστε νά ἔχουμε μία ἀσφαλῆ ἀπάντηση στό πλάγιο ἐρώτημα πού τέθηκε μέ τόν τίτλο τοῦ ἄρθρου «Τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ». Ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός μᾶς προσανατολίζει σέ μία ἱκανοποιητικὴ ἀπάντηση, ἐπισημαίνοντας ὅτι: «Καὶ αὐτὰ μὲν αἰ ἀποφάσεις καὶ καταφάσεις· γλυκυτάτη δὲ ἡ ἐξ ἀμφοῖν συνάφεια, οἷον “ἡ ὑπερούσιος οὐσία”, “ἡ ὑπέρθεος θεότης”, “ἡ ὑπεράρχιος ἀρχὴ” καὶ τὰ τοιαῦτα». Καί βέβαια, μὴν ξεχνᾶμε ὅτι τόν Θεό τόν γνωρίζουμε ἐκ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καί ἐκ τῆς σχέσεως μαζί του, κατὰ τήν ἰωάννεια διατύπωση: «Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακεν πώποτε· ὁ μονογενὴς υἱὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς ἐκεῖνος ἐξηγήσατο» (Ἰωάν 1,18).

Βάπτισμα-Χρίσμα-Σφραγίδα

Παναγιώτη Ί. Σκαλτσή
Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

Ἑρώτηση: Ποιά ἡ ἔννοια τῆς σφραγίδος στό Βάπτισμα καί κυρίως στό διά τοῦ μύρου διδόμενο Χρίσμα;

X.A.

Μέ τό ἅγιο μύρο σφραγίζεται ὁ πιστός μετά τό βάπτισμα στά διάφορα μέρη τοῦ σώματός του γιά νά λάβει «τό ἀντίτυπον οὐ ἐχρίσθη Χριστός»¹, δηλαδή τή δωρεά τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Ὁ ἁγιασμός τοῦ μύρου στήν ἀρχαία Ἐκκλησία ἦταν κοινός μέ τόν ἁγιασμό τοῦ ἐπορκιστοῦ ἐλαίου, ἀλλά ἀπό τόν 5^ο αἰώνα τό μύρο διδόταν χωριστά, σύμφωνα μέ τή μαρτυρία Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου². Ἀπό τόν 7^ο αἰώνα καί μετά, ὡς ἡμέρα εὐλογίας τοῦ μύρου καθορίστηκε ἡ Μ. Πέμπτη, πιθανόν διότι τό βάπτισμα γινόταν τή νύκτα τοῦ Μ. Σαββάτου. Ἡ εὐλογία αὐτή ἀρχικά γινόταν ἀπ' ὅλους τοὺς ἐπισκόπους, ἀλλά τελικά τό πρόνομο αὐτό, μέχρι καί σήμερα, τό ἔχει τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ὡς δείγμα ἐνότητας τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Μέ τήν ἄδεια, ὅμως, τοῦ Πατριάρχου τό μύρο καθαγιάζεται καί ἀπό τοὺς πρώτους τῶν ἐπί μέρους ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν³.

Τό δοχεῖο πού κρατᾶ τό μύρο «καλεῖται ἀλάβαστρον, εἰς τύπον τοῦ ἐκχυθέντος τῆ κεφαλῆ τοῦ Ἰησοῦ παρά τῆς πόρνης μύρου»⁴. Εἶναι γνωστό τό περιστατικό, κατά τό ὅποιο, λίγο πρὶν ἀπό τό τελευταῖο δείπνο, στόν Ἰησοῦ, πού βρι-

σκόταν στή Βηθανία στό σπίτι τοῦ Σίμωνα τοῦ λεπροῦ, «προσῆλθεν αὐτῷ γυνή ἀλάβαστρον μύρον ἔχουσα βαρυτίμου»⁵ καί τόν ἐμύρωσε.

Τό ἅγιο μύρο, ὡς τό ὄρατό σημεῖο τῆς μετάδοσης τῆς δωρεᾶς τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀπαντᾶ μέ διάφορα ὀνόματα:

α) Χειροθεσία, διότι ἀρχικά ἡ χορήγηση τοῦ ἁγίου Πνεύματος γινόταν μέ τήν ἐπίθεση τῶν χειρῶν τοῦ ἐπισκόπου στόν φωτισθέντα⁶.

β) Χρίσμα, διότι χρίονταν στήν Παλαιά Διαθήκη οἱ ἱερεῖς, οἱ βασιλεῖς καί οἱ προφῆτες, προκειμένου νά ἀναλάβουν τή διακονία τους, κι ὅπως ὁ Χριστός χρίσθηκε μέ ἅγιον Πνεῦμα⁷.

γ) Μύρο, γιά τήν εὐωδία πού ἔχει, ἀφοῦ δέν εἶναι σκέτο λάδι, ἀλλά ἀποτελεῖται «ἐκ πλείστων ἄλλων εἰδῶν εὐόσμων», συμβολίζοντας «τό εὖοσμον τῆς ἁγιωσύνης τοῦ Πνεύματος»⁸, ἀλλά καί τήν εὐωδία τοῦ Χριστοῦ⁹. Μέ τόν ὅρο αὐτό εἶναι γνωστό καί σήμερα.

δ) Σφραγίς¹⁰, εἶναι ἓνας ὅρος πού χρησιμοποιεῖται καί γιά ἄλλα σημεῖα τοῦ βαπτίσματος, ὅπως π.χ. γιά τή σφραγίδα τοῦ σταυροῦ πού διδόταν στους κατηγουμένους, τή στιγμή πού ἐγγράφο-

νταν στους καταλόγους τῆς Ἐκκλησίας, προκειμένου νά προετοιμασθῶν γιά τό βάπτισμα. Εἶναι πάλι ἡ σφραγίδα τοῦ σταυροῦ, πού διδόταν στόν φωτιζόμενο τήν ἡμέρα τῆς ὀνοματοδοσίας του¹¹. Τό ἴδιο τό βάπτισμα ὀνομάζεται καί σφραγίς: «Ἡ σφραγίς οὖν τὸ ὕδωρ ἐστίν»¹². «Τὸ λουτρόν ἐστι δευτέρου βίου σφραγίς»¹³. Κυρίως ὅμως ἡ σφραγίδα ἀναφέρεται στό χρίσμα.

Ὁ ὅρος «σφραγίς» προέρχεται ἀπό τὸν ἐξωχριστιανικό κόσμο, ὅπου ἐσήμαινε εἴτε τό ἀντικείμενο, μέ τό ὁποῖο κάποιος ἀποτύπωνε ἓνα σημάδι, εἴτε τό ἴδιο τό ἀποτύπωμα. Οἱ βοῦλες, π.χ., πάνω στό κερί ἢ τά πρόσωπα τά ἐντυπωμένα στά νομίσματα εἶναι σφραγίδες. Τό σημάδι πάνω σέ ζῶα γιά νά ἀναγνωρίζονται, στους νεοσυλλέκτους γιά νά δείχνουν σέ ποιόν βασιλιά ἀνήκουν, στους δούλους ὡς σημάδι κυριότητος καί ἀποτύπωμα στιγματισμοῦ, στους πιστούς ὡς σημάδι ἀφιέρωσης σέ κάποια θεότητα, πέρασε

καί στό χριστιανικό βάπτισμα ἀλλά μέ νέο περιεχόμενο.

Καί στήν Παλαιά Διαθήκη ἔχουμε τή σφραγίδα ὡς σημάδι τοῦ Θεοῦ. Ὁ Κάιν, π.χ., σημαδεύεται ἀπό τόν Θεό γιά νά μή μπορεῖ κανεῖς νά τόν σκοτώσει¹⁴. Ἡ περιτομή ἐπίσης τῶν Ἰουδαίων θεωρεῖται σφραγίδα καί σημάδι τῆς διαθήκης μέ τόν Θεό, «σφραγίδα τῆς δικαιοσύνης τῆς πίστεως»¹⁵, πού ἔλαβε ὁ Ἀβραάμ, ἡ καί ὡς ἔνδειξη καταγωγῆς τῶν ἀπογόνων ἀπό τό δικό του γένος. Στήν *Ἀποκάλυψη* οἱ ἅγιοι εἶναι σημαδεμένοι μέ τό σημεῖο τοῦ ἀρνίου¹⁶.

Ἡ σφραγίδα, λοιπόν, μέ ὅλες αὐτές τίς σημασίες πού ἀναφέραμε κατά τήν ἀρχαιότητα καί τήν Παλαιά Διαθήκη, χρησιμοποιεῖται καί στή βαπτισματική ὀρολογία μέ νέο περιεχόμενο ὅπως ἤδη τονίσαμε· ὡς σφραγίδα τῆς δωρεᾶς τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὡς σημάδι τῆς νέας διαθήκης, «ὡς ἐκτύπωσης τῶν θείων δωρημάτων»¹⁷.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, *Μυσταγ. Κατηχ.*, Γ', 1, SC 126, σ. 122: «Τοῦτο δέ ἐστὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα». 2. Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, *Περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας*, PG 3, 473A. Βλ. καί Μ. Arranz, "La consecration du Saint myron (Les Sacraments de l'ancien Euchologe Constantinopolitain)", *Orientalia Christiana Periodica* 55 (1989) 317-338. 3. Ἀρχιμ. Π. Μενεβίσογλου (νῦν Μητρο. Σουηδίας), *Τὸ ἅγιον μύρον ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ*, Θεσσαλονίκη 1972. Βλ. καί Ἀρχιμ. (νῦν Πατριάρχης Ἀντιοχείας) Ἰ. (Hani) Yazigi, *Ἡ τελετὴ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος...*, Θεσσαλονίκη 1982, σ. 105-106, καί *Ὁ καθαγιασμός τοῦ ἁγίου Μύρου*, Ἀθήνα 1983. 4. Συμεών Θεσσαλονίκης, *Διάλογος...*, OB', PG 155, 210D. 5. *Ματθ* 26,7· *Μάρκ* 14,3· *Ἰω* 12,3. 6. *Πράξ* 8,17-19,6. *Διαταγαὶ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων*, PG 1, 680A, καί PG 1, 1045B. 7. *Πράξ*, 10,38. 8. Συμεών Θεσσαλονίκης, *Διάλογος...*, ΞΕ', PG 155, 229B. 9. *Β' Κορ* 2,15: «Εὐωδία Χριστοῦ ἐσμεν». 10. Τὸ μύρο χαρακτηρίζεται ὡς: «σφραγίς χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος», *Αἰθιοπικὴ Διάταξις*, ἐκδ. Α. Salles, SC 59, σ. 59· «σφραγίς τῶν συνθηκῶν», *Διαταγαὶ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων*, PG 1, 1012C· «Ἐκτύπωμα τοῦ σημείου τοῦ σωτηριώδους σταυροῦ». Βλ. καί Π. Ροδόπουλος, *The sacramentary of Serapion*, Thessaloniki 1967, σ. 132. 11. Ἱεροδ. (νῦν Μητροπολίτης Κίτρου) Γεώργιος Χ. Χρυσοστόμου, «Ἡ διὰ τῆς εὐχῆς τῆς ἡμέρας ὀνοματοδοσίας», *Νέα Σιών* 81 (1989) 242-243. 12. *Ποιμὴν τοῦ Ἐρωᾶ*, Θ', 16, 4, ΒΕΠΕΣ 2, 237. 13. Γρηγορίου Θεολόγου, *Ἐπη ἡθικά*, PG 37, 962A. 14. *Γεν* 4,15: «Καὶ ἔθετο Κύριος ὁ Θεὸς σημεῖον τῷ Κάιν τοῦ μή ἀνελεῖν αὐτὸν πάντα τὸν εὐρισκόμενον αὐτόν». 15. *Ρωμ* 4,11. 16. *Ἀποκ* 7,3: «Σφραγίσωμεν τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐπὶ τῶν μετώπων». 17. Νικολάου Καβάσιλα, 22, *Εἰς τὴν θείαν Λειτουργίαν* [Φιλοκαλία τῶν Νηπτικῶν καί Ἀσκητικῶν 22], Θεσσαλονίκη 1979, σ. 380.

Ὁ μαθητὴς τῆς ἀγάπης μᾶς διδάσκει, μέ τή σειρά του, ὅσα ἔμαθε!

πρωτ. Βασιλείου Θερμοῦ
Αναπληρωτοῦ Καθηγητοῦ ΑΕΕΑ - Παιδοψυχιάτρου

Ἄδελφοί μου, σήμερα (26 Σεπτεμβρίου) γιορτάζουμε τόν Ἅγιο Ἰωάννη, τόν Θεολόγο καί Εὐαγγελιστή. Το ἀποστολικό ἀνάγνωσμα, λοιπόν, μᾶς ξεδιψᾷ ἀντλώντας ἀπό τήν πρώτη ἐπιστολή του.

Ὁ Ἅγιος γνωρίζει τόν πανανθρώπινο πόθο νά δοῦμε τόν Θεό. Μᾶς πληροφορεῖ λοιπόν ὅτι δέν Τόν ἔχει δεῖ ποτέ κανεῖς. Καί ἀμέσως μετά μᾶς παρηγορεῖ, ἀποκαλύπτοντάς μας μιά σπουδαία ἀλήθεια, πώς ὑπάρχουν καί ἄλλοι τρόποι νά φανερωθεῖ ὁ Θεός. «Τόν Θεό δέν Τόν ἔχει δεῖ κανεῖς ποτέ. Ἐάν ἀγαπᾶμε ὁ ἕνας τόν ἄλλον, ὁ Θεός μένει μέσα μας καί ἡ ἀγάπη Του ἔγινε τέλεια μέσα μας».

Πώς εἶναι ἐφικτό νά βεβαιωθοῦμε ὅτι μένουμε μέ τόν Θεό, ἀπό τή στιγμή ποῦ δέν μᾶς χαρίζονται θαυμαστά φανερά σημάδια, τά ὁποῖα νά τό μαρτυροῦν; Καί ὅμως, ἡ Πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολή μᾶς συνιστᾷ «νά βεβαιώνεται ἡ καρδιά μας ἀπό τήν Χάρη» (13:9). Ὁ Εὐαγγελιστής Ἰωάννης, ὅπως ἀκούσαμε, μᾶς θυμίζει ὅτι λάβαμε μιά ἀσύλληπτη δωρεά, τό ἴδιο τό Ἅγιο Πνεῦμα, τό Ὅποιο χαρίζει εἰρήνη στή συνείδηση καί ἐσωτερική στήριξη στή ζωή μας: «Μέ τοῦτο γνωρίζουμε ὅτι μένουμε στόν Θεό καί Αὐτός σέ ἐμᾶς, διότι μας ἔδωκε ἀπό τό Πνεῦμα του».

Ἀλλά, πάλι, εὐκολα μπορεῖ κάποιος νά χαθεῖ μέσα στίς αὐταπάτες, τίς ὁποῖες στήνει ἡ φαντασία του. Ἡ πείρα ἔχει δείξει ὅτι ὁ ναρκισσισμός μας δέν ἀποφεύγει τήν αὐθυποβολή, ἡ ὁποία στό τέλος ἐνδέχεται νά φτάσει μέχρι τήν πλάνη. Ἄν ἔχουμε ἐπιτρέψει στό Ἅγιο Πνεῦμα, λοιπόν, νά δρᾷ στή ζωή μας, Αὐτό θά φέρει καρπούς. Ὁ πρῶτος ἀπό τούς καρπούς, τούς ὁποίους μνημονεύει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, εἶναι ἡ ἀγάπη (Γαλ 5: 22). Μέ ἄλλα λόγια, ἡ ἐσωτερική μαρτυρία ὅτι βαδίζουμε στήν ἀλήθεια γίνεται ἔγκυρη, μόνο στόν βαθμό κατά τόν ὁποῖο κάνουμε πράξη τήν ἀγάπη. Ἔτσι ὁ συνδυασμός ἀγάπης καί ἀλήθειας γίνεται ὁδοδείκτης. Ἡ μία ἐπικυρώνει τήν ἄλλη.

Καί ὁ μαθητὴς τῆς ἀγάπης προβαίνει, στή συνέχεια, σέ μιά ρηξικέλευθη διακήρυξη: «Ὁ Θεός εἶναι ἀγάπη καί ὅποιος μένει στήν ἀγάπη μένει στόν Θεό καί ὁ Θεός μένει μαζί του».

Πέρα ἀπό τόν πασίγνωστο καί ἀνεπανάληπτο «ὀρισμό» τοῦ Θεοῦ, τό χωρίο αὐτό μιᾶ καί γιά κάποιους πού εἶναι Χριστιανοί χωρίς νά τό ξέρουν! Γιά ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι συνεργάζονται βαθιά στήν καρδιά τους μέ τό Ἅγιο Πνεῦμα χωρίς νά ἔχουν ἐπίγνωση, ἐνίστε χωρίς κἄν νά πιστεύουν σέ Αὐτό! Καθώς ἡ Ἁγία Γρα-

φή έρμηνεύεται διά τής Άγίας Γραφής, βλέπουμε τόν Ίωάννη νά έναρμονίζεται μέ τόν Παύλο ό όποιος διακηρύσσει ότι «άρμόζει δόξα, τιμή, και εύλογία σέ κάθε έναν πού έργάζεται τό αγαθό, Ίουδαίο, ή ειδωλολάτρη ή ό,τι άλλο» (Ρωμ 2:10).

Διότι ό Θεός μας δέν μεροληπτει και δέν δεσμεύεται από τά όρια τής Έκκλησίας. Δρα όπου και όπως Αυτός κρίνει. Και έτσι, μέ τίς τόσο πρώιμες αυτές μαρτυρίες τών Άποστόλων λαμβάνουν φιλόανθρωπες άπαντήσεις όσοι κατά καιρούς διακατέχονται από αγωνία για τό τί είδους μεταχείριση επιφυλάσσει ό Θεός στους μή Χριστιανούς...

Και τότε βλέπουμε κάποιες περιέργες διαφορές. Παλιοί Χριστιανοί νά φοβούνται νά αγαπήσουν, ενώ άλλοι, άμέτοχοι από τή ζωή τής Έκκλησίας, νά σπεύδουν μέ προθυμία... Διότι οί πρώτοι άπλά φοβούνται, ενώ οί δεύτεροι όχι. Και όταν ό φόβος εισχωρήσει, ή αγάπη χάνεται. Τό ακούσαμε στό ανάγνωσμα:

«Φόβος δέν υπάρχει στην αγάπη, αλλά ή τέλεια αγάπη διώχνει τόν φόβο, διότι ό φόβος περιέχει τιμωρία, και εκείνος πού φοβάται δέν είναι τέλειος στην αγάπη».

Τί φοβόμαστε, όταν δέν αγαπάμε; Τόν άλλο; Έτσι συνηθίζουμε νά πιστεύουμε. Άλλά άς εξετάσουμε μήπως φοβόμαστε τόν ίδιο μας τόν έαυτό. ΈΗ τόν Θεό: όταν σέ διακατέχει τό άγχος τής τιμωρίας, δέν έχεις τήν ενέργεια πού απαιτείται για νά αγαπήσεις.

Άδελφοί μου, όλοι μας δυσκολευόμαστε στην αγάπη. Για όλους μας άνεξαιρέτως υπάρχουν κάποιοι άνθρωποι, τούς όποιους μάς φαίνεται άδύνατο νά αγαπήσουμε, άνέφικτο νά κατανοήσουμε, άπρόσιτο νά συγχωρέσουμε. Θα ήταν παράλογος ό Θεός, άν μάς τό ζητούσε έτσι άπλά, χωρίς νά μάς βοηθάει σέ αυτό. Και ή βοήθειά Του βρίσκεται, όχι μόνο στην καθημερινή Του συγκεκριμένη μέριμνα για έμάς, αλλά στην πρωταρχική συνθήκη, ή όποία καθορίζει τήν ύπαρξή μας. Στή δική Του αγάπη. «Έμείς τόν αγαπάμε, διότι αυτός πρώτος μάς αγάπησε», μάς ειπέ ό Άπόστολος.

Τόν αγαπάμε, επειδή μάς έπλασε ικανούς νά αγαπάμε.

Τόν αγαπάμε, επειδή μάς έπλασε «κατά τήν εικόνα Του», και συνεπώς Τόν άναζητούμε διαρκώς.

Τόν αγαπάμε, επειδή μαθαίνουμε συνεχώς πόσο ποικιλόμορφη και πολυμήχανη είναι ή αγάπη Του και έτσι πλημμυρίζουμε από ευγνωμοσύνη.

Τόν αγαπάμε, επειδή ή αγάπη Του μάς κατέστησε ικανούς νά αγαπούμε.

Ό Άγιος Ίωάννης ό Ευαγγελιστής μαθήτευσε στή Ζωντανή Άγάπη, τόν Χριστό, και γι' αυτό μας μεταδίδει τήν εμπειρία του. Μάς μεταφέρει σήμερα σέ έναν άλλο χώρο, εκεί όπου ό φόβος αποτελεί παραφωνία. Ζώντας σέ μιá εποχή μέ λίγη αγάπη και πολύ φόβο, άς έπωφεληθούμε.

René Puaux, Ευρωπαίοι φιλέλληνες στην Ελλάδα (1822)
έπιχρωματισμένη λιθογραφία

Ὁ Ἅγιος Μεγαλομάρτυς Δημήτριος

Πρωτ. Γεωργίου Δορμπαράκη
Ἐφημ. Ἰ. Ν. Ἀγίας Παρασκευῆς Καλλιπόλεως, Ἰ. Μ. Πειραιῶς

*Μνημόνευε Ἰησοῦν Χριστὸν ἐγγηγερμένον ἐκ νεκρῶν, ἐκ σπέρματος Δαυῖδ
(Β΄ Τιμ 2,8)*

Τὸν «καλὸν στρατιώτην Ἰησοῦ Χριστοῦ» μεγαλομάρτυρα καὶ μυροβλήτη ἅγιο Δημήτριο φωτίζει τὸ ἀποστολικὸ ἀνάγνωσμα τῆς ἡμέρας. Ὅσα προτροπικὰ λέει ὁ ἀπόστολος Παῦλος γιὰ τὸν μαθητὴ καὶ συνεργάτη του ἅγιο Τιμόθεο, τὰ βλέπουμε ἐφαρμοσμένα καὶ στὸν ἅγιο Δημήτριο: ἡ δύναμή του ἦταν ἡ χάρη τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, κακοπάθησε ὡς καλὸς στρατιώτης Ἐκείνου, ἀθλήθηκε νόμιμα, ἡ διαρκῆς μνήμη του ἦταν ὁ ἀναστημένος Ἰησοῦς Χριστός. Ἡ μνημόνευση μάλιστα τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ ἦταν ἐκεῖνο πού ἀποτελοῦσε τὴν ἀναπνοή του κι αὐτὸ συνιστᾶ καὶ τὸ ἀγώνισμα τοῦ κάθε χριστιανοῦ.

1. Ὁ ἀπόστολος δὲν καλεῖ τὸν Τιμόθεο (καὶ δι' αὐτοῦ ὅλους μας) νὰ μνημονεύει τὸν Ἰησοῦ Χριστό ὡς ἓνα σπουδαῖο ἱστορικὸ πρόσωπο. Ἡ προτροπή του ἔχει τὸ βάθος τῆς πίστεως τοῦ ἴδιου καὶ τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὸ ποιὸς εἶναι ὁ Χριστός καὶ ποιά ἡ σχέση μας μαζί Του. Ὁ Χριστός εἶναι ὁ «ἐγγηγερμένος ἐκ νεκρῶν», ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ πού καταπάτησε τὸν θάνατο ὡς Κύριος τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, καὶ ταυτοχρόνως εἶναι τέλειος ἄνθρωπος ὡς καταγόμενος «ἐκ σπέρματος Δαυῖδ». Ὁ ἀπόστολος δηλαδὴ μᾶς καλεῖ στὸ ἐπίπε-

δο τῆς ἀποκάλυψης τοῦ Θεοῦ: νὰ πιστέψουμε στὸν Χριστό ὡς Θεὸ καὶ ἄνθρωπο πού μᾶς προσέλαβε στὸν Ἐαυτὸ Του καὶ μᾶς ἔνωσε μέ τὸν Θεό.

2. Ἐτσι ἡ μνημόνευση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ συνιστᾶ τὴν αὐτονόητη κίνηση τοῦ πιστοῦ τῆς Ἐκκλησίας, ὁ ὁποῖος ζώντας τὸν Χριστό στὴν ὑπαρξή του ὡς ἐνδεδυμένος Ἐκεῖνον —«ὄσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε Χριστὸν ἐνεδύσασθε»— τὸν ἀναπνέει, ὅπως ἀναπνέει κανεὶς τὸν ἀέρα γιὰ νὰ ζήσει. Ὅταν ὁ ἅγιος Γρηγόριος Θεολόγος σημειώνει ὅτι πρέπει νὰ μνημονεύουμε περισσότερο τὸν Θεὸ ἀπὸ τὸ νὰ ἀναπνέουμε —«μνημονευτέον τοῦ Θεοῦ μᾶλλον ἢ ἀναπνευστέον»— δηλαδὴ ἡ μνημόνευσή Του εἶναι κυριολεκτικὰ θέμα ζωῆς καὶ θανάτου, αὐτὸ ἀκριβῶς σημειώνει: χωρὶς Χριστό δὲν ὑπάρχει πραγματικὴ ζωὴ. Κι εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ μνημόνευση αὐτὴ προϋποθέτει τὴν ἐνέργεια τοῦ ἁγίου Πνεύματος στὴν καρδιά τοῦ ἀνθρώπου, διότι μόνον ὁ ἐνεργούμενος ἀπὸ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ μπορεῖ νὰ πιστεύει στὴ θεανθρωπότητα τοῦ Χριστοῦ. «Οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν εἰ μὴ ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ» (ἀπ. Παῦλος).

3. Τὰ παραπάνω ἐξηγοῦν, γιατί ἡ Ἐκκλησία ἀπαρχῆς θεώρησε ὅτι ἡ κατεξο-

χὴν προσευχῆ, πού συμπυκνώνει κάθε προσευχή της καὶ συνιστᾶ μία συνοπτικὴ ὁμολογία πίστεώς της, εἶναι τὸ «Κύριε ἐλέησον» ἢ, πιὸ ἀνεπτυγμένα, «Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, Ὡὲ καὶ Λόγε τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἐλέησόν με τὸν ἁμαρτωλόν». Σ' αὐτὴν τὴ μονολόγιστη λεγόμενη προσευχὴ ἔχουμε τὴν ἐπακριβῆ ἐπιβεβαίωση τῆς προτροπῆς τοῦ ἀποστόλου Παύλου: μνημονεύουμε καὶ ἐπικαλούμαστε τὸν Ἰησοῦ Χριστό ὡς Θεό καὶ ἄνθρωπο, ὁ Ὅποιος ἦλθε στὸν πεσμένο στὴν ἁμαρτία κόσμο, προκειμένου νὰ μᾶς σώσει. Τὸ ἔλεός Του εἶναι ἡ ἀπάντηση στὴ διαστροφή τῆς ἁμαρτίας τοῦ ἀνθρώπου, ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἔχει μάλιστα συναίσθηση αὐτῆς καὶ τοποθεῖται ἐν ταπεινώσει ἀπέναντί Του. Γι' αὐτὸ καί, ὄχι μόνο στίς ἐκκλησιαστικὲς ἀκολουθίες, ἀλλὰ καὶ σέ κάθε ἐπίπεδο τῆς ζωῆς, τὸ «Κύριε ἐλέησον» συνοδεύει κάθε βαπτισμένο χριστιανό, καλόγερο ἢ κοσμικό, μικρό ἢ μεγάλο. Σέ διαφωνία ἐπ' αὐτοῦ, γιὰ παράδειγμα, ἐνός μοναχοῦ μέ τὸν μεγάλο Πατέρα ἅγιο Γρηγόριο τὸν Παλαμᾶ, ὁ ὁποῖος ὁμολογοῦσε ὅτι τὸ «Κύριε ἐλέησον» εἶναι καὶ γιὰ τὰ παιδιά, ἄγγελος Κυρίου ἐφανίστηκε στὸν μοναχὸ γιὰ νὰ τοῦ πεῖ ὅτι ἡ ἀλήθεια βρίσκεται στὸν ἅγιο Γρηγόριο.

4. Ἐννοεῖται βεβαίως ὅτι ἡ μνημόνευση τοῦ Χριστοῦ δέν γίνεται κατὰ τρόπο ἐξωτερικό καὶ τυπικό, σάν ἓνα εἶδος μαγικῆς

ἐπανάληψης λέξεων· γίνεται ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ καὶ μέ θερμότητα ἀγάπης πρὸς τὸ πανάγιο πρόσωπό Του. Ἡ ἀγάπη μας πρὸς τὸν Χριστό, τὸν «ἐξ Οὐ καὶ δι' Οὐ καὶ εἰς Ὅν τὰ πάντα ἔκτισται», θέτει σέ ἐνέργεια κατὰ τρόπο αὐξητικό τὴ χάρι τῆς μνήμης Του καὶ ἡ ἀγάπη αὐτὴ ἀποτελεῖ τὸ «κλειδί» τῆς συνεχοῦς ἐπανάληψης τοῦ ὀνόματός Του. Κι αὐτὸ θὰ πεῖ ὅτι ἡ μνήμη Του καὶ ἡ ἀδιάκοπη ἐπίκλησή Του προϋποθέτουν τὴν τήρηση τῶν ἀγίων Του ἐντολῶν. Πιστός πού ἐπικαλεῖται τὸν Κύριο, χωρὶς νὰ ὀδεύει κατὰ τίς ἐντολές Του, κατεξοχὴν τὴν ἀγάπη πρὸς τὸν συνάνθρωπό του, μᾶλλον δουλεύει σέ ἄλλοτριον δεσπότη καὶ ὄχι στὸν Κύριο Ἰησοῦ Χριστό. Ὁ λόγος τοῦ μεγάλου Πατέρα ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ εἶναι καταπέλτης: «Ἐκεῖνος πού μπόρεσε νὰ ἀποκτήσει τὴν τέλεια ἀγάπη καὶ νὰ ρυθμίσει σύμφωνα μέ αὐτὴν ὅλην τὴ ζωὴ του, αὐτὸς ἐπικαλεῖται τὸν Κύριο Ἰησοῦ ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ» (4^η ἐκατ. *Περὶ ἀγάπης*).

Δέν ὑπάρχει πιὸ ἰσχυρό ὄπλο στὰ χέρια μας ἀπὸ «τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα» τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τὸ μαρτυρεῖ ἡ δισχιστικὴ ἱστορία τοῦ χριστιανισμοῦ, γιατί μέ τὸ ὄνομα αὐτὸ στὰ χεῖλη καὶ στὴν καρδιά ἁγιασαν ὅλοι οἱ ἅγιοι τῆς Ἐκκλησίας, ἁγίασε καὶ λαμπρύνθηκε ἐν δόξῃ καὶ ὁ ἅγιος Δημήτριος πού συμβασιλεύει μέ τὸν Κύριο εἰς τοὺς αἰῶνας.

Fr.-G. Lépaule,
Ὁ Γάλλος ναυάρχος Δέ
Ριγνύ (1836)

Π. Λεμπέσης, Ὁ Ἰταλὸς
φιλέλληνας Σανταροζᾶ
(1882)

Μνήμη Οικουμενικῶν Συνόδων καὶ θεολογία

Δημητρίου Ν. Μόσχου

Ἀναπληρωτοῦ Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Ε.Κ.Π.Α.

Εἶναι γνωστό ὅτι ὅλο τὸ καλοκαίρι καὶ τὸ φθινόπωρο εἶναι γεμάτα ἀπὸ ἡμερομηνίες ἢ Κυριακές σέ μιὰ συγκεκριμένη περίοδο, στίς ὁποῖες ἡ Ἐκκλησία ἐορτάζει τίς μνήμες «Ἁγίων Πατέρων» διαφόρων Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Τά συναξάρια μετὰ τὸν 19^ο αἰ. (κυρίως μέ τὸν Νικόδημο Ἀγιορείτη) τιμοῦν ἐκτός ἀπὸ τὴν Α' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο πρὸ τῆς Πεντηκοστῆς (γιά τὴν ὁποία γράψαμε) τὴν Β' Οἰκουμενικὴ στίς 22 Μαΐου, τὴν Γ' στίς 9 Σεπτεμβρίου, τὴν Δ' στίς 11 Ἰουλίου, τὴν Ε' στίς 25 Ἰουλίου, τὴν ΣΤ' στίς 14 Σεπτεμβρίου καὶ τὴν Ζ' στίς 11 Ὀκτωβρίου. Παρὰ ταῦτα, ὑπάρχουν ποικίλες καὶ διαφορετικὲς ἐκδοχές: τὸ παλαιότερο *Kalendarium Constantinopolitanum* τοῦ 8^{ου} αἰ. (ἐκδ. Morcelli) μιλά γιά μνήμη καὶ τῶν τεσσάρων πρώτων Οἰκουμενικῶν Συνόδων στίς 16 Ἰουλίου. Στὴ βάση αὐτὴ κάποτε γίνεται λόγος γιά συνολικὴ ἐορτὴ ὅλων τῶν Συνόδων 13-19 Ἰουλίου, ἐνῶ στίς 11 ἐορτάζεται καὶ ἡ ἁγία Ευφημία πού ἔπαιξε ἰδιαίτερο ρόλο στὴν πρόσληψη τοῦ Ὁρου τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς συνόδου (τοῦ περίφημου Χριστολογικοῦ Ὁρου τῆς Χαλκηδόνος). Μέσα ἀπ' αὐτές τίς ἀντιφάσεις εἶναι πού ἡ ἱστορία τοῦ ἀγιολογικοῦ ἐορτασμοῦ τῶν Συνόδων ἐπιτρέπει πολλά καὶ σημαντικὰ συμπεράσματα γιά τὸ πῶς λειτουργοῦν οἱ θεσμοὶ καὶ πῶς παράγεται ἡ θεολογία στὴν Ἐκκλησία.

Πράγματι, ἡ Κυριακὴ τῆς 15^{ης} Ἰουλίου 518 ἦταν μιὰ συγκλονιστικὴ ἡμέρα. Κατὰ τὴν πρώτη ἐμφάνιση τοῦ νέου αὐτοκράτορα Ἰουστίνου Α' στὴ Λειτουργία, ὁ λαός, ἀπηυδισμένος ἀπὸ τὴν ἀκοινωνησία τοῦ Ἀκακιανοῦ Σχίσματος καὶ τὴν ἀντιχαλκηδόνεια πολιτικὴ τοῦ προηγούμενου αὐτοκράτορα Ἀναστασίου, ξεσηκώνεται. Μέ δυναμικὴ παρέμβαση ζητᾶ ἀπὸ τὸν Πατριάρχη νά ἀναγνωρίσει τὴ σύνοδο τῆς Χαλκηδόνος («σύναξιν τῆ συνόδῳ ἄρτι κήρυξον») καὶ μαζί «πάσας τὰς ἁγίας Συνόδους τὰς βεβαιωσάσας τὸ ἅγιον Σύμβολον τῶν 318 ἁγίων Πατέρων τῶν συνελθόντων κατὰ τὴν Νίκαιαν», ἄρα συνολικὰ τῆς Νικαίας, Κωνσταντινουπόλεως, Ἐφέσου καὶ Χαλκηδόνος. Παρὰ τίς προσπάθειες τοῦ Πατριάρχη νά τὸ ἀναβάλει γιά τὴν ἐπόμενη Κυριακὴ, ἀφοῦ τελειώσει πρῶτα τὴ λειτουργία καὶ συγκαλέσει Σύνοδο, ὁ λαός ἀπέκλεισε τὴν ἔξοδο καὶ περίμενε προσεκτικὰ νά ἀκούσει στὴν προσκομιδῇ νά μνημονεῦνται οἱ σύνοδοι, πράγμα πού τελικὰ ἔγινε.

Φαίνεται ὅτι αὐτὴ ἡ δυναμικὴ παρέμβαση ἔδωσε τὸ ἔναυσμα γιά νά καθιερωθεῖ ἡ μνήμη τῶν συνόδων (μέ τὴν βοθητικὴ σ' αὐτὸ ἐγγύτητα τῆς ἐορτῆς τῆς Ἁγίας Ευφημίας). Σύντομα προστέθηκε καὶ ἐκεῖνη τοῦ 536, στά πρακτικὰ τῆς ὁποίας περιγράφονται αὐτὰ τὰ γεγονότα, (ἀλλὰ ἐκ παραδρομῆς θεωρήθη-

κε ή Ε' Οικουμενική Σύνοδος). Αργότερα ἐντάχθηκαν στό έορτολόγιο, ή ιστορική μνήμη τής Ζ' Οικουμενικής Συνόδου πού ὄντως ὀλοκληρώθηκε στίς 11 Ὀκτωβρίου καί ὁ έορτασμός τής εἶχε ἄμεσο λατρευτικό ἀντίκτυπο τήν ἀναστήλωση τῶν εἰκόνων. Πιθανόν, λέγεται, αὐτό λειτούργησε ὡς καταλύτης, ὥστε νά ἀναζητηθοῦν καί νά ἀναδειχθοῦν σέ έορτές καί οἱ ὑπόλοιπες μεμονωμένες σύνοδοι ἀνεξάρτητα ἀπό τήν πρωταρχική γενική ἀναγνώριση. Ὅποια καί νά εἶναι ή ἀκριβής ιστορική ἐξήγηση, γεγονός εἶναι ὅτι ή «μνήμη τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων» δέν ἦταν μιά ἐκ τῶν ὑστέρων «ἀκίνδυνη» τελετουργία ἐνταξης σ' ἕνα ἀντικειμενοποιημένο ή καί μυθοποιημένο παρελθόν. Ἦταν μιά ἄμεση πράξη ἐπιλογῆς μιᾶς θεολογικῆς ἀποφῆς ὡς ἀποφῆς μέ ἄμεσο ἀντίκτυπο στή σωτηρία καί τή λειτουργία τής Ἐκκλησίας, ὅπως φώναζε ὁ ἀγανακτισμένος λαός: «ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη διατί οὐ κοινωνοῦμεν;» (δηλ. μέ τή Ρώμη) «ή Ἁγία Μαρία Θεοτόκος ἐστίν, ή ἁγία σύνοδος τοῦτο εἶπεν».

Τά περιστατικά αὐτά ἐξηγοῦνται καί ἀπό τά σχετικά μέ τίς Συνόδους ιστορικά γεγονότα. Οἱ Σύνοδοι τοῦ 5^{ου} αἰ. δέν ἦταν στή δομή καί τή διαδικασία τους ὅπως ἐκεῖνες τοῦ 4^{ου}. Καθώς τό ἐκκλησιαστικό βάρος τῶν μεγάλων πόλεων τής αὐτοκρατορίας ἀκολουθοῦσε γιά διάφορους λόγους τό πολιτικό, οἱ θεολογικές διαφορές δέν ἦταν πλέον ὑπόθεση συνόδων ὄλων τῶν ἐπισκόπων κατά τά πρότυπα φιλοσοφικῶν βουλῶν καί συναθροίσεων τής ἐλληνικῆς Ἀνατολῆς, ἀλλά κυρίως θεσμικῶν ὀργάνων πού προσπα-

θοῦσαν (μέ τήν καθοριστική ἐπίδραση τής νέας γενιᾶς κρατικῶν ὑπαλλήλων στήν Ἀνατολή, Χρυσάφιου, Κανδιδιανοῦ κ.ἄ.) νά λειτουργήσουν ὡς ἀνώτατα δικαστικά ὄργανα. Αὐτό ἐξηγεῖ πολλές ἀπό τίς ἐξελίξεις στήν ιστορία καί τῶν ἐκκλησιαστικῶν θεσμῶν καί τοῦ δόγματος, ἀλλά αὐτό πού κυρίως πρέπει ἐδῶ νά τονισθεῖ εἶναι ὅτι, μέσα ἀπ' αὐτή τήν ἐξέλιξη, ή ἄμεση ἐμπλοκή τῶν ὑπολοίπων μελῶν τής Ἐκκλησίας σέ ἐκκλησιαστικές συναθροίσεις, ὅπως σέ αὐτή τής ἁγίας Σοφίας, μοναχῶν, ἐρμηνευτικῶν σχολῶν, αὐτοκρατορικῶν ἀξιωματούχων κλπ. στήν ἀποδοχή, κατανόηση καί ἐρμηνεία τῶν ἀποφάσεων ἦταν πλέον ἀπαραίτητη καί καθοριστική. Συνηθίζουμε νά θεωροῦμε τίς Συνόδους ὡς αὐθεντικά προϊόντα ἐμπειρίας «ἀγιασμένων καί θεουμένων» πατέρων, ἀλλά στήν πραγματικότητα συμβαίνει τό ἀντίστροφο: εἶναι ή λειτουργία καί τό ἀποτέλεσμα τῶν Συνόδων πού ἁγιάζει τοὺς μετέχοντες, γι' αὐτό καί στά παλαιότερα χειρόγραφα ἀναγράφεται ή «μνήμη τής Συνόδου» καί μόνο στά νεώτερα μιλάμε γιά έορτασμό τῶν «ἁγίων Πατέρων τής Συνόδου». Ἐπομένως, έορτασμός τῶν Συνόδων σημαίνει θεολογική κατανόηση καί ἐπεξεργασία διαρκῆς τής θεολογίας τους ἀπό τό σύνολο ἐκκλησιαστικό σώμα, καί σ' αὐτό τό ἔργο ὅλες οἱ λειτουργίες τοῦ σώματος (ἄσκηση, διαποίμανση, θεολογική μελέτη, λαϊκή εὐσέβεια, λατρεία) εἶναι ζωτικές, ὥστε νά μήν γίνεται ή τέλεση τής μνήμης τους παθητική καί ἀδάπανη τυπολατρεία.

Εισαγωγή στό Κανονικό Δίκαιο
καί τήν Κανονική Οικονομία (ΙΣΤ΄)
Ίεροί Κανόνες, Πολιτειακοί Ἐκκλησιαστικοί Νόμοι
καί Νομοκάνονες

Ἀρχιμ. Γρηγορίου Δ. Παπαθωμᾶ
Καθηγητοῦ Κανονικοῦ Δικαίου Θεολογικῆς Σχολῆς Ε.Κ.Π.Α.

«Οὐ πάντες δὲ [οἱ ἱεροί κανόνες] θεσπίζουσι περὶ θεολογίας, ἀλλ' οἱ μὲν τὰ τῆς πίστεως κρατύνουσι εὐλόγως, οἱ δὲ τοῖς ἁμαρτάνουσι μέτρα τῆς μετανοίας εὐθέτως κανονίζουσι ἐν ζυγοῖς ἀκριβέσιν, οἱ δὲ γε δοκιμάζουσι τοὺς χειροτονουμένους· πάντες δὲ λυσιτέλειαν εἰσάγουσι τῷ βίῳ»
(Μιχαὴλ Ψελλός-11^{ος} αἰ. [1018-1078], Σύνοψις τοῦ Νομοκανόνου [PG 122, 921C])

Συνοψίζοντας τήν παροῦσα ἐνόη-
τα, ὁ πολυώνυμος καί πρισματικός
ὄρος «κανών» ἔχει, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω,
πολυάριθμες ἔννοιες καί πτυχές στοὺς
κόλπους τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως: κανόνες
(τῆς) ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας (δογματικοί
καί ρυθμιστικοί τῆς ὄντολογικῆς τάξης)
λίστες, δίπτυχα, κατάλογοι τῶν αὐθεν-
τικῶν βιβλίων τῆς Ἁγίας Γραφῆς (ὡς
ὑποδειγματικά γιὰ τήν πίστη καί τή λα-
τρεία)· συλλογές ᾠδῶν καί λειτουργικῶν
κειμένων· τρόπος ζωῆς στή μοναστική
ζωή, κ.λπ. Ἦδη ἀπό τόν 5^ο αἰ. καί ἐπέ-
κεινα, διαμορφώνεται μιά νέα κανονική
μορφή συλλογῆς Κανόνων. Πρόκειται γιὰ
τήν κλασική συλλογή «ἱερῶν Κανόνων
καί πολιτειακῶν Νόμων ἐκκλησιαστικοῦ
περιεχομένου» – ἡ ὁποία προσφέρει τή
βάση γιὰ ἓνα ἐναρμονισμένο πεδίο κα-
νόνων καί (συν)ἐρμηνειῶν τους – καθὼς
καί γιὰ τήν ὅποια σύγχρονη συλλογή τῆς
Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ὀνομά-
σθηκε ἤδη ἀπό τότε Νομοκάνονας (μιά

μεικτὴ κανονικὴ συλλογὴ ποὺ περιέχει,
ἐκτός ἀπὸ τοὺς ἐκκλησιακούς Κανόνες,
μεγάλο ἀριθμὸ αὐτοκρατορικῶν καί πο-
λιτειακῶν Νόμων, ποὺ ἀφοροῦν ἀποκλει-
στικά τὸν τομέα τῶν ἐκκλησιαστικῶν
ὑποθέσεων). Οἱ Κανόνες ἐκεῖ ἐκτίθενται
ὄχι κατὰ χρονολογικὴ σειρά, ἀλλὰ κα-
τατάσσονται ὁμοειδῶς καί σύμφωνα μέ
τήν προκύπτουσα θεματολογία. Ἔτσι, ὁ
«Νομοκάνονας σέ δεκατέσσερις τίτλους
[θεματικά κεφάλαια]» τοῦ Μεγάλου
Φωτίου, Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κων-
σταντινουπόλεως (2883) συγκροτεῖ μιά
ἀντιπροσωπευτικὴ κλασικὴ συλλογὴ κει-
μένων τῶν ἱερῶν Κανόνων διαφορετικῆς
προέλευσης μέσα στό Ἀνατολικό Τμήμα
τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας. Ἐπὶ πλέ-
ον, ἄλλοι Νομοκάνονες εἶναι συλλογές
διατηρημένες σέ ἰδιωτικά ἀρχεῖα, ἀποτέ-
λεσμα ἐξίσου τοῦ συγκεντρωτικοῦ ζήλου
ὀρισμένων κληρικῶν, νομομαθῶν ἢ κα-
νονομαθῶν, καί τῶν διαφόρων ἀναγκῶν
μιάς συντεταγμένης ἐκκλησιαστικῆς δι-

οίησης. Ὡς ἀμιγῶς ἐκκλησιακά κείμενα ἱερῶν Κανόνων, ὅπως παρατίθενται παρακάτω, θεωροῦνται: 1) οἱ Ἀποστολικοὶ Κανόνες (2^{ος}-3^{ος} αἰ.), 2) οἱ ἱεροὶ Κανόνες τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων (4^{ος}-9^{ος} αἰ.), 3) οἱ ἱεροὶ Κανόνες τῶν Τοπικῶν Συνόδων (3^{ος}-9^{ος} αἰ.), καὶ 4) οἱ Πατερικοὶ Κανόνες (3^{ος}-5^{ος} αἰ.). Ὡστόσο, ὁ ὅρος «κανόνων» –νά εἰπωθεῖ καὶ σέ αὐτὴν τὴ συνάφεια– δέν εἶναι ἐξω-καινοδιαθηκικός καὶ μεταγενέστερος ὅρος ἀπαντᾷ ἢ λέξι «κανών» μέ τό καινὸ νόημα, πού υἰοθετήθηκε καὶ χρησιμοποιεῖται ἤδη ἀπό τόν Ἀπόστολο Παῦλο, ἔχοντας τὴ σημασία τοῦ συγκεκριμένου κανόνα: «τῷ αὐτῷ στοιχεῖν κανόνι» (Γαλ 6,16. Φιλ 3,16).

Ἡ μέθοδος τῆς κανονοθέσεως καὶ τῆς κανονοθεσίας ἐντός/ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας (Α΄ χιλιετία) - Α
Ἀναμφίβολα, γιά μιὰ τέτοια προσέγγιση τῶν Κανόνων, ὅπως ἄλλωστε ἰσχύει καὶ γιά ὅλα τὰ δρώμενα καὶ τὰ πράγματα μέσα στήν Ἐκκλησία, δέν εἶναι ἀρκετὴ ἢ μηχανικὴ, ἢ νομοτεχνικὴ, δηλαδή ἢ μεθοδολογικὴ καὶ τυποποιημένη γνώση τοῦ κειμένου τους, ἀλλά χρειάζεται προσπάθεια θεολογική, ἐμπειρική (συν) ἐρμηνευτική, χρειάζεται μέθοδος, γιά τόν ἀπλούστατο λόγο ὅτι δέν μποροῦμε νά τοὺς ἀποσυνδέσουμε ἀπό τό σύνολο τῆς Παράδοσης, ὅπως συνηθίζουν νά κάνουν ἐκεῖνοι, πού τοὺς χρησιμοποιοῦν αὐτόνομα ὡς κανόνες ἀκραιφνοῦς δικαίου, αὐτονομημένες νόρμες δικαίου (καὶ ἀκριβῶς αὐτό τό γεγονός εἶναι πού συνιστᾷ τό ζήτημα τῆς **νομικῆς ἀποσυναφειοποίησης** τῶν Κανόνων, στήν ὁποία πρέπει θεολογικά καὶ ἐκκλησι-

ο-κανονικά νά προβοῦμε σήμερα, δίπλα στήν ἀντίστοιχη καὶ παράλληλη ἀπόπειρα τῆς **ἱστορικῆς ἀποσυναφειοποίησης** τῶν Κανόνων, λόγω τοῦ ὅτι κάποιιοι στήν ἐποχὴ μας θεωροῦν ὅτι οἱ Κανόνες τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἀπηρχαιωμένοι καὶ βρίσκονται στό ἐξῆς σέ καθεστῶς “ἀχρησίας” [sic]. Ὡντως, κατὰ μιὰ γνωστὴ ρήση, «ὑπάρχει ἢ ἴδια ἀπόσταση μεταξύ μεθόδου καὶ μεθοδολογίας μέ αὐτὴν πού ὑπάρχει καὶ μεταξύ ἐπιστήμης καὶ τεχνολογίας, καθὼς συγγενεῖς προϋποθέσεις μποροῦν νά καταλήξουν σέ τελείως διαφορετικὰ ἀποτελέσματα» (Ἰοάν Π. Κουλιάνο).

Ἔτσι, γιά παράδειγμα, κανονοθέτης –καὶ ὄχι νομοθέτης, ὅπως ἀδόκιμα λέγεται– στήν Ἐκκλησία δέν εἶναι οὔτε οἱ Τοπικὲς Σύνοδοι, οὔτε μεμονωμένοι Πατέρες ἢ κάποιιοι πιστοὶ-μέλη τῆς Ἐκκλησίας, ἀκόμη καὶ ἐάν αὐτοὶ εἶναι «ἀναγνωρισμένοι» Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Κανονοθέτης εἶναι ἀποκλειστικά καὶ μόνον ἡ **Οἰκουμενικὴ Σύνοδος**, ἢ ὁποία δέν συνιστᾷ “θεσμό” (sic) τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ ἓνα ἐξαιρετικὸ γεγονός, πάντοτε ἀπρόβλεπτο θεσμικά καὶ χρονικά, μέ διττὴ καὶ Θεανθρώπινη διάσταση, ἀγιοπνευματικὴ καὶ ἀνθρώπινη, θεανθρωποσυνεργητὴ (ἀκριβῶς ὅπως συνέβη καὶ μέ τὴν Ἀποστολικὴ Σύνοδο τῶν Ἱεροσολύμων: «ἔδοξε τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι καὶ ἡμῖν»)¹ καὶ ὄχι μονάχα μέ ἀνθρώπινη ὀριζόντια διάσταση, πού χαρακτηρίζει τόν συνταγματικὸ καὶ τόν κοινὸ νομοθέτη σέ κάθε ἐγκόσμια Πολιτεία καὶ σέ κάθε πολιτειακὴ ἔννομη τάξη. Αὐτό ἀκριβῶς ἀναδεικνύει πρώτη καὶ πρῖν ἀπὸ ὅλες τίς Οἰκουμενικὲς Συνόδους, ἢ

Δ' Οικουμενική Σύνοδος τῆς Χαλκηδόνος (451), ὅταν στὸν 1^ο μὸλις κανόνα τῆς δι-
 αλαμβάνει: «Τοὺς παρὰ τῶν ἁγίων Πα-
 τέρων καθ' ἐκάστην Σύνοδον ἄχρι τοῦ
 νῦν ἐκτεθέντας Κανόνας κρατεῖν ἐδι-
 καιώσαμεν»². Ὅπως εἶναι προφανές, ἡ
 Σύνοδος δέν ἀναφέρεται στοὺς «ἄχρι»
 τότε «παρὰ τῶν ἁγίων Πατέρων καθ'
 ἐκάστην Σύνοδον» «ἐκτεθέντας Κανό-
 νας» γενικῶς καὶ ἀορίστως, ἀλλὰ ἔχει
 ὑπ' ὄψιν τῆς ὅτι, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι
 ἡ ἴδια θεσπίζει νέους κανόνες, καθιστᾶ
 σαφές πῶς ὅλοι οἱ προγενέστεροι Κα-
 νόνες Οἰκουμενικῶν (Α'-325, Β'-381) καὶ
 Τοπικῶν (Αγκύρας-314, Νεοκαισαρεί-
 ας-319, Γάγγρας-340, Ἀντιοχείας-341)
 Συνόδων διατηροῦν *ἰσοδύναμο κύρος*
 καὶ «δικαιώνονται», καὶ παραμένουν σέ
 ἀδιάπτωτη καὶ ἀδιάλειπτη ἰσχὺ. Εἶναι
 σαφές ὅτι ὁ κανόνας 1/Δ' ἀναφέρεται σέ
 ἅπαντες τοὺς προγενέστερους Κανόνες,
 Οἰκουμενικῶν καὶ Τοπικῶν Συνόδων,
 ἀδιακρίτως. Αὐτὸ ἀκριβῶς ἐπίσης ἀνα-
 δεικνύει καὶ ἡ Ζ' Οἰκουμενική Σύνοδος
 τῆς Νικαίας (787), ὅταν ἀναφέρεται χα-
 ρακτηριστικὰ σέ πιθανές ἐκφραζόμενες
 ὑπόνοιες ἀξιωματούχων διαβάθμισης τῶν
 ἱερῶν Κανόνων: «Ἐξ ἑνὸς γὰρ ἅπαντες
 [οἱ Κανόνες, Ἀποστολικοί, Οἰκουμενικῶν
 Συνόδων, Τοπικῶν Συνόδων καὶ Πατερι-
 κοί] καὶ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος ἀγασθέν-
 ντες ὥρισαν τὰ συμφέροντα»³. Καὶ ἐδῶ,
 ἕνα ἐπὶ πλέον ἀντιπροσωπευτικότερο
 παράδειγμα ἀρκεῖ, γιὰ νὰ καταδείξει
 τὴν ὑφιστάμενη διαφορά.

Ἡ Ἐκκλησία γιὰ ἑπτὰ (7) ὁλόκληρους
 αἰῶνες (1^{ος} αἰ.-691) ἔζησε καὶ κινήθηκε
 χωρὶς τοὺς ἐκ τῶν ὑστέρων ἀναδυθέντες
Πατερικούς Κανόνες. Πράγματι, κανεὶς
 Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας δέν συνέγραψε
 Κανόνες ἐπὶ τούτῳ (ad hoc), καὶ βεβαίως
 οἱ Πατέρες, ὄντες ἐν ζωῇ δέν εἶχαν ποτέ
 τὸν ἀναλογισμό ὅτι τὰ κείμενά τους, πού
 συνοδικὰ ἀναδείχθηκαν στὴ συνέχεια ὡς
 Κανόνες, θὰ ἀποτελοῦσαν μεταγενέστερα
κανονικά κείμενα-κανόνες τῆς Ἐκκλησίας
 ἐνδεδυμένα μὲ συνοδικὴ ἀυθεντία. Τοὺς
 Πατερικούς αὐτοὺς Κανόνες τοὺς θέσπισε
 στὴν κυριολεξία μὲ τὸ «σύστημα τοῦ copy-
 paste» –γιὰ νὰ μετέλθουμε ἕνα σύγχρονο
 ὄρο τῆς Πληροφορικῆς– ἡ μεγάλη Πενθέ-
 κτη Οἰκουμενική Σύνοδος ἢ ἐν Τρούλλῳ
 (691) ἢ «Μεθέκτη» (= ἡ μετὰ τὴν Ἐκτη-
 680/681), ἔχοντας ἀρωγὸ καὶ ἀξιοποιώ-
 ντας κάποιες μεμονωμένες καὶ αὐτόβου-
 λες ἰδιωτικὲς κανονικὲς Συλλογές, πού
 προηγήθηκαν ἕως καὶ ἕνα αἰῶνα πρὶν.⁴
 Εἶναι σημαντικό νὰ καταδειχθεῖ ὁ τρόπος
 μὲ τὸν ὁποῖο θεσπίστηκαν οἱ Κανόνες ἀπὸ
 τὴν Σύνοδο αὐτή, προκειμένου νὰ κατα-
 νοηθεῖ ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖο ἐπιτελεῖται
μεθοδικὰ ἢ κανονοθεσία ἐντὸς τῆς Ἐκκλη-
 σίας –σέ ἀντίθεση μὲ τὴ νομοθεσία τῆς
 Πολιτείας– καὶ ὅτι, χάρις σέ αὐτήν, ἔχουμε
 σήμερα αὐτὸ πού ἀποκαλοῦμε «*Κανονικὴ*
Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας» τῶν ἑννέα (9)
 πρώτων αἰῶνων (1^{ος}-9^{ος} αἰ.). Θὰ διαφανεῖ,
 ἐπὶ πλέον, ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο ἡ Οἰκου-
 μενική αὐτὴ Σύνοδος ἀποτελεῖ τὸν κύριο
 καὶ βασικὸ *Κανονοθέτη* τῆς Ἐκκλησίας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. Βλ. Πρξ 15,28 καὶ κανόνας 7/Γ' καὶ 12/Α-Β (συνοδικὴ θεανθρωποσυνεργία).
 2. Καν. 1/Δ' ἢ ὑπογράμμιση δικῆ μας. 3. Βλ. καν. 1/Ζ'. 4. Σέ μερικὴ πατερικὴ Συλλογὴ Κανόνων
 φέρεται νὰ προβαίνει πρῶτος ὁ Ἰωάννης ὁ Σχολαστικός, ἀναδεικνύοντας 68 ἀπὸ τοὺς 92 Κανόνες
 τοῦ Μεγάλου Βασιλείου στὴ συστηματικὴ (κωδικοποιητικὴ) του Συλλογὴ «Συναγωγὴ Κανόνων εἰς
 Πεντήκοντα Τίτλους» μεταξύ τοῦ 550 καὶ 565 [555].

«ἄνδρας ἐξ ὑμῶν μαρτυρουμένους ἑπτὰ...» (Πράξ 6.3)

Σταύρου Γουλούλη
Δρος Βυζαντινῆς Τέχνης

Ἡ ἐπιλογή τῶν ἑπτὰ διακόνων στήν πρώτη Ἐκκλησία τῆς Ἱερουσαλήμ (Πράξ 6) ὀδηγήθηκε ἀπό τά πράγματα, ἀφοῦ οἱ δώδεκα μαθητές δέν ἀρκοῦσαν πλέον μετά τήν αὔξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Πιστῶν (1. Πράξ 2.41: 3000 Πιστοί· 2. Πράξ 4.4: περίπου 5000 Πιστοί, Πράξ 5.14· 3. Πράξ 6.1), πού εἶχε ἀποτελεσμα νά «παραθεωροῦνται» κάποιιοι, ὅπως οἱ «χῆρες» τῶν Ἑλληνιστῶν, ὅσο οἱ ἀπόστολοι ἦταν ὑπεύθυνοι εἰς τό «διακονεῖν τραπέζαις». Ἐκτός ἀπό τούς μονίμους κατοίκους, οἱ προερχόμενοι ἐξ ἔθνῶν Ἑβραῖοι ἢ προσήλυτοι, πέρα ἀπό αὐτούς πού ἔρχονταν κάθε ἔτος, εἶχαν παγιώσει ὡς μόνιμη κατοικία τήν Ἱερουσαλήμ, μιά παροικία ἑλληνιστῶν, κι αὐτός ἦταν ἕνας λόγος πού οἱ ἐντόπιοι μοίραζαν ἰδιοκτησίες τους (Πράξ 4.32-35: «κτῆτορες χωρίων ἢ οἰκιῶν») γιά νά τά ἔχουν ὅλα κοινά. Ὁ Βαρνάβας ὁ Κύπριος (Πράξ 4.36), ἴσως ὁ πρῶτος Παράγοντας (πβ. Πράξ 9.27, 19.22) πού μέ δημόσια πράξη (ὡς λευΐτης) ἔφερε τά χρήματα πωληθέντος ἀγροῦ «παρὰ τούς πόδας τῶν ἀποστόλων» (Πράξ 4.36-37), εἶναι ἀπό τούς «πνευματικούς μετανάστες» τῆς Ἐκκλησίας τῆς Πεντηκοστῆς. Μέσα στόν ἐνθουσιασμό τῶν γεγονότων πολλοί δέν ἐπέστρεφαν στίς πατρίδες τους, μή ἔχοντας ἐκεῖ δυνατότητες λατρείας καί

ἀκροάσεως διδασκαλίας, ὅπως στήν Ἱερουσαλήμ (Πράξ 5.42: «ἐν τῷ ἱερῷ καί κατ' οἶκον»). Κάποιοι εἶχαν ἤδη ἀποβιώσει καί οἱ χῆρες τους ἀποτελοῦσαν νέο πρόβλημα πού δέν εἶχε προβλεφθεῖ.

Ὡς λύση βρέθηκε νά ἐκλεγοῦν ἀπό τόν λαό ἑπτὰ ἄνδρες, «πλήρεις Πνεύματος καί σοφίας», γιά νά ἀσχολοῦνται μέ τά βιοτικά, ὥστε οἱ Ἀπόστολοι νά προσκαρτεροῦν «τῇ προσευχῇ καί τῇ διακονίᾳ τοῦ λόγου» (Πράξ 6.14). Τόν ἀριθμό πρότειναν οἱ Ἀπόστολοι στή συνέλευση τῶν Πιστῶν (Πράξ 6.2: «Προσκαλεσάμενοι ...»). Ἐπρεπε νά ἦταν «μαρτυρούμενοι» ἀπό τήν κοινότητα γιά δύο βασικά προσόντα, «Πνεῦμα» (Ἅγιον) καί «σοφία», κοσμική γνώση. Τά ἑλληνικά ὀνόματα δείχνουν ὅτι ἦταν ἐξ ἔθνῶν. Ἐξελέγησαν τότε μέ τή σειρά πού καταγράφονται στό κείμενο, ἐκφράζοντας ἱεραρχία: ὑπάρχει ἐπικεφαλῆς ὁ πιό δραστήριος καί πιό μορφωμένος, ὁ Στέφανος, ἀνὴρ «πλήρης πίστεως καί Πνεύματος Ἁγίου» (Πράξ 6.5). Τελευταῖος φέρεται ἕνας προσήλυτος, ὁ Νικόλαος. Ἡ κοινότητα, χάρις στήν οἰκονομία τῶν «ἀγαπῶν», τό κοινό ταμεῖο, εἶχε δυνατότητα νά συντηρεῖ «ἐπαγγελματικά» στελέχη, ὅπως ἤδη γινόταν μέ τούς δώδεκα μαθητές καί τούς βοηθοῦς των, ἀφιερωμένων στήν προσευχή (τελετουργία) καί κήρυγμα.

Κρίνοντας από τόν Στέφανο, ὁ ὁποῖος ἀνοίγει διάλογο μέ τούς ἐλληνόφωνους Ἑβραίους τῆς Συναγωγῆς τῶν Λιβερτίνων καί ἄλλων (Πράξ 6.8-10), οἱ “διάκονοι” ἀσχολοῦνταν μέ τούς ἐξ ἔθνῶν Ἑβραίους.

Ἄν ἡ πρώτη ἱεραρχία τῶν 12 μαθητῶν (Πράξ 1.23-26) ὡς ἐπιλογή τοῦ Ἰησοῦ λογιζόνταν στή θέση 12 γεναρχῶν τοῦ νέου Ἰσραήλ, ὁ ἀριθμός τῶν ἑπτὰ διακόνων ἀπό ποῦ προῆλθε; Δυνατότητα ἐρμηνείας δίνει τό χωρίο: κατέχοντας «Πνεῦμα» (ἀγιοπνευματική ζωή) καί «σοφία» (κοσμική μόρφωση).

Μία πρώτη “λειτουργική” ἐρμηνεία εἶναι ὅτι ἀντιστοιχοῦν μέ τίς ἑπτὰ ἡμέρες τῆς ἐβδομάδας. Ὁ σαββατικός ἀριθμός ἑπτὰ στήν Παλαιά Διαθήκη, ἐκφράζοντας μία πλήρη σειρά στήν τελετουργία, ἢ τή βάση στόν ὑπολογισμό τοῦ χρόνου, δείχνει τό ἰωβηλαῖο, τήν ἡμέρα τῆς σωτηρίας (Λεξ. Βιβλ. Θεολ. 1980, σ. 143), τήν ὁποία βίωναν ὡς Ἐκκλησία τῆς Πεντηκοστῆς (7x7+1). Ἐπτὰ ἄγγελοι μεταφέρουν τίς προσευχές στόν Θεό (Τωβίας, 12.15), ὅπως ἐδῶ ἑπτὰ εἶναι ἐνδιάμεσοι τοῦ λαοῦ καί τῶν μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ. Ὡς ἄγγελο περιγράφει τόν Στέφανο ὁ Λουκάς ὅταν τόν ἔφεραν στό Συνέδριο (Πράξ 6.15: «εἶδον τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡσεὶ πρόσωπον ἀγγέλου»).

Ὡστόσο, ἂν δοθεῖ βαρύτητα στόν ὄρο «σοφία», τό πρότυπο, ἂν δέν προέρχεται, πάντως μπορεῖ νά ἐνισχύεται ἀπό τή Θύραθεν παιδεία, τήν ὁποία κατεῖχαν οἱ Ἑλληνιστές Πιστοί. Εἶχε ἐκλεγεί μία

γραμματεία ἑπτὰ σοφῶν μέ ἐλεύθερο διαγωνισμό! Εἶχαν ρόλο προφανῶς περισσότερο ἀπό τό διατροφικό πρόγραμμα (Πράξ 6.2: διακονία καθημερινή) γιά τίς «χῆρες», πού ἀπλῶς ἔδειξε κάποια κενά στήν ὀργάνωση. Οἱ συνάξεις γιά ἐστίαση (ἀγάπες) ἦταν καί ὥρα κατάρτισης παιδείας. Ὡς ἐπιμελητές θά εἶχαν ρόλο καί στή συστηματική κατάρτιση τῶν Πιστῶν, ὅσων δέν εἶχαν ἐμπειρία τῆς Πεντηκοστῆς (Πράξ 2.4), π.χ. καταγράφοντας τό νέο λεξιλόγιο, κ.ο.κ. Τέτοια ἦταν ἡ παράδοση τῶν ἀρχαίων συμποσίων. Ἐπτὰ εἶναι οἱ κύριοι εἰσηγητές στό Συμπόσιο τοῦ Πλάτωνα, μεταξύ τῶν ὁποίων ὁ Ἀγάθων πού τό ὀργάνωσε. Τό «Συμπόσιον τῶν ἑπτὰ Σοφῶν», πού ὀργανώθηκε στήν Κόρινθο ἀπό τόν Περίανδρο, ὅταν ἐόρταζε ἓνα ἱερό τῆς Ἀφροδίτης, κατέγραψε ὁ Πλούταρχος. Ἀφοῦ οἱ ἀπόστολοι πέτυχαν, μέ τροφοδότες κάποιες χιλιάδες μέλη, νά συγκρατήσουν τή διαμονή τῶν ἐξ ἔθνῶν ἐλληνιστῶν, λύνοντας τό ἐπισιτιστικό πρόγραμμα, προχώρησαν σέ μία στοιχειώδη ἐξέλιξη στό θεσμικό καί πολιτιστικό ἐποικοδόμημα τῆς νέας κοινότητας. Οἱ ἑπτὰ σοφοί ὡς σύναξη ὀρίζουν τήν ἀρχή ἑνός νέου θεσμικοῦ ὀργάνου γιά ἱεραποστολή στους ἐλληνιστές, προετοιμάζοντας τή μεγάλη ἔξοδο στό Ἔθνη. Ἦταν γνωστή ἡ ἀρχέτυπη σύναξη τῶν ἑπτὰ φιλοσόφων στους Δελφούς, ὅταν εἶχε ἀνανεωθεῖ τό Ἱερό καί ἄρχισαν οἱ Πύθιοι ἀγῶνες (Διογένης Λαέρτιος 1.22.5: 582/1 π.Χ.)¹, μέ τήν ἀνανέωση τοῦ ἱεροῦ τῶν Δελφῶν².

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. A. Mosshammer, "The Epoch of Seven Sages", *California Studies in Classical Antiquity* 9 (1976) 165-190 (ἐδῶ: 165). A. Busine, *Les sept sages de la Grèce antique*, Paris: De Boccard 2002, σ. 40-41. **2.** F. Jakoby, *Das Marmor Parium*, Berlin 1904 [= FGrHist. ἀρ. 239], 13.

Ὁ Χριστιανισμός στὰ Βρετανικά νησιά VIII. Θεόδωρος Ταρσέας στ. Ἡ ἐκλογή ὡς ἀρχιεπίσκοπου Canterbury

Ἀρχιμ. Παντελεήμονος Τσορμπατζόγλου
Δρος Θεολογίας - Ἰ. Προϊστ. Ἱ.Ν. Ἁγίων Ἀναργύρων Ψυρρή

Μετά τήν σύνοδο τοῦ Λατερανοῦ (649) ἀγνοοῦμε τίς λεπτομέρειες τοῦ κατοπινοῦ βίου τοῦ Θεοδώρου Ταρσέως. Ἄν ὅμως κρίνουμε ἀπό τήν μαρτυρία τοῦ Βέδα (IV, 1), ὅτι πρίν τήν ἐκλογή του ὡς ἀρχιεπισκόπου Canterbury (τέλη 667) ζοῦσε ὡς μοναχός καί χρειάσθηκε ὁ πάπας νά ἀναμένει τέσσερις μῆνες γιά νά μακρύνει ἡ κώμη του προκειμένου νά γίνει ἡ κουρά κατὰ τό λατινικό τυπικό, δηλ. κυκλικά στήν κορυφή τῆς κεφαλῆς, καθότι εἶχε κουρά κατὰ τό βυζαντινό τυπικό, κεκαρμένος ἐν χρῶ, ἀβίαστα συμπεραίνεται ὅτι παρέμεινε καθ' ὄλο αὐτό τό διάστημα σέ κάποια ἐκ «τῶν Βυζαντίων μονῶν», μάλλον τῶν Κιλικίων.

Ἵπῆρχαν τρεῖς διαφορετικοί τύποι μοναχικῆς κουράς: α. τῶν Βυζαντινῶν, ἡ τελεία κουρά ὅλης τῆς κώμης, ἐν χρῶ, ἡ Παύλεια, ἡ ὅπως περιγράφει ὁ πατριάρχης Γερμανός: «τὸ δὲ κείρεσθαι τήν κᾶραν ὀλοτελῶς, κατὰ μίμησιν τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου, καί Παύλου τοῦ ἀποστόλου» (Ἱστορία Ἐκκλησιαστικῆ καί μυστικῆ θεωρία, PG 98,396)· β. ἡ δίκην στεφάνου τῆς κορυφῆς τῆς κεφαλῆς τῶν Λατίνων, ἡ Πετρίνεια· καί γ. ἡ κουρά τοῦ ἐμπροσθίου μέρους τῆς κεφαλῆς ἀπό αὐτί σέ αὐτί, ὅπως τῶν Ἰρλανδῶν μοναχῶν, ἡ ὁποία ἀνάγεται στοὺς Κέλτες Δρυΐδες. Ἡ

ἀντίθεση τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας στήν Κελτική κουρά ὀφείλεται στήν λανθασμένη ἀντίληψη ὅτι ἦταν ἡ κουρά τοῦ Σίμωνος τοῦ Μάγου (Πράξ 8,4-25)¹. Ἡ διαφορά τῶν δύο παραδόσεων κουράς, μεταξύ τῶν ἄλλων, καθὼς καί ὁ διάφορος χρόνος ἐορτασμοῦ τοῦ Πάσχα, κατὰ τήν ἀρχαία παράδοση τῆς Μ. Ἀσίας τήν 14^η Νισάν καί ὄχι σύμφωνα μέ τήν ἀπόφαση τῆς Α' Οἰκουμενικῆς συνόδου, ἀπετέλεσαν σοβαρά σημεῖα τριβῆς στήν σύνοδο τοῦ Whitby 664.

Ἀπό τήν θέση αὐτή στήν μονή τῶν Κιλικίων, ὁ Θεόδωρος προφανῶς θά ἔγινε μάρτυς τῶν γεγονότων, τά ὁποῖα ἐπακολούθησαν τῆς συνόδου τοῦ Λατερανοῦ, δηλ. τῆς ἐπιδρομῆς καί τῆς συλλήψεως, πρῶτα τοῦ πάπα Μαρτίνου, μέσα 653, καί ὕστερα τοῦ διδασκάλου του Μαξίμου, ἀρχές 655. Ἀκόμη, πιθανολογῶ ὅτι θά συμμετεῖχε στήν κίνηση πού ἐνέπνεε ὁ Μάξιμος στήν μή ἐκλογή νέου πάπα Ρώμης, ἀφοῦ ὁ Μαρτίνος ἦταν ἐν ζωῇ καί παρέμενε ὁ νόμιμος πάπας. Στίς ἐπιστολές του ὁ πάπας Μαρτίνος ἀντιμετωπίζει τό ἐνδεχόμενο αὐτό καί συνιστᾷ ὅτι κατὰ τήν ἀπουσία του ὁ ἀρχιδιάκονος, ὁ ἀρχιπρεσβύτερος καί ὁ ἀρχινοτάριος τῆς παπικῆς αὐλῆς θά ἐνεργοῦν ἐκ προσώπου του (PG 87,199-

204). Ἡ αὐτοκρατορική βούληση τελικά ὑπερίσχυσε καί νέος πάπας ἐξελέγη ὁ Εὐγένιος (10.8.654-2.6.657). Οἱ ἐκκλησιαστικές σχέσεις Ρώμης-ΚΠόλεως τελικά πλήρως ὁμαλοποιήθηκαν μετά τήν ἀνάδειξη τοῦ Βιταλιανοῦ στόν παπικό θρόνο (30.7.657- 27.1.672)².

Ὁ ἐπόμενος σταθμός στήν ζωή τοῦ Θεοδώρου εἶναι ἡ ἐκλογή καί χειροτονία του ὡς ἀρχιεπισκόπου Canterbury, Ἀγγλίας, τό 668. Γιά τά γεγονότα αὐτά οἱ μόνες διαθέσιμες πληροφορίες προέρχονται ἀπό τόν Βέδα καί ἐν συντομίᾳ ἔχουν ὡς ἐξῆς: «Ὁ Deusdedit, ἕκτος ἐπίσκοπος τῆς ἐκκλησίας τοῦ Canterbury, πέθανε τήν 14^η Ἰουλίου (664). Πέθανε, ἐπίσης, τήν ἴδια ἡμέρα ὁ Eorcenberht βασιλέας τοῦ Kent, ἀφήνοντας ἔτσι τό βασιλείο του στόν γιό του Egbert, τό ὁποῖο διετήρησε ἐννέα ἔτη. Ἐφόσον ὁ [ἀρχιεπισκοπικός] θρόνος ἔμενε κενός γιά σοβαρό χρονικό διάστημα ἕνας ἱερέας ὀνόματι Wigheard, ἄτομο ἐκπαιδευμένο στά ἐκκλησιαστικά, ἄγγλος στήν καταγωγή, ἀπεστάλη στήν Ρώμη ἀπό τόν ἐν λόγω βασιλέα Egbert καί ἀπό τόν Oswiu, βασιλέα τῶν Northumbrians, μέ τό αἶτημα νά χειροτονηθεῖ ἐπίσκοπος γιά τήν ἐκκλησία τῆς Ἀγγλίας, στέλνοντας μαζί του καί πολλά σκευή ἀπό χρυσό καί ἄργυρο

ὡς δῶρα στόν ἀποστολικό πάπα. Ὅταν ἔφθασε στήν Ρώμη βροῖκε πάπα τόν Βιταλιανό νά προΐσταται τῆς ἀποστολικῆς ἑδρας, ἀλλά, λίγο μετά τήν γνωστοποίηση τῆς αἰτίας τοῦ ταξιδιοῦ του, ὁ Wigheard καί οἱ συνοδοί πού ταξίδευσαν μαζί του, προσβλήθηκαν ἀπό λοιμό καί πέθαναν. Ὁ ἀποστολικός πάπας τότε ζήτησε νά συμβουλευθεῖ περὶ τοῦ πρακτέου καί στό τέλος πολύ δύσκολα κατόρθωσε νά βρεῖ κάποιον γιά νά τόν στείλει ὡς ἀρχιεπίσκοπο τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ἀγγλίας. Ζοῦσε στό μοναστήρι τοῦ Hiridanum³, τό ὁποῖο δέν εἶναι μακριά ἀπό τήν πόλη τῆς Νεαπόλεως στήν Καμπανία, κάποιος ἡγούμενος ὀνόματι Ἀδριανός, Ἀφρικανικῆς καταγωγῆς, καλά ἐκπαιδευμένος στίς Ἁγίες Γραφές, πεπειραμένος στήν μοναστική καί ἐκκλησιαστική πρακτική καί ἐξίσου ἱκανός στήν ἐλληνική καί λατινική γλῶσσα. Ὁ πάπας τότε ἔστειλε νά τόν καλέσουν καί τοῦ ζήτησε νά ἀποδεχθεῖ τήν ἐπισκοπή καί νά ταξιδεῦσει στήν Βρετανία, ἀλλά ἐκεῖνος ἀπάντησε, ὅτι ἦταν ἀνάξιος ἑνός τόσο μεγάλου ἀξιώματος· θά μπορούσε ὅμως νά ὑποδείξει κάποιον ἄλλον, ὁ ὁποῖος ἀνταποκρινόταν περισσότερο στίς ἀπαιτήσεις τῆς ἡλικίας καί τῆς μορφώσεως προκειμένου νά ἀναλάβει τήν θέση αὐτή...»

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. Χρ. Κουτλουμουσιανός, *Οἱ ἐραστές τῆς βασιλείας. Συνάντηση Κελτικοῦ καί Βυζαντινοῦ μοναχισμοῦ*, Ἅγιον Ὅρος 2009· Ν. Venclová, "The Venerable Bede, druidic tonsure and archaeology", *Antiquity* 76 (2002) 458-471· R. Mills, "The Signification of the Tonsure", στόν τόμο P.H. Cullu - K.J. Lewis (ἐκδ.), *Holiness and Masculinity in the Middle Ages*, Cardiff 2004, σ. 109-126· D. MacCarthy, "On the Shape of the Insular Tonsure", *Celtica* 24 (2003) 140-167. 2. Βλ. R. Shaw, "Bede, Theodore and Wighard: Why did Pope Vitalian need to appoint a new Bishop for the English church in the 660s?", *Revue d'Histoire Ecclesiastique* 113 (2018) 521-543. 3. Γιά τήν τοποθεσία τῆς μονῆς ὁ Lapidge προτείνει ἀντί τῆς ἀναγνώσεως Hirida ἢ Nirida, ἄγνωστο τοπωνύμιο στήν περιοχή τῆς Νεαπόλεως, Ἰταλίας, ὡς Nisida, ἀφοῦ ὑπάρχει ὁμώνυμη νησίδα στόν κόλπο τῆς Νεαπόλεως καί μαρτυρεῖται μοναστήρι-κάστρο, βλ. Bischoff, Lapidge, *Biblical Commentaries*, σ. 120-122.

Ὁ Παῦλος στή Νικόπολη (Πρὸς Τίτον 3,12)

Πρωτ. Σπυρίδωνος Λόντου
Ἱερ. Προϊσταμένου Ι.Ν. Ἀγ. Παντελεήμονος Ἱλισσοῦ
Ἵποψ. Διδάκτορος Θεολογίας Ε.Κ.Π.Α.

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος κατὰ τὴν τέταρτη ἀποστολική του περιοδεία ἐπισκέφθηκε τὶς χριστιανικὲς κοινότητες τῆς Ἑλλάδος, καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς περιοδείας του αὐτῆς συνέγραψε τὴν *Πρὸς Τίτον* ἐπιστολή, πιθανῶς στήν Κόρινθο. Ἡ ἐπιστολή ἀπευθυνόταν στὸν Τίτο, «γνησίῳ τέκνῳ κατὰ κοινὴν πίστιν»¹, προσκαλώντας τον νὰ ἔλθει στή Νικόπολη, ὅπου ὁ Παῦλος θὰ περνοῦσε τὸν χειμῶνα (*Τίτ* 3,12). Ὁ ἐξ ἔθνῶν χριστιανὸς Τίτος ἦταν ἀκόλουθος τοῦ Παύλου στὰ Ἱεροσόλυμα καὶ εἶχε σταλεῖ ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο στήν Κόρινθο καὶ τὴν Κρήτη «ἵνα τὰ λείποντα ἐπιδιορθώσῃ καὶ καταστήσῃ κατὰ πόλιν πρεσβυτέρους» (*Τίτ* 1,5). Ὁ Παῦλος πρέπει νὰ ἐπισκέφθηκε τὴ Νικόπολη τὰ ἔτη 64-65 μ.Χ. καὶ νὰ ἴδρυσε ἐκεῖ ἐκκλησία. Ἡ ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα, ἂν τελικὰ ἔλαβε χώρα ἡ συνάντηση Παύλου καὶ Τίτου στή Νικόπολη, ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὸ χωρίο τῆς *Β' Πρὸς Τιμόθεον* ἐπιστολῆς (4,10), ἡ ὁποία γράφηκε ἕξι μῆνες μετὰ ἀπὸ τὴν *Πρὸς Τίτον*, ὅπου ὁ Παῦλος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ Τίτος τότε βρισκόταν στή Δαλματία, συνεπῶς εἶχαν ἤδη συναντηθεῖ στή Νικόπολη². Ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας μάλιστα γράφει ὅτι ὁ Τίτος ἐπέστρεψε στήν Κρήτη καὶ ὑπηρέτησε ὡς ἐπίσκοπος τῶν ἐκεῖ ἐκκλησιῶν³.

Παρ' ὅλο πού ἀπὸ τὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς δέν προσδιορίζεται πού ἀκριβῶς βρι-

σκόταν ἡ Νικόπολη⁴, ἐπικρατέστερη εἶναι ἡ πόλη πού βρίσκεται στὸ Ἄκτιο τῆς Ἠπείρου, βόρεια τῆς Πρέβεζας. Ἡ Νικόπολη, τὸ ὄνομα τῆς ὁποίας ἐμπεριέχει τὴ λέξη *νίκη*, εἶναι κτισμένη στή χερσόνησο, ἡ ὁποία χωρίζει τὸν Ἀμβρακικό κόλπο ἀπὸ τὸ Ἴόνιο πέλαγος. Ἰδρύθηκε σὲ στρατηγικὸ σημεῖο μὲ ἐντολή τοῦ αὐτοκράτορα Ὁκταβιανοῦ πρὸς τιμὴ τῶν θεῶν γιὰ τὴ νίκη του στή ναυμαχία τοῦ Ἀκτίου τὸ 31 π.Χ. Ἡ ἐποικήσῃ τῆς ἔγινε μὲ Ρωμαίους καὶ Ἰουδαίους, ἀλλὰ καὶ μὲ κατοίκους ἄλλων γειτονικῶν πόλεων, οἱ ὁποῖοι ἀπολάμβαναν πολλὰ προνόμια. Καθὼς ἡ Νικόπολη ἀπαρτιζόταν ἀπὸ κατοίκους διαφόρων περιοχῶν τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Ἀκαρνανίας, ἦταν φυσικὸ αὐτοὶ νὰ μεταφέρουν καὶ τὰ λατρευτικὰ τοῦς ἔθιμα μαζί. Γιὰ νὰ τοῦς καταπραῖνει, ὁ Ὁκταβιανὸς ἔδωσε ἐντολή νὰ μεταφέρουν στή νέα πόλη τὰ ἀντικείμενα λατρείας ἀπὸ τὶς προηγούμενες πόλεις τοῦς⁵. Ὁ Ὁκταβιανὸς ἀφιέρωσε τὴ Νικόπολη στὸν Ἀπόλλωνα Ἄκτιο καὶ πρὸς τιμὴ του θεοπίστηκαν τὰ «Νέα Ἄκτια», πού ἀποτελοῦσαν ἐπανασύσταση τῶν Ἀκτίων, τῶν παλιῶν τοπικῶν ἀγῶνων τῶν Ἀκαρνανῶν. Ἔτσι ἀπέκτησε αἴγλη καὶ τὸ ἱερό τοῦ Ἀπόλλωνα⁶.

Γιὰ τὴν προστασία ἀπὸ ἐχθρικές ἐπιδρομές, ὁ Ὁκταβιανὸς τείχιζε τὴν πόλη μὲ ἰσχυρὸ ὀχυρωματικὸ περίβολο, ὁ ὁποῖος κάλυπτε μεγάλο μέρος τῆς. Ἐκτὸς τοῦ

περιβόλου ἔμεινε τό Προάστειο, ὅπου βρισκόταν τό τέμενος τοῦ Ἀπόλλωνα, τό ἱερό ἄλσος καί δημόσια κτίρια. Τά τείχη, ὅπως καί τά περισσότερα δημόσια κτίρια, κατασκευάστηκαν ἀμέσως μετά τήν ἴδρυση τῆς πόλης, μεταξύ 30 καί 25 π.Χ. Τό 22 π.Χ. ἡ Νικόπολη ἔγινε πρωτεύουσα καί μητρόπολη τῆς Νοτίου Ἡπείρου καί Ἀκαρνανίας καί ἐξελίχθηκε στό σημαντικότερο κέντρο τῆς Ἡπείρου. Μάλιστα, ὁ Ἰώσηπος μαρτυρεῖ ὅτι ὁ Ἡρώδης ὁ Μέγας, μέ τίς μεγάλες οικονομικές χορηγίες του, ὑπῆρξε ὁ «συγκατασκευαστής» τῶν μεγάλων κτιριακῶν ἔργων τῆς πόλης⁷. Στή Νικόπολη κατέφυγε τό 90 μ.Χ. ὁ στωικός φιλόσοφος Ἐπίκτητος, ὅπου παρέμεινε μέχρι τόν θάνατό του, ἐνῶ πέρασε ἀπό αὐτήν καί ὁ Ὀριγένης⁸.

Ἀπό τά σημαντικότερα μνημεῖα τῆς πόλεως τοῦ 1^{ου} αἰ. μ.Χ. εἶναι τό μνημεῖο τῆς Νίκης, κτισμένο στόν λόφο Μιχαλίτσι, τό ρωμαϊκό θέατρο, τό Ὠδεῖο, πού βρίσκεται στή δυτική πλευρά τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ τείχους, καί οἱ βόρειες θέρμες στό νότιο τμήμα τοῦ Προαστείου, πού χρησιμοποιήθηκε κατά κύριο λόγο ἀπό τοὺς ἀθλητές, οἱ ὁποῖοι λάμβαναν μέρος στά Νέα Ἄκτια. Τόν 2^ο αἰ. κατασκευάστηκε ἡ Ρωμαϊκή οἰκία τοῦ Ἄντωνίνου, βορειοανατολικά τοῦ Ὠδείου⁹. Κτίσμα τοῦ 3^{ου} αἰ. μ.Χ. εἶναι τό Νυμφαῖο, πού βρίσκεται στά δυτικά τῆς πόλης καί κοντά στή δυτική πύλη τῶν ρωμαϊκῶν τειχῶν¹⁰. Πρόκειται γιά δύο κτίρια

πού ἔπαιζαν τό ρόλο τῶν δεξαμενῶν, πού τροφοδοτοῦσαν τήν πόλη μέ νερό. Μέ τήν ἀναδιοργάνωση τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἐπί Διοκλητιανοῦ, ἡ Νικόπολη γίνεται πρωτεύουσα, διοικητικό καί οικονομικό κέντρο τῆς ἐπαρχίας τῆς Παλαιᾶς Ἡπείρου.

Μεγάλη ἀνάπτυξη εἶχε ἡ τοπική ἐκκλησία τήν ἐποχή τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, οἱ δέ ἐπίσκοποι καί μητροπολίτες τῆς ἐπαρχίας τῆς Παλαιᾶς Ἡπείρου διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στίς ἐκκλησιαστικές ὑποθέσεις τῆς αὐτοκρατορίας καί στίς ἔριδες μεταξύ Ἀνατολῆς καί Δύσης. Τό 347 μ.Χ. γίνεται ἡ πρώτη σαφῆς ἀναφορά στήν ἐπίσκοπή τῆς Νικοπόλεως, ὅταν στή Σύνοδο τῆς Σαρδικῆς πῆρε μέρος καί ὁ Νικοπόλεως Ἡλίδωρος, ὁ πρῶτος γνωστός ἐπίσκοπός της¹¹. Ἡ τοπική παράδοση ἀναφέρει ὅτι στή θέση Λιθάρι, 15 χμ. ἀπό τήν Πρέβεζα, ὁ Παῦλος διδάξε γιά πρώτη φορά καί ἐκεῖ πρὸς τιμὴν του ἀνεγέρθηκε ἐκκλησία¹². Ἡ Νικόπολη περιλαμβάνει καί πολλά ἀξιόλογα χριστιανικά μνημεῖα. Σέ αὐτά συγκαταλέγονται ἡ Βασιλική Α΄ (Δουμετίου), τρικλιτη βασιλική του 6^{ου} αἰ., μέ ὑπέροχα ψηφιδωτά δάπεδα, ἀφιερωμένη στόν Ἅγ. Δημήτριο, ἡ Βασιλική Β΄ (Αλκίσιωνος), πεντάκλιτη βασιλική τῶν τελῶν τοῦ 5^{ου} αἰ. καθὼς καί ἄλλες τέσσερις ἐκκλησίες βασιλικοῦ ρυθμοῦ τοῦ 5^{ου}-6^{ου} αἰ. Διασώζεται ἐπίσης κτίριο ρωμαϊκῆς ἐποχῆς πού χρησιμοποιήθηκε ὡς ἐπισκοπεῖο κατά τά βυζαντινά χρόνια.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. Τίτ 1.4. Τόν ἴδιο χαρακτηρισμό χρησιμοποιεῖ ὁ Παῦλος γιά τόν Τιμόθεο στό Α΄ Τιμ 1.2. 2. Μελέτιος, Μητρο. Νικοπόλεως, «Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος στήν Νικόπολη» στό *Νικόπολις Β΄. Πρακτικά Β΄ Διεθνoῦς Συμποσίου γιά τή Νικόπολη*, Πρέβεζα 2007, σ. 131. 3. Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλ. Ἱστορία*, 3.IV.5. 4. Ἐνδεικτικά βλ. Δ. Σαμσόρης, *Ἡ Ἄκτια Νικόπολη καί ἡ «χώρα» τῆς (Νότια Ἡπειρος-Ακαρνανία). Ἱστοριογεωγραφική καί ἐπιγραφική συμβολή*, Θεσσαλονίκη 1994. Π. Φουρίκης *Νικόπολις Πρέβεζα*, ἐκδ. Δωδώνη 2007. *Νικόπολις Α΄, Πρακτικά τοῦ Α΄ Διεθνoῦς Συμποσίου γιά τή Νικόπολη*, Πρέβεζα 1987. *Νικόπολις Β΄*, ὁ.π. 5. Πανωσάνιας VII.18.9. 6. Στράβων VII.7.6. 7. Ἰώσηπος, *Ἰουδαϊκή Ἀρχαιολογία*, 16.5.3 8. Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλ. Ἱστορία*, 6.16. 9. http://odysseus.culture.gr/h/3/gh351.jsp?obj_id=2575, 27/3/21. 10. Γιά τά ἀρχαιολογικά καί πρόυμα χριστιανικά μνημεῖα τῆς πόλης βλ. Α. Αγγελί, «Νικόπολη, γνωριμία μέ τήν πόλη του Αυγούστου», *Θέματα Αρχαιολογίας* 2 (2018) 168-187. Κ. Zachos, *An Archaeological guide to Nicopolis*, Athens 2015. 11. Μ. Κόνιας, *Πόλεις-σταθμοὶ τῆς ἱεραποστολικῆς πορείας τοῦ Ἀποστόλου Παύλου στήν Ἑλλάδα, Κύπρο, Μάλτα καί Ν. Ἰταλία*, Θεσσαλονίκη: Ἐκπαιδευτικό καί Πολιτιστικό Ἴδρυμα «Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», σ. 74. 12. Κόνιας, ὁ.π., σ. 75.

Πλάτων και τέχνη

Ἐλένης Κακλαμάνου
Δρος Φιλοσοφίας

Μπορούμε νά φανταστοῦμε μιά κοινωνία χωρίς ποίηση; Πῶς θά ἦταν ἡ ζωή μας, ἂν δέν εἶχαμε διαβάσει ποτέ τόν μεγάλο Ἀλεξανδρινό; Πρέπει νά ξαφνιαζόμαστε ἀπό τό γεγονός ὅτι ὁ Πλάτων ἐξορίζει τήν ποίηση ἀπό τήν ἰδανική πολιτεία του; Στό πρόγραμμα τῆς ἐκπαίδευσης τῶν φυλάκων στό δεύτερο καί στό τρίτο βιβλίο τοῦ πλατωνικοῦ διαιλόγου *Πολιτεία* ἀποκλείονται οἱ μῦθοι, ὅπως παρουσιάζονται στήν ποίηση τοῦ Ὁμήρου καί τοῦ Ἡσιόδου (377b-d) ἀλλά καί στά ἄλλα εἶδη ποίησης (394c). Κριτήριο γιά τόν ἀποκλεισμό τῆς ποίησης καί τῶν ποιητῶν ἀπό τήν πόλη εἶναι ὅτι οἱ ποιητές συνθέτουν ψεύδη, εὐτελίζουν τούς θεούς καί τούς ἥρωες, παρουσιάζοντάς τους νά κάνουν πράξεις ἀνάρμοστες (378d, 380a, 383b κ.ο.κ.). Δέ δίνουν τά σωστά πρότυπα ἠθικῆς συμπεριφορᾶς (380b-c, 395c), καί συνεπῶς δέν μποροῦν νά ἔχουν καμμία θέση στήν ἰδανική πόλη (391e). Ὁ λογοκριμένος νέος τύπος μῦθου, πού εἰσάγει ὁ Πλάτων, καλλιεργεῖ τή σωστή γνώμη γιά τά πράγματα καί παρέχει ὀρθά μοντέλα δράσης.

Στό ζήτημα τῆς ποίησης ὁ Πλάτων ἐπανέρχεται στό δέκατο καί τελευταῖο βιβλίο τῆς *Πολιτείας*, μόνο πού αὐτή τή φορά δέν ἀναφέρεται μόνο στήν ἐκπαίδευση τῶν φυλάκων, ἀλλά στήν παιδεία πού λαμβάνει ἡ πόλη στό σύνολό της. Ἡ

ποίηση καί οἱ ποιητές καταδικάζονται συλλήβδην καί ἐξορίζονται ἀπό τήν ἰδανική πλατωνική πολιτεία. Σύμφωνα μέ τόν Πλάτωνα, ἡ ποίηση, ὅπως καί ὄλες οἱ ἀναπαραστατικές τέχνες, ἔχουν φύση μιμητική (595b). Ὁ δημιουργός-καλλιτέχνης, ὅπως καί ὁ ποιητής, ἐπιτυγχάνει τόν ρόλο του, μόνον ὅταν μπορέσει νά πραγματοποιήσει μιά ἀναπαράσταση, ὅσο τό δυνατό πιό πιστή στό φυσικό ἀντικείμενο, τό ὁποῖο ἔχει ἐπίσης –ἤδη– δημιουργηθεῖ ἀπό ἕνα δημιουργό-τεχνίτη. Γιά παράδειγμα, ὁ ζωγράφος ἀπεικονίζει μιά κλίνη, ἡ ὁποία μιμεῖται τήν κλίνη ὡς φυσικό ἀντικείμενο. Ἡ κλίνη, ὡστόσο, ὡς φυσικό ἀντικείμενο ἔχει κατασκευαστεῖ ἀπό κάποιον ξυλουργό, ὁ ὁποῖος εἶχε κατά νοῦ τό πρότυπο τῆς τέλει κλίνης, τήν Ἰδέα τῆς κλίνης, καί προσπάθησε μέ τήν κατασκευή του νά τή μιμηθεῖ. Οἱ Ἰδέες ὡς νοητές ὀντότητες, αὐθύπαρκες καί ἀμετάβλητες, ἀποτελοῦν τά τέλεια πρότυπα μίμησης καί καθοδηγοῦν τόν ἄνθρωπο, ἀρκεῖ αὐτός νά κατορθώσει νά ἀποκτήσει γνώση γι' αὐτές. Συνεπῶς, ὁ ξυλουργός κατασκευάζει μιά κλίνη, ἔχοντας κατά νοῦ τήν Ἰδέα τῆς τέλει κλίνης, ἡ ὁποία, μέ τή σειρά της, ἀποτελεῖ δημιούργημα ἑνός ἄλλου δημιουργοῦ, τοῦ θεοῦ (597c). Ὁ θεός κατασκευάζει τό ἕνα καί μοναδικό πού ἔχει τήν ἀληθινή ὑπόσταση τοῦ ὄντος, γιά παράδειγμα μόνο ἡ Ἰδέα τῆς

κλίνης έχει τήν ἀληθινήν ὑπόστασιν τῆς κλίνης (597d). Ὁ τεχνουργός εἶναι ὁ δεύτερος τῆ τάξει δημιουργός, κατασκευάζει τό τεχνούργημα-φυσικό ἀντικείμενο –ἐν προκειμένῳ, τήν κλίνην– τό ὅποιο δέν εἶναι ἡ οὐσία τοῦ ὄντος (597a2), τό ἀληθινό ὄν, ἡ Ἰδέα, ἀλλά ἕνα ἀπείκασμα αὐτῆς (597a), τήν ὅποια προσπαθεῖ νά μιμηθεῖ. Τρίτος τῆ τάξει, ὁ δημιουργός-καλλιτέχνης πού ἀναπαριστᾷ τό φυσικό ἀντικείμενο, δηλαδή δημιουργεῖ τό εἶδωλο τοῦ εἰδώλου (597e).

Ἡ ποίηση ἀναπαριστᾷ μέσω τῆς ἀπαγγελίας, ἀπό τόν ἴδιο τόν ποιητή ἢ ἀπό τόν ὑποκριτή/ἠθοποιό, ὅταν πρόκειται γιά θεατρικό δράμα, πρόσωπα, πράξεις καί καταστάσεις, δηλαδή μιμεῖται τόν ἀνθρώπινο βίον, μέ σκοπό νά ἀποπροσανατολίσει τούς ἀκροατές/θεατές καί νά πιστέψουν ὅτι ὁ ὁμιλῶν εἶναι ὁ ἥρωας καί αὐτά πού ἀναπαριστᾷ εἶναι ἀληθινά. Συνεπῶς, ἡ ποίηση, ὅπως καί ἡ καλλιτεχνία, βρίσκει τήν τρίτη βαθμίδα μίμησης, διότι ἀποτελεῖ μίμηση τῶν τεχνουργμάτων πού μιμοῦνται τά τέλεια ὄντα, τίς Ἰδέες (598a). Ὁ ποιητής μιμεῖται τά πράγματα ὅπως τοῦ φαίνονται, προκαλεῖ ἀπατηλές ἐντυπώσεις ἐκμεταλλεόμενος τήν ἀσάθεια τῶν ἀνθρώπινων αἰσθήσεων. Ὁ καλός ποιητής, ὅπως καί ὁ καλός εἰκαστικός, εἶναι ἕνας καλός γητευτής, οἷον ἀπατεώνας, πού δίνει τήν ἐντύπω-

ση ὅτι γνωρίζει τά πάντα, ὅσα ἀφηγεῖται, ἐνῶ ἔχει πλήρη ἄγνοια (598d). Συνεπῶς, κάθε εἶδος μίμησης, ἄρα καί ἡ μιμητική ποίηση, εἶναι κάτι σάν παιχνίδι καί δέν ἐπιδέχεται σοβαρή μελέτη (602b). Ἐπιπρόσθετα, ὁ ποιητής εἶναι ἕνας μιμητής τῶν εἰδώλων τῆς ἀρετῆς, καί προσφέρει στό κοινό αὐτά πού ἐπιθυμοῦν οἱ πολλοί. Δέν ἀπευθύνεται στό ἔλλογο μέρος τῆς ψυχῆς, τό μέρος πού ἀγαπᾷ τή μάθησιν καί τήν ἀλήθεια, ἀλλά καλλιεργεῖ τήν ἡδονή καί ἐνδυναμώνει τό χειρότερο μέρος τῆς ψυχῆς, τό ἐπιθυμητικόν (605a). Οἱ ποιητές διαπλάθουν ἕνα εἶδος ἀνθρώπου, πού δέν δύναται νά ἔρθει σέ συμφωνία μέ τόν ἴδιο του τόν ἑαυτό, ἔχει διαφορετικές γνώμες τήν ἴδια στιγμή γιά τά ἴδια πράγματα (603d).

Ἡ ἐξορία, λοιπόν, τῆς ποίησης ἀπό τήν πλατωνική πολιτεία σχετίζεται μέ τόν ἔλεγχον τῶν τεχνῶν: ἡ τέχνη ἐν γένει εἶναι παρούσα, ἀλλά πρέπει νά ἐλέγχεται, ἔτσι ὥστε νά συμπεριλαμβάνονται στήν εὐρύτερη παιδεία τῶν πολιτῶν μόνο τά ἔργα ἐκεῖνα πού: α) προβάλλουν ὑγιή πρότυπα συμπεριφορᾶς, β) δέν ἐξάπτουν τό ἐπικίνδυνον ἐπιθυμητικόν μέρος τῆς ψυχῆς καί, τέλος, γ) δέν ἐγκυμονοῦν τόν κίνδυνον νά ἐδραιώσουν στήν ψυχῆ τῶν πολιτῶν μιμήσεις, οἱ ὅποιες μποροῦν νά καταλήξουν σέ ἔξεις πού θά βλάψουν τό κοινό καλό.

H. Inman.
Ὁ Ἀμερικανός
φιλέλληνας ποιητής Φίτζ-
Γκρήν Χάλεχ (1828)

A.-L. Girodet de Roussy-
Trioson, Ὁ Γάλλος
φιλέλληνας ποιητής
Σατομπριάν (περ. 1808)

Οι Εὐαγγελικαλικοί

Πρωτ. Βασιλείου Ἀ. Γεωργόπουλου
Αναπλ. Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

Οἱ Εὐαγγελικαλικοί (Evangelicals/
Evangelikale Bewegung)¹ ἀποτε-
λοῦν ἓνα σημαντικό πολυσυλλεκτικό καί
ὑπερομολογιακό ρεῦμα τοῦ σύγχρονου
συντηρητικοῦ προτεσταντικοῦ κόσμου.
Σύμφωνα μέ τόν R. Hempellmann ὁ προ-
τεσταντικός αὐτός κλάδος περιλαμβάνει
ἓνα εὐρύ φάσμα κοινοτήτων καί μορφῶν
εὐσέβειας καί ἔχει διαφοροτικό προφίλ
στίς διάφορες ἡπείρους ὡς ξεχωριστή
κίνηση ἐμφανίστηκε μετά τόν Β΄ Παγκό-
σμιο πόλεμο καί δύο λόγοι συνέβαλαν
στήν ἐμφάνισή της.

Ὁ πρῶτος ἦταν ἡ ἐπιθυμία πλήθους κοι-
νοτήτων, Ὁμολογιῶν καί προσώπων νά δι-
αφοροποιηθοῦν ἀπό ἓνα θεολογικό φιλε-
λευθερισμό, πού εἶχε ἀρχίσει νά διεισδύει
σέ διάφορους προτεσταντικούς κλαδούς,
ιδίως στίς Η.Π.Α. Ὁ δεῦτερος σχετιζόταν
μέ τό ὅτι δέν ἤθελαν νά ταυτίζονται μέ
τόν προτεσταντικό Φονταμενταλισμό, πού
εἶχε ἤδη ἐμφανιστεῖ στό προσκήνιο.

Ὡς θεολογικό ρεῦμα οἱ Εὐαγγελι-
καλικοί υἰοθέτησαν ἀπό τά προτεστα-
ντικά κινήματα Ἀφύπνισης, πού εἶχαν
προηγηθεῖ, τέσσερις θεμελιώδεις ἀρχές:
α) τήν ἀναγκαιότητα ἀναγέννησης καί
μεταστροφῆς τοῦ πιστοῦ, β) τήν πίστη
στό ἀλάθητο, τή θεοπνευστία τῆς Ἁγίας
Γραφῆς καί τήν ἀπόλυτη ἀφοσίωση τοῦ
πιστοῦ στίς θέσεις της, γ) τήν ἔμφαση
καί τόν τονισμό τῆς σταυρικής θυσίας

τοῦ Χριστοῦ, δ) τόν ἱεραποστολικό ἀκτι-
βισμό.

Μεταξύ τῶν τεσσάρων ἀρχῶν συμπε-
ριλαμβάνεται καί ἡ πίστη στήν αὐθεντία,
στή θεοπνευστία καί στό ἀλάθητο τῆς Βί-
βλου. Στή σχετική θεολογική ἐπιχειρημα-
τολογία ἔχουν υἰοθετήσει βασικές ἀρχές
καί θέσεις, πού εἶχαν ἀναπτύξει οἱ ἐκπρό-
σωποι τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανε-
πιστημίου τοῦ Princeton τόν 19^ο αἰῶνα.
Ἡ ἀπόλυτη ἀφοσίωση στήν Ἁγία Γραφή
ὑπογραμμίζεται ὡς ἀπαραίτητος ὅρος
καί ἀποτελεῖ τόν θεμελιώδη καταστατικό
κριτή γιά ζητήματα πίστεως καί ζωῆς.

Βασική ἀρχή τῶν Εὐαγγελικαλικῶν σέ
σχέση μέ τή διδασκαλία γιά τήν Ἁγία
Γραφή, εἶναι ἡ ἀπόρριψη κάθε κριτικῆς
γιά τό περιεχόμενο τῆς Βίβλου ἀλλά καί
τῶν νεότερων ἀκαδημαϊκῶν προτεστα-
ντικῶν θεολογικῶν θεωριῶν καί ἐρμη-
νευτικῶν μεθόδων, πού ἀμφισβητοῦν τή
θεοπνευστία καί τό ἀλάθητό της. Δέ δέ-
χονται γενικά ὅτιδήποτε, κατά τήν κρίση
τους, μειώνει ἢ ἀμφισβητεῖ τή μοναδικό-
τητα τῆς Ἁγίας Γραφῆς στή ζωή του.

Ἐνα ἀπό τά σημαντικότερα θεολογικά
καταστατικά ἔργα τοῦ Εὐαγγελικαλικοῦ
χώρου εἶναι ἡ «Συμφωνία τῆς Λωζάν-
νης» (Lausanne Covenant) Πρόκειται γιά
κεῖμενο-διακήρυξη, τό ὅποιο ἐγινε ἀπο-
δεκτό ἀπό ἀντιπροσώπους διαφόρων κι-
νήσεων, πού προέρχονταν ἀπό 150 καί

πλέον χώρες του κόσμου, και συντάχθηκε τό 1974 στη Λωζάννη, στο Διεθνές Συνέδριο για τον Παγκόσμιο Ευαγγελισμό.

Έπίκεντρο της Άγιας Γραφής, κατά την Ευαγγελικαλικούς, είναι ο σταυρικός θάνατος του Χριστού, ή λυτρωτική Του θυσία. Η σταυρική λυτρωτική θυσία του Χριστού, σε διάφορα έντυπα του χώρου, κατανοείται σ' ένα σαφώς δικανικό πλαίσιο, που θυμίζει έντονα την Άνσέλμιο θεωρία περί ικανοποιήσεως της θείας δικαιοσύνης, ενώ απολυτοποιείται ως γεγονός σε σχέση με τό όλο μυστήριο της θείας Οικονομίας.

Θεμελιώδης αρχή τους είναι ότι η ανάγνωση και μεταστροφή του ανθρώπου είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την όμολογία και την αναγνώριση της τεράστιας σημασίας της σταυρικής θυσίας του Χριστού στην προσωπική ζωή του καθενός.

Δέν είναι τυχαίο ότι στον Ευαγγελικαλικό χώρο προτεραιότητα για τον άμαρτωλό άνθρωπο έχει η μεταστροφή του που προηγείται, ενώ δέν παίζει κανένα ουσιαστικό ρόλο τό γεγονός του Βαπτίσματος, που θεωρείται ως μία άπλη έξωτερική συμβολική πράξη όμολογίας.

Η βεβαιότητα της σωτηρίας εκφράζεται ως πράξη ευσέβειας, πολλές φορές με συ-

ναισθηματική έξαρση, επιβεβαιώνεται ως ήθικη ζωή και ολοκληρώνεται με μορφές δραστηριότητας ιεραποστολικού άκτιβισμού. Ο ιεραποστολικός άκτιβισμός άποτελεί την άπάντηση-άπόδειξη για τό πώς πρέπει πρακτικά νά εκφράζεται ή πίστη ως ζωντανή όμολογία, τόσο σε άτομικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο.

Ένα στοιχείο που πρέπει, επίσης, νά επισημάνουμε είναι ή σχέση μεταξύ των Ευαγγελικαλικών κινήσεων και του Προτεσταντικού Φονταμενταλισμού. Έξ αρχής πρέπει νά υπογραμμιστεί ότι μεταξύ των δύο χώρων υπάρχουν κοινά σημεία και ταυτίσεις των θέσεών τους, όμως πρόκειται για δύο διαφορετικές κινήσεις με ευδιάκριτα χαρακτηριστικά που τίς διαφοροποιούν. Μία έξ αυτών είναι και ή στάση των Ευαγγελικαλικών άπέναντι στο Παγκόσμιο Συμβούλιο Έκκλησιών (ΠΣΕ). Οι Ευαγγελικαλικοί διατηρούν διαύλους επικοινωνίας με τό ΠΣΕ, σε αντίθεση με την άπολύτως άπορριπτική κριτική στάση, που έχει άπέναντί του τό Διεθνές Συμβούλιο των Χριστιανικών Έκκλησιών (International Council of Christian Churches) τό όποιο εκπροσωπεί συλλογικά τίς Προτεσταντικές Φονταμενταλιστικές κινήσεις.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. Βλ. Πρωτ. Βασ. Γεωργόπουλος, *Η περί της Άγιας Γραφής διδασκαλία των συγχρόνων αίρετικών κινήσεων*, Θεσσαλονίκη 2013, σ. 170-182. Β. Shelley, *Evangelicalism in America*, Grand Rapids 1967. R. Hempelman, *Evangelikale Bewegung. Beiträge zur Resonanz des konservativen Protestantismus*, [EZW-Texte 206], Berlin 2009. R.P. Lingham, *Handbook of Evangelical Theology*, Grand Rapids 1995.

Ο Γάλλος φιλέλληνας
Κάρολος Φαβιέρρος,
Αθήνα, Έθνικό Ιστορικό
Μουσείο

Ο Βρετανός φιλέλληνας
Τόμας Γκόντον,
λιθογραφία του Γερμανού
φιλέλληνα Krazeisen

«Καί ποῦ εἶσαι ἐσύ, Πατρίδα μου;»

Ζαμπίας Ἀγριμάκη
Ἱστορικοῦ - Δρος Νεοελληνικῆς Φιλολογίας

Μέ αὐτόν τόν στίχο, ἀπό τό ποιήμα του «Τά νησιά τῆς Ἑλλάδας» ("The Isles of Greece", 1821), ὁ λόρδος Βύρων, κορυφαῖος ποιητής τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ρομαντισμοῦ, ἀποδίδει συμπυκνωμένη τήν οὐσία τοῦ φιλελληνικοῦ κινήματος ὑπέρ τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821. Ὅσοι ὑποστήριξαν, μέ ὅποιο τρόπο μπορούσαν, τόν ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων, δέν τό ἔκαναν (μόνον) ἀπό συγκίνηση γιά τά δεινά τῶν ὑπόδουλων ἢ ἀπό ἀγανάκτηση γιά τή μακρόχρονη ἀδικία εἰς βάρος τους, ἀλλά ἐπειδή ἡ Ἑλλάδα εἶχε γίνει ἡ κοινή πατρίδα τους: ἦταν ἡ μητέρα τῆς Εὐρώπης, ἡ γῆ τῆς ὁμορφιάς, τῆς σοφίας, τῆς ἐλευθερίας καί τῆς δημοκρατίας, ὁ τόπος πού γέννησε τόν εὐρωπαϊκό πολιτισμό καί τώρα, μέ τήν Ἐπανάσταση, ἔδινε νέα πνοή στά ὁράματα καί τίς ἐπιδιώξεις τῶν ἀπανταχοῦ δημοκρατικῶν, προοδευτικῶν δυνάμεων. Αὐτήν τήν κοινή πατρίδα ἔσπευσαν νά ὑμνήσουν μέ τά ἔργα τους καί νά ὑπερασπίσουν μέ τά ὄπλα τους οἱ φιλέλληνες.

Ἡ λογοτεχνία τοῦ φιλελληνισμοῦ διατρέχει ὅλον τόν 19^ο αἰῶνα. Ξεκινᾷ μέ τήν Ἐπανάσταση τοῦ 1821, ἀλλά δέν παύει μέ τήν ἴδρυση τοῦ νέου κράτους, τό 1830. Τό γεγονός ὅτι μεγάλο μέρος τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου (Ἡπειρος, Μακεδονία, Θεσσαλία, Κρήτη κ.ἄ.) δέν περιλαμβάνεται

στά ὅρια τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου βιώνεται ὡς ἐκκρεμότητα: οἱ «ἀλύτρωτοι ἀδελφοί» νιώθουν ἀδικημένοι, ἀντιλαμβάνονται ὅτι ὑπῆρξαν θύματα πολιτικῶν σκοπιμοτήτων καί, καθ' ὅλη τή διάρκεια τοῦ 19^ο αἰ., διεκδικοῦν τήν ἐθνική τους ἀποκατάσταση. Ἡ ἐπαναστατική τους δράση, λοιπόν, ἀνατροφοδοτεῖ τή λογοτεχνία τοῦ φιλελληνισμοῦ, ἀλλά καί τό φιλελληνικό κίνημα ἐν γένει, πού ἐξακολουθεῖ νά ὑποστηρίζει τίς ἀπελευθερωτικές προσπάθειες τῶν ὑπόδουλων ἀκόμη Ἑλλήνων.

Ἡ φιλελληνική λογοτεχνία χαρακτηρίζεται ἀπό τό ἐξῆς παράδοξο: εἶναι πατριωτική λογοτεχνία γιά μιά ξένη χώρα, δηλαδή γιά μιά χώρα, μέ τήν ὁποία οἱ λογοτέχνες δέν ἔχουν σχέση καταγωγῆς, γραμμένη ἐπίσης σέ ξένη γλῶσσα – γιά τήν ἀκρίβεια, σέ ξένες γλῶσσες. Τοῦτο συνέβη γιά πρώτη φορά στήν παγκόσμια λογοτεχνία καί, οὐσιαστικά, δέν ἐπαναλήφθηκε μέ αὐτήν τή μορφή καί σέ αὐτήν τήν ἔκταση. Στή διαμόρφωση αὐτοῦ τοῦ φαινομένου συνέβαλλαν πολλοί παράγοντες: μεταξύ ἄλλων: ἡ ἐπαναστατική παράδοση πού εἶχε δημιουργηθεῖ μέ τίς μεγάλες ἐπαναστάσεις τοῦ 18^ο αἰ., τήν Ἀμερικανική (1775-1783) καί τή Γαλλική (1789-1799), ἡ ἐπαναστατική δράση τῶν Καρμπονάρων στήν Ἰταλία καί τή Γαλ-

λία (1808-1821), τό κίνημα τοῦ ρομαντισμοῦ, καί ἡ ἴδια ἡ φύση τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασης.

Οἱ μεγάλες ἐπαναστάσεις τοῦ 18^{ου} αἰ. εἶχαν διαμορφώσει καί ἐνεργοποιήσει τίς προοδευτικές, ἀντιαυταρχικές δυνάμεις στήν Ἀμερική καί τήν Εὐρώπη: στήν πρώτη περίπτωση, οἱ δυνάμεις αὐτές κατόρθωσαν νά περατώσουν τόν ἀγῶνα τους μέ ἐπιτυχία, νά ἀποτινάξουν τόν ἀποικιακό ζυγό τῆς Μ. Βρετανίας καί νά ἰδρῦσουν ἕνα νέο κράτος, ἀνεξάρτητο καί δημοκρατικό· στή δεύτερη περίπτωση, ὅμως, ἡ ἀποτυχία τῆς Γαλλικῆς ἐπανάστασης, ἡ παλινόρθωση τῶν Βουρβόνων καί ἡ Ἱερά Συμμαχία ἐπέβαλε στήν Εὐρώπη ἀκόμη πιό αὐταρχικά καθεστῶτα. Ἡ εἰσβολή τῶν στρατευμάτων τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας στήν Ἰταλία, πού εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νά καταπνιγεῖ ἡ ἐπανάσταση τῶν Καρμπονάρων, ἐπιβεβαίωσε –φαινομενικά τουλάχιστον– τόν θρίαμβο τῶν ἀντιδραστικῶν δυνάμεων. Ἡ ἔκρηξη τῆς ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης ἀναζωογόνησε τίς ἐπαναστατικές δυνάμεις τῆς Εὐρώπης, δίνοντάς τους τή δυνατότητα νά ἀνασυνταχθοῦν καί νά τεθοῦν ὑπέρ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνα, ὡς πράξη ἀντίστασης ἐναντίον τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας.

Ὅπως ἄρα, ἡ ἐπαναστατική αὐτή ὁρμή τῶν φιλελλήνων καλλιεργήθηκε καί χάρις στόν ρομαντισμό. Τό κίνημα αὐτό, πού ἀπλώθηκε σέ ὅλα τά πεδία τῆς ἀνθρώπινης σκέψης καί δράσης –τήν τέχνη, τή φιλοσοφία, τήν πολιτική– γεννήθηκε ἐξ ἀρχῆς ὡς ἀντίδραση σέ κάθε εἶδους αὐταρχισμό καί ἐπαγγέλθηκε τή ρήξη: στήν τέχνη, αὐτή ἡ ρήξη ἐκδηλώθηκε ὡς ἀπόρριψη τῶν ἀστυερῶν κανόνων τοῦ

κλασικισμοῦ καί τῆς ἀντίληψης ὅτι οἱ καλλιτέχνες ὀφείλουν νά μιμοῦνται τά καλλιτεχνικά πρότυπα τῆς ἑλληνορωμαϊκῆς ἀρχαιότητας· στή φιλοσοφία, ὡς ἀντίδραση στόν ἀγκυλωτικό ὀρθολογισμό τοῦ Διαφωτισμοῦ· καί, στήν πολιτική, ὡς ἀντίσταση ἐναντίον τῶν αὐταρχικῶν, ἀντιδημοκρατικῶν καθεστῶτων (ἄς σημειωθεῖ ὅτι τό πολιτικό ἰδεῶδες τῶν Εὐρωπαϊκῶν Διαφωτιστῶν δέν ἦταν ἡ δημοκρατία, ἀλλά ἡ πεφωτισμένη δεσποτεία, τήν ὁποία ὑποτίθεται ὅτι ἐνσάρκωναν ὁ Φρειδερίκος τῆς Πρωσίας καί ἡ Μ. Αἰκατερίνη τῆς Ρωσίας). Ἡ ἐπαναστατικότητα τοῦ ρομαντισμοῦ, σέ συνδυασμό μέ τήν ἀγάπη του γιά τήν ἐλευθερία καί γιά ὅσους ἀφοσιώνονταν ἡρωικά στόν ὑπέρ αὐτῆς ἀγῶνα, διαμόρφωσε ἕνα ἰδιαιτέρως εὐνοϊκό πλαίσιο γιά τήν ὑποδοχή τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασης.

Τέλος, οἱ φιλέλληνες διατηροῦσαν στενή καί οὐσιαστική ἐπαφή μέ τόν ἀρχαῖο ἑλληνικό πολιτισμό, χάρις στίς σπουδές τους. Οἱ νεαροί ποιητές καί καλλιτέχνες εἶχαν μελετήσει τοὺς ἀρχαίους Ἑλλήνες συγγραφεῖς καί, στήν πλειονότητά τους, ἦταν ἐξοικειωμένοι μέ τήν οὐσία τῆς σκέψης τους. Αὐτή ἡ ἐξοικείωση τοὺς ἐπέτρεψε νά διαπιστώσουν πῶς ὁ ἑλληνικός πολιτισμός δέν ἦταν ἕνα μουσειακό ἔκθεμα καί δέν περιοριζόταν στά ἀγάλματα καί στοὺς ἐρειπωμένους ἀρχαίους ναούς, ἀλλά ὅτι ἀποτελοῦσε τή βάση τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ καί τό ζωοποιό πνεῦμα, πού θά μπορούσε νά τόν ἀναγεννήσει καί σέ φιλοσοφικό καί σέ πολιτικό ἐπίπεδο. Ἔτσι, ἡ ἀγάπη τους γι' αὐτόν τόν πολιτισμό, πού τόν ἔβλεπαν μέ καινούρια ματιά, ἀπαλλαγμένοι ἀπό τίς προκατα-

σκευασμένες αξιολογήσεις τών παλαιότερων γενεών, τούς έκανε νά τόν νιώθουν δικό τους, όχι όμως έπειδή τόν οικειοποιήθηκαν, αλλά έπειδή πίστευαν ότι ήταν δικά του γεννήματα – τέκνα τής Έλλάδας. Αυτό είναι τό νόημα τής φράσης τού Άγγλου ποιητή Πέρσου Σέλλεϋ «Είμαστε όλοι Έλληνες»· και, μέ τήν ίδια έννοια ό Γάλλος ποιητής Ρενέ Σατομπριάν γράφει τό 1826 στόν Σάρολ Ντουράν, έκδότη τής *Courrier du Léman*: «Άνεξαρτήτως τού τί θά συμβεί, θέλω νά πεθάνω Έλληνας».

Έκείνος πού πέθανε Έλληνας, ήταν ό Βύρων. Πρίν ακόμα ξεσπάσει ή έπανάσταση τού 1821, μέσα από τό ποιητικό του έργο καλοῦσε, μέ τρόπο έντονο, τούς υπόδουλους νά έξεγερθοῦν και νά αποκαταστήσουν τήν Ελλάδα στήν παλαιά της δόξα. Δέν είναι τυχαίο ότι ό Γιακούρ και ό Κουρσάρος, οι πιό δημοφιλείς ήρωες τών έμπνευσμένων από τήν Ελλάδα ποιητικῶν του έργων (*Άνατολίτικες Ιστορίες*, 1810-1812), πολεμοῦν έναντίον τών Τούρκων στόν έλλαδικό χῶρο· μάλιστα, ό Κουρσάρος στό όμώνυμο ποίημα είναι ένας Εὐρωπαίος άριστοκράτης πού δρᾷ στήν τουρκοκρατούμενη Ελλάδα λίγο μετά τά Όρλωφικά – σάν προφητεία για τό τί θά συνέβαινε μερικά χρόνια άργότερα.

Στή ρομαντική φαντασία, ό Βύρων καταγράφηκε ως ό νέος Τυρταίος, ό ποιητής-πολεμιστής πού άγωνίστηκε υπέρ

πατρίδος, τής κοινής πατρίδας τών φιλελεύθερων Εὐρωπαίων. Τό έργο του μιμήθηκαν στήν πλειονότητά τους οι ρομαντικοί ποιητές Εὐρώπης και Άμερικῆς, γράφοντας δραματικά ποιήματα, οι ήρωες τών οποίων πολεμοῦν στήν Έπανάσταση πλάι στους Έλληνες, ή μακρόστιχους θρήνους για τούς ένδοξους ήρωες πού σκοτώθηκαν στίς μάχες – όπως τό ποίημα *Μάρκος Μπότσαρης* τού Άμερικανού ποιητή Φίτζ-Γκρήν Χάλεκ (*Marco Bozzaris*, 1825). Συγχρόνως, μουσικά έργα, πίνακες ζωγραφικῆς, έπαναστατικά φυλλάδια, υπερασπίζονται τήν έλληνική υπόθεση, υπογραμμίζουν τό χρέος τής Εὐρώπης, και καυτηριάζουν βίαια τήν άδιαφορία της για τά δεινά πού ύφίσταται ή γενέτειρα τού εὐρωπαϊκού πολιτισμοῦ.

Άκόμη και όταν έλαβε πολιτική ύπόσταση, μέ τή μορφή σωματείων και κομιτάτων, ό φιλελληνισμός παρέμεινε πρώτιστα ένα ξεχωριστό καλλιτεχνικό κίνημα μέσα στους κόλπους τού ρομαντισμοῦ. Για πρώτη φορά στή νεώτερη ιστορία, ή τέχνη θά έσπαγε τά περιοριστικά τείχη τής αισθητικῆς απόλαυσης, για νά κατακεραυνώσει τήν άδικία και νά υπερασπιστεί τό δίκαιο, και θά υπερέβαινε γεωγραφικά, φυλετικά και θρησκευτικά όρια, αποκτώντας συνειδητά οικουμενική προοπτική.

Orest Kiprensky, 'Ο Ρώσος φιλέλληνας ποιητής Πούσκιν (1827), Μόσχα. Πανακοθήκη Τρετιάκοβ

Alfred Clint, 'Ο ποιητής Πέρσι Σέλλεϋ (1819), Λονδίνο, National Portrait Gallery

Πρωτοπρεσβύτερος Ἐμμανουήλ Μυτιληναῖος

πρωτ. Ἡλία Δροσινού
Ἱερ. Προϊστ. Ἰ.Ν. Ζωοδόχου Πηγῆς Ἀκαδημίας

Μέ ἀφορμή τή συμπλήρωση 70 ἐτῶν κυκλοφορίας τοῦ Ἐφημερίου, παρουσιάζεται ἐν συντομίᾳ ὁ βίος τοῦ πρώτου ἀρχισυντάκτου του, τοῦ πρωτ. Ἐμμανουήλ Μυτιληναῖου. Ὁ πρωτ. Ἐμμανουήλ Μυτιληναῖος ἐγενήθη εἰς τό Καρτεράδο Θήρας τήν 10^{ην} Δεκεμβρίου 1900. Ἦταν τό τέταρτο παιδί ἀπό τά δώδεκα τῆς πολυτέκνου οἰκογενείας τοῦ ἱερέως Γεωργίου Μυτιληναῖου. Εἰς ἡλικίαν 17 ἐτῶν ἔφυγε ἀπό τήν πατρίδα του, ἦλθε εἰς τήν Ἀθήνα καί εἰσήχθη εἰς τήν Ριζάρειον Σχολήν, ὅπου ἐφοίτησε ὡς τό 1923, ὡς πτυχιούχος δέ αὐτῆς ἐνεγράφη εἰς τήν Θεολογικήν Σχολήν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ὅπου ἔλαβε τό πτυχίον του.

Τό ἔτος 1930 ἐχειροτονήθη διάκονος καί πρεσβύτερος. Ἀπό τότε ἄρχισε νά ἀνατέλει ἡ μορφή ἑνός μεγάλου κληρικοῦ, ὁ ὁποῖος θά εἰργάζετο εἰς ὅλην του τήν ζωήν διά τήν Ἐκκλησίαν, προσφέροντας εἰς αὐτήν πολυτίμους ὑπηρεσίας.

Εὐθύς μετά τήν εἰς πρεσβύτερον χειροτονίαν του ἐτοποθετήθη ὡς Διευθυντής τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ὁρφανοτροφείου Βουλιαγμένης καί εἰς τήν συνέχειαν ἐφημέριος τοῦ Ὁσίου Μελετίου Σεπολίων. Τότε, ὡς «ἀρχάριος παπάς», πρωτοξεκίνησε τήν ἔκδοση τοῦ ἐβδομαδιαίου περιοδικοῦ *Φωνή Κυρίου*, πού ἀργότερα υἱοθετήθηκε ἀπό τήν Ἐκκλησία ὡς ἐπίσημον ἐβδομαδιαῖον μήνυμά της.

Παράλληλα πρὸς τά ἐφημεριακά του καθήκοντα ἦταν Διευθυντής τοῦ περιοδικοῦ Ἀνάπλασις καί Γραμματεὺς τῆς Χ.Α.Ν., διαδεχθεῖς τόν Καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀμίλκα Ἀλιβιζᾶτο.

Τό 1933 μετετέθη εἰς τόν Πανεπιστημιακόν Ναόν τῆς Καπνικαρέας, τοῦ ἀπενεμήθη δέ ἀπό τόν Ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν Χρυσόστομον Α΄ τό ὄφικιον τοῦ Πρωτοπρεσβυτέρου. Τήν ἴδια περίοδο προσελήφθη ὡς καθηγητῆς θεολόγος εἰς τόν Ἀμερικανικόν Κολλέγιον Θηλέων. Τό 1935 ζητεῖ ἀπό τόν Ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν, ἀγαπημένον του διδάσκαλον καί προσωπικόν του εὐεργέτην καί ἐμπνευστήν ἀποφάσεων ζωῆς, τήν ἄδειαν νά μεταβεῖ εἰς Μυτιλήνην, προκειμένου νά ὑπηρετήσῃ εἰς τήν ἐπαρχίαν. Διορίζεται ἱεροκέρυκας καί ἀπό τό 1936 ἀρχιερατικός ἐπίτροπος εἰς τό Ἱερόν Προσκύνημα τῆς Παναγίας Ἀγιάσου. Ἐκεῖ, ὡς ἔλεγε, αἰσθάνθηκε ἡρεμίαν καί γαλήνην τόσῃ, ὅσῃν εἰς κανένα ἄλλο μέρος.

Ἡ χιτλερική κατοχὴ τόν βρῖσκει εἰς τό Πλωμάριον. Ἐκεῖ ἔδωσε ὅ,τι καλύτερον εἶχεν εἰς τήν ψυχὴν του καί ἐδημιούργησε μίαν ὄασιν μέσα εἰς τήν ἔρημον.

Τό 1946 εἶναι Πρωτοσυγκελλεύων τῆς Μητροπόλεως Μυτιλήνης. Γιά τίς πολλαπλές ὑπηρεσίες, τίς ὁποῖες παρέσχε ἀπό τῆς θέσεως αὐτῆς, τοῦ ἀπονέμεται τό ὄφικιον τοῦ Κατηχητοῦ.

Ἡ Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐκτιμῶσα τίς πολύτιμες γνώσεις του εἰς τόν κλάδον τῆς Λειτουργικῆς, τῆς Ποιμαντικῆς καί τῆς Ὑμνογραφίας, ἀλλά καί τό βαθύ ἐκκλησιαστικόν του φρόνημα, ἐζήτησε τήν συνεργασίαν του. Ἐρχεται, λοιπόν, καί πάλιν εἰς τήν Ἀρχιεπισκοπὴν Ἀθηνῶν, τοῦ ἀνατίθενται νέα καθήκοντα, ἰδρύεται ὑπό τῆς Ἱεράς Συνόδου τό περιοδικόν *Ἐφημέριος*, ὡς ὄργανον ἐσωτερικῆς ἱεραποστολῆς καί θρησκευτικῆς καί ποιμαντικῆς ἐποικοδομῆς, τοῦ ὁποίου ἀναλαμβάνει ἀρχισυντάκτης, θέσιν τήν ὁποίαν διατηρεῖ μέχρι τοῦ θανάτου του.

Ἰδιαίτερον ἐντύπωσιν εἰς τόν μελετητὴν τῆς ζωῆς καί τοῦ ἔργου του προκαλεῖ ἡ προθυμία, μέ τήν ὁποίαν ἔσπευδε νά προσφέρει τίς ὑπηρεσίες του εἰς διάφορα πνευματικά, κοινωνικά κ.ἄ. σωματεία, ἀλλά καί ἡ εὐχέρεια καί ἡ δεξιότηρία, μέ τήν ὁποίαν ἴδρυε ὁ ἴδιος χριστιανικά σωματεία, συλλόγους, ὀμίλους καί συνδέσμους, συντάσσοντας μάλιστα καί ἄριστα ὀργανωτικά καί λειτουργικά καταστατικά. Ἐπιδιώξεις του ἦταν, μέσῳ τῶν σωματείων, νά βοηθήσει νά γνωρίσουν οἱ ἄνθρωποι τήν Ἐκκλησίαν καί νά ἐνταχθοῦν εἰς τήν ζωὴν τῆς. Ἰδρυσε τήν «Ὁρθόδοξον Νεολαίαν», τόν «Ἀναμορ-

φωτικόν Ὅμιλον Νεανίδων», τήν «Χριστιανικὴν Δρασίαν», τόν «Ἀκαδημαϊκὸν Χριστιανικὸν Ὅμιλον». Συνεργάστηκε, ἐπίσης, μέ τὰ περιοδικά *Ἐκκλησία*, *Χαρούμενο Σπίτι* καί *Χαρούμενα Παιδιά*.

Μέ τόν ὀξυγράφων κάλαμόν του ἀναδείχθηκε ἄριστος ἐκκλησιαστικὸς δημοσιογράφος. Οἱ τόμοι τῶν προαναφερομένων περιοδικῶν εἶναι γεμάτοι ἀπὸ ἄρθρα του, εἰς τὰ ὁποῖα ἐξέθετε τὰς φωτεινάς καί πρωτοποριακάς σκέψεις του.

Οἱ ποιμαντικῆς πρωτοβουλίες του συνδυάζονταν μέ τήν προσήλωσίν του εἰς τήν λειτουργικὴν ζωὴν, εἰς τήν ὁποίαν διεκρίθη ὡς ἄριστος τελετουργός, κῆρυξ τοῦ Θεοῦ Λόγου καί πνευματικός. Τὰ τελευταῖα δέκα ἔτη τῆς ζωῆς του τὰ ἐπέρασε εἰς οἴκημα τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας εἰς τήν Ἀγ. Βαρβάραν τοῦ Αἰγάλεω, ἤρεμα, ταπεινά, ἀλλά πάντοτε δημιουργικά.

Τόν Δεκέμβριον τοῦ 1960, ὕστερα ἀπὸ ἐπώδυνη ἀσθένεια, ἐξεδήσεν εἰς Κύριον. Εὐθύς μετὰ τήν κηδεῖαν του, ἕνας ἐκ τῶν παρακολουθησάντων αὐτὴν καθηγητής, ὁ ὁποῖος τόν ἐγνώριζε καί βαθύτατα τόν ἐξετίμα, εἶπε χαρακτηριστικά: «Μέ τόν θάνατον τοῦ π. Ἐμμ. Μυτιληναίου ἔκλεισε τό βιβλίον μιᾶς ζωῆς μεστῆς, δημιουργικῆς. Μία μεγάλη δύναμις ἐχάθη ἀπὸ τήν Ἐκκλησίαν».

Θεόδωρος Βρυζάκης,
Ἡ ὑποδοχὴ τοῦ λόρδου
Βύρωνα στό Μεσολόγγι
(1861), Ἀθήνα,
Ἐθνικὴ Πινακοθήκη

Νεκτάριος, Μητρ. Άργολίδος: α) π. Μπορίς Κιριάνωφ. *Ο πράκτορας της ΚGB που έγινε διάκονος του Ιησού Χριστού (πνευματικό παιδί του αγίου Λουκά), Ναύπλιο: Έπιστροφή 2021* και β) **Βίοι παράλληλοι: Άγιος Δημήτριος-Αντώνιος Αμπασίντζε – Ιωσήφ Βησαριόνοβιτς Τζουκασβίλι (Στάλιν). Ο Δάσκαλος και ο Μαθητής,** Ναύπλιο: Έπιστροφή 2021. Τά δύο νέα μελετήματα του Σεβ. Μητροπολίτου Άργολίδος θά μπορούσαν νά θεωρηθοῦν συμπληρωματικά, ὑπό τήν ἔννοια ὅτι ἀναφέρονται στήν ἴδια ἱστορική περίοδο (τοῦ σοβιετικοῦ καθεστώτος) καί ἀποκαλύπτουν τίς σχέσεις δύο προσώπων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μέ τόν Χριστιανισμό. Ὁ πρῶτος, ὁ π. Μπορίς Κιριάνωφ, ἀπό πράκτορας τῆς σοβιετικῆς ὑπηρεσίας πληροφοριῶν, μεταμορφώθηκε σέ διάκονο τοῦ Χριστοῦ, μετά τή γνωριμία του μέ τόν ἅγιο Λουκά, ἀρχιεπίσκοπο Συμφερουπόλεως καί Κριμαίας. Ὁ δεῦτερος δέν εἶναι ἄλλος ἀπό τόν ἴδιο τόν Στάλιν, ἡγέτη τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσης· παρουσιάζονται ἄγνωστα μέχρι τώρα στοιχεῖα τῆς ζωῆς του γιά τίς σπουδές του σέ ἱερατικές σχολές καί γιά τή σχέση του μέ τόν ἅγιο Δημήτριο-Αντώνιο Αμπασίντζε.

Άγαθάγγελος, Μητρ. Φαναρίου, Οἱ Νεομάρτυρες τοῦ Γένους, Ἀθήνα: Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 2021. Ὁ Πανιερ. Μητροπολίτης Φαναρίου παραδίδει στό ἀναγνωστικό κοινό ἕνα πολυσέλιδο τόμο μέ Συναξάρια ὄλων τῶν Νεομαρτύρων, ἀπό τήν Ἄλωση τῆς Κωνσταντινούπολης μέχρι καί τή Μικρασιατική Καταστροφή, εἰκονογραφημένο μέ τίς ἀγιογραφίες τῶν Νεομαρτύρων. Τό ἔργο συνεισφέρει στήν ἐνδελεχέστερη ἱστορική γνώση, ἀναδεικνύοντας ἀνάγλυφα τήν προσφορά τῆς Ἐκκλησίας στή διατήρηση τῆς πίστεως καί τῆς ἐλπίδας τοῦ Γένους.

Βιβλία πού λάβαμε - Νέες κυκλοφορίες

πρωτοπρ. Ἰωάννης Ἀγγελιδάκης, *Ἡ Θεία Εὐχαριστία. Ἀληθινή θυσία καί ὄχι τύπος καί εἰκόνα θυσίας,* Ἀθήνα: Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 2021

πρωτοπρ. Γεώργιος Δορμπαράκης, *Νεομάρτυρες. Το φαεινότατον νέφος τῆς Ἐκκλησίας,* Ἀθήνα: Ἀκολουθεῖν 2021

Ἰωάννης Δ. Μπουγάτσος, *Τό Ἄττικόν Ἡμερολόγιον τοῦ Εἰρηναίου Κ. Ἀσωπίου,* β' ἔκδ., Ἀθήνα: Ἐλίκρανον 2021.

Μερόπη Ν. Σπυροπούλου, *Στοχασμοί καί ἀπόηχοι,* Ἀθήνα: Ἀρχονταρίκι 2021.

*Οἱ τίτλοι τῶν βιβλίων ἀναγράφονται ὅπως ἐμφανίζονται στή σελίδα τίτλου κάθε ἔκδοσης.

Κληρικοί που εργάζονται και σε άλλους Δημόσιους οργανισμούς

Πρωτ. Γεωργίου Βαμβακίδη
Γεν. Αρχιερ. Έπιτρ. Ί.Μ. Ζιχνών και Νευροκοπίου
Άντιπροέδρου Ι.Σ.Κ.Ε.

Έπειδή πολλοί εν Χριστώ αδελφοί κληρικοί μās ρωτούν τί ισχύει μέ τίς περιπτώσεις κληρικών που εργάζονται και σε άλλους Δημόσιους οργανισμούς (π.χ. εκπαιδευτικοί)μ από τό παρόν τεύχος του Έφημερίου θά παρουσιάσουμε τούς συγκεκριμένους νόμους και τίς διατάξεις που καθορίζουν τήν υπαλληλική σχέση τους μέ τό Δημόσιο. Σύμφωνα λοιπόν μέ τίς διατάξεις του άρθρου 1 του Ν. 1256/1982 (ΦΕΚ 65/τ. Α'/31-5-1982) απαγορεύεται στους λειτουργούς ή υπαλλήλους έμισθους ή άμισθους, που άπασχολούνται στό Δημόσιο και τά Κρατικά Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου και Ίδιωτικού Δικαίου και άσχετα από τή φύση της σχέσεως που τούς συνδέει μέ τό Δημόσιο ή τό νομικό πρόσωπο, νά διοριστούν ή νά προσληφθούν και σε δεύτερη θέση ή άπασχόληση στόν δημοσιο τομέα. Η άπαγόρευση ισχύει και για τούς Έρεϊς δασκάλους ή Έρεϊς καθηγητές. Σύμφωνα όμως μέ τίς διατάξεις του άρθρου 24 του Ν. 1400/1983 (ΦΕΚ 156/τ. Α'/24-10-1983) κληρικοί που κατέχουν ή κατείχαν, πρίν από τήν έφαρμογή του Ν. 1256/1982, θέσεις έφημερίων και εκπαιδευτικών, που δέν έμπίπτουν στίς έξαιρέσεις αυτού, μπορούν νά τίς διατηρήσουν, μέ τήν προϋπόθεση ότι τό σύνολο των άκαθαρίστων τακτικών άποδοχών

τους και από τίς δύο θέσεις θά περιοριστεί στά 3/5 των άκαθαρίστων άποδοχών του Προέδρου του Άρείου Πάγου. Σύμφωνα επίσης μέ τίς διατάξεις του άρθρου 11 του Ν. 1810/1988 (ΦΕΚ 223/τ. Α'/5-10-1988) οί έφημέριοι-ύπάλληλοι (έκπαιδευτικοί, γραμματεϊς κοινοτήτων, διοικητικοί υπάλληλοι), λαμβάνουν από τήν υπαλληλική τους θέση όλες τίς άποδοχές του μισθολογικού κλιμακίου τής κατηγορίας που ανήκουν, ενώ από τήν έφημεριακή τους θέση (στήν όποία θά έξελισσονται κανονικά σε όλα τά μισθολογικά κλιμάκια) λαμβάνουν μόνο τόν βασικό μισθό του μισθολογικού κλιμακίου του Ν. 1505/1984, μέ βάση τήν έφημεριακή τους ύπηρεσία και μέ τούς περιορισμούς που ισχύουν για τά όρια των άποδοχών. Σύμφωνα μέ τά παραπάνω οί Κληρικοί μπορούν νά διορίζονται και ως εκπαιδευτικοί μέ όλους όμως τούς περιορισμούς στίς άποδοχές τους. Βάσει των ως άνω δεδομένων ό μηνιαίος μισθός από τόν Δημοσιο φορέα είναι ένας και από τή δεύτερη θέση που κατέχουν στό Δημόσιο λαμβάνουν τήν περιοσμένη άποδοχή, ή όποία όμως δέν λογίζεται ως δεύτερος μισθός υπό τήν εύρεία έννοια του Δημοσίου. Στά έπόμενα τεύχη θά ασχοληθούμε, πρώτα ό Θεός, και μέ τίς συνταξιοδοτήσεις των συγκεκριμένων περιπτώσεων.

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος διὰ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, τῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων καὶ τῶν ὀργανισμῶν τῆς συμμετέχει στοὺς ἑορτασμούς γιὰ τὴ συμπλήρωση 200 ἐτῶν ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821 μὲ ἐπιστημονικὰ συνέδρια, ἐκδόσεις, μαθητικούς διαγωνισμούς, ραδιοφωνικὲς ἐκπομπές καὶ ἄλλες ἐπετειακὲς ἐκδηλώσεις πού θά πραγματοποιηθοῦν ἀνά τὴν ἐπικράτεια.

Ὁ Κλάδος Ραδιοφωνίας ἔχει ξεκινήσει σειρά ἀφιερωματικῶν ἐκπομπῶν καὶ προγραμματίζει νεότερες πού σύντομα θά ἀνακοινωθοῦν. Συγκεκριμένα:

1821 καὶ 25η Μαρτίου (2010): τὸ κοινωνικὸ γίνεσθαι κατὰ τὴν Ἐπανάσταση

1821 καὶ 25η Μαρτίου (2011): σειρά ἀφιερωματικῶν ἐκπομπῶν

Σχέσεις Ἀνατολῆς - Δύσης 1453-1821 (2012)

25η Μαρτίου (2013)

Ἡ Ἐπανάσταση τοῦ 1821 στίς Παραδουνάβιες Χῶρες (2014)

Ἀφιέρωμα στὴν 25η Μαρτίου (2015)

Ὁ Κλάδος Ἐκδόσεων ἔχει προγραμματίσει ἀφιερωματικὸ τεῦχος τοῦ ἐπιστημονικοῦ περιοδικοῦ *Θεολογία* μὲ θέμα «Ἐλευθερία» γιὰ τὸ 1821.

Ὁ Κλάδος Διαδικτύου παρέχει κείμενα γιὰ τὸ '21 καὶ εἰκόνες τῆς Ἐθνεγερσίας.

Ἐκπομπές πού προτείνουμε:

Καθημερινά:

22.00: ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΠΙΣΤΗ (Ε)

Προσεγγίσεις στοὺς ὅρους τῆς πίστεως.

Μέ τὸν Δημήτρη Μαυρόπουλο

12.00: ΤΟ ΑΛΑΤΙ ΤΗΣ ΓΗΣ

Παραδοσιακὴ μουσική.

Μέ τὸν Λάμπρο Λιάβα.

20.00: ΑΦΙΕΡΩΜΑΤΑ ΤΟΥ 89,5.

23.00: ΡΑΔΙΟΦΩΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ 89,5.

00.00: ΜΕ ΛΟΓΙΑ ΑΚΡΙΒΑ ΚΑΙ ΟΜΟΡΦΕΣ ΜΟΥΣΙΚΕΣ.

Ἀποσπάσματα ἀπὸ κείμενα Πατέρων μὲ μουσικὲς

γέφυρες.

Μέ τὴν Κυριακὴ Αἰλιανοῦ.

Οἱ ἐκπομπές τοῦ Ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 89,5 ἀναμεταδίδονται ἀπὸ τοὺς δικτυωμένους σταθμούς τῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων.

ΠΛΗΡΩΜΕΝΟ α
Ταχ. Γραφείο Κ.Ε.Μ.Π. ΚΡ
Αριθμός Άδειας 10

ΚΩΔΙΚΟΣ ΕΛΤΑ 21 2355α

ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ (Ε.Μ.Υ.Ε.Ε.)
Άθηνās 30 10551 Άθηναι
Τηλ. 211-1825298 Fax: 211-1824317
ISSN 1105-7203